

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Π.Μ.Σ.: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 20201-2022

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της ΘΕΟΔΩΡΑΣ ΛΩΡΙΤΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ**

**«Το πλέγμα της δικαστικής προστασίας στην Ελλάδα υπό το
πλέγμα των επιταγών του Συντάγματος, του πρωτογενούς
ενωσιακού δικαίου και της ΕΣΔΑ.»**

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Μεταξάς Α.

Σωτηρέλης Γ.

Χρυσανθάκης Χ.

Αθήνα, Ιανουάριος 2023

Περίληψη

Μία από τις αρχές των οποίων η σημασία για το σύγχρονο κράτος δικαίου έχει αναδειχθεί μεταπολεμικά αλλά και ολοένα περισσότερο μέχρι και σήμερα, είναι αυτό της δικαστικής προστασίας. Της ουσιαστικής δηλαδή διασφάλισης ότι οι πολίτες και φορείς των δικαιωμάτων που το σύγχρονο κοινωνικό κράτος αναγνωρίζει, θα μπορούν εν τοις πράγμασι να απολαμβάνουν αυτά, χάρη στην προστασία που θα τους παρέχεται από τα δικαστήρια στις περιπτώσεις παραβιάσεως και προσβολής τους, είτε αυτή προέρχεται από το κράτος είτε από άλλους ιδιώτες. Η προστασία των δικαιωμάτων στη χώρα μας δεν προκύπτει μόνο από το πλέγμα των διατάξεων του ελληνικού Συντάγματος αλλά και από τα υπερνομοθετικής και υπερσυνταγματικής ισχύος νομικά κείμενα από τα οποία δεσμεύεται και η Ελλάδα, ήτοι από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε πολλά σημεία η προστασία αυτών συμπίπτει, σε άλλα, δε, συναντώνται διαφορές ως προς το προστατευτικό εύρος. Το παρόν πόνημα, μελετά αρχικά την σχέση μεταξύ αυτών των δύο κειμένων με αναφορά στην ιδιαιτερότητα του βήματος της προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, ενώ στη συνέχεια περιγράφεται και αναδεικνύεται ο κομβικός και προεξάρχων ρόλος του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, όχι μόνο σε θεωρητικό επίπεδο αλλά και ως διαρκές και πάγιο ανάχωμα στο χάος του ενδεχομένου της αυτοδικίας σε περίπτωση απουσίας αποτελεσματικού συστήματος δικαστικής προστασίας. Ειδικότερα, αναλύεται το προστατευτικό πλέγμα των διατάξεων περί δίκαιης δίκης, και συγκεκριμένα η εφαρμογή σε δικαιώματα και υποχρεώσεις αστικής φύσεως και ποινικής φύσεως. Επιπλέον, στη συνέχεια αναλύονται ειδικότερες πτυχές του δικαιώματος, όπως η πρόσβαση σε δικαστήριο, η διαφάνεια της διαδικασίας, η αμεροληψία του δικάζοντος δικαστηρίου και έπεται η σύνδεση με θεμελιακές σχετικές αποφάσεις του Δικαστηρίου του Στρασβούργου κατά βάση αφορώσες τις παραβιάσεις για τις οποίες καταδικάστηκε η Ελλάδα. Στη συνέχεια, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις επιμέρους αρχές της δίκαιης δίκης που αναφέρονται στην ποινική δίκη, λόγω της βαρύτητας της έκβασης αυτής για τον κατηγορούμενο, όπως το δικαίωμα μετάφρασης, επιλογής συνηγόρου, αποτελεσματικής υπεράσπισης. Τέλος, διατυπώνονται συμπεράσματα και προβληματισμοί σχετικά με τα ζητήματα που αποτελούν πάγια παθολογία της ελληνικής δικαιοσύνης.

Summary

One of the principles whose importance for the modern rule of law has emerged in the post-war period and increasingly so today is that of judicial protection. That is, the essential guarantee that citizens and bearers of the rights that the modern welfare state acknowledges will in fact be able to enjoy them, thanks to the protection afforded to them by the courts in cases of violation and infringement, whether this comes from the state or from other individuals. The protection of rights in our country derives not only from the network of provisions of the Greek Constitution but also from the supra-legislative and supra-constitutional legal texts by which Greece is bound, namely the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union. In many respects their protection coincides, but in others there are differences in the scope of protection. This paper first studies the relationship between these two texts with reference to the specificity of the step of the EU's accession to the ECHR, and then describes and highlights the pivotal and prominent role of the right to a fair trial, not only on a theoretical level but also as a permanent and persistent mound against the chaos of the possibility of vigilante justice in the absence of an effective system of judicial protection. In particular, the protective matrix of fair trial provisions is considered, and in particular their application to civil and criminal rights and obligations. In addition, more specific aspects of the right are then discussed, such as access to a court, transparency of proceedings, impartiality of the court hearing the case, followed by a link to fundamental relevant judgments of the Strasbourg Court, which basically concern the violations for which Greece was convicted. Then, special emphasis is given to the individual principles of fair trial that refer to criminal proceedings, due to the importance of the outcome for the accused, such as the right to translation, choice of counsel, effective defense. Finally, conclusions and reflections are drawn on the issues that constitute a persistent pathology of the Greek justice system.

Πίνακας Περιεχομένων

Κυριότερες Συντομογραφίες.....	6
Κεφάλαιο Α: Εισαγωγή.....	8
1. Η σχέση ΕΣΔΑ – ΧΘΔΕΕ και η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ	10
2. Η σημασία του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη.....	11
Κεφάλαιο Β: Το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη.....	13
1. Γενικές παρατηρήσεις.....	13
2. Αστικής φύσης δικαιώματα και υποχρεώσεις	16
3. Κατηγορίες ποινικής φύσεως.....	19
4. Ειδικότερες πτυχές της προστασίας του άρθ. 6 παρ. 1	22
a. Πρόσβαση σε δικαστήριο.....	22
b. Δικαστήριο: ανεξάρτητο και αμερόληπτο.....	28
c. Εύλογη Διάρκεια	31
d. Δημοσιότητα	35
e. Εκτέλεση	39
f. Η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων.....	40
g. Αρχή της ισότητας των όπλων	42
5. Αποφάσεις του ΕΔΔΑ.....	43
a) Procola κατά Λουξεμβούργου (αστικής φύσεως διαφορά)	43
b) De Haan κατά Ολλανδίας (δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο)	44
c) Καταδίκες της Ελλάδας για παραβίαση του δικαιώματος ταχείας δίκης.....	45
Κεφάλαιο Γ: Τα δικαιώματα του κατηγορούμενου στην ποινική δίκη και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής.....	50
1. Τεκμήριο αθωότητας	50
2. Τα ειδικότερα δικαιώματα του κατηγορουμένου	53
a) Βάρος απόδειξης	53
b) Δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης.....	54
c) Στάση των παραγόντων της ποινικής δίκης	55
d) Η πληροφόρηση του κατηγορουμένου.....	56
e) Αναγκαίος χρόνος και αναγκαίες ευκολίες.....	58
f) Υπεράσπιση.....	59

g) Εξέταση μαρτύρων	61
h) Δωρεάν παράσταση διερμηνέα	64
3. Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής.....	65
Κεφάλαιο Δ: Συμπεράσματα.....	69
Βιβλιογραφία	71
Παράρτημα	75

Κυριότερες Συντομογραφίες

ΑΕΔ: Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο

ΑΚ: Αστικός Κώδικας

ΑΠ: Άρειος Πάγος

άρθ.: Άρθρο

ΔΕΕ: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

Ελ. Συν.: Ελεγκτικό Συνέδριο

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

επ: Επόμενα

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΚΔΔ: Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας

ΚΠοινΔ: Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

ΚΠολΔ: Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας

Ν: Νόμος

Ν.Π.Δ.Δ.: Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

Ολ: Ολομέλεια

ΟΤΑ: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

παρ.: παράγραφος

περ: περίπτωση

ΠΔ: Προεδρικό Διάταγμα

ΠΚ: Ποινικός Κώδικας

ΣΕΕ: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΣΛΕΕ: Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας

στοιχ.: στοιχείο

Συντ: Σύνταγμα

ΧΘΔΕΕ: Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Κεφάλαιο Α: Εισαγωγή

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν ήταν μέρος του κλασικού δημοσίου διεθνούς δικαίου, μέχρι και μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, οπότε και παρατηρήθηκε το πρώτον η τάση προς διεθνοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹. Η τάση αυτή εντάθηκε και εντατικοποιήθηκε ιδιαίτερα μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και σε μεγάλο βαθμό εξ αιτίας των ειδεχθών εγκλημάτων που γνώρισε η ανθρωπότητα κατά τη διάρκεια αυτού. Θετική απόρροια των θηριωδιών αυτών είναι το γεγονός ότι σε πολλές διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου αναγνωρίζεται ως θεμέλιος λίθος η αξία του ανθρώπου, τόσο ως ανθρωπινό δικαίωμα όσο και ως ερμηνευτική αρχή των συμβάσεων (βλ. για παράδειγμα την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, καθώς και τη Διεθνή Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας της Νέας Υόρκης του 1984).

Σήμερα, στην Ελλάδα η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βασίζεται, πέρα από το Σύνταγμα, και στις διατάξεις της ΕΣΔΑ αλλά και σε αυτές του ΧΘΔΕΕ, από τα οποία έχει προκύψει αναβάθμιση, εκσυγχρονισμός αλλά και επέκταση της προστασίας που προβλέπουν οι συνταγματικές διατάξεις.

Η ΕΣΔΑ, χρονικά πρότερη, υπογράφηκε το 1950 και έχει αναδειχθεί σε ένα από τα σπουδαιότερα κείμενα της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο χάρη στην περιεκτική διατύπωσή της, όσο και στην επίδραση της δυναμικώς εξελισσόμενης νομολογίας που παράγει το ΕΔΔΑ. Με την προσχώρησή τους τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται να διαμορφώσουν ένα τέτοιο νομικό σύστημα που να ανταποκρίνεται στις επιταγές της Σύμβασης, δηλαδή στις υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει, προσαρμόζοντας την εσωτερική νομοθεσία στις διεθνείς απαιτήσεις². Οι διατάξεις της ΕΣΔΑ, ως κανόνες του δημοσίου διεθνούς δικαίου, υπερισχύουν έναντι των εθνικών κανόνων και έχουν τον

¹ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 26

² Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 74 - 75

ρόλο του ερμηνευτικού αυτών εργαλείου³. Ωστόσο, η ιδιάζουσα θέση της αναφορικά με την προστασία των ανθρωπίνων διατάξεων της προσδίδουν και υπερσυνταγματική ισχύ, ενώ δεν τίθεται πλέον θέμα αμφισβήτησης ως προς τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων που εκδίδονται από το Δικαστήριο⁴, καθώς άνευ αυτής καθίσταται αλυσιτελής η προστασία που πηγάζει από τη Σύμβαση. Σύμφωνα, επιπλέον, με την αρχή της επικουρικότητας, οι κανόνες της ΕΣΔΑ υπερισχύουν των εσωτερικών διατάξεων, μόνο εφόσον δρουν κατά τρόπο διασταλτικό της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή εφόσον προσφέρουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας από αυτό του εσωτερικού δικαίου. Προσφέρουν, λοιπόν, οι διατάξεις της ένα minimum όριο ανεκτής προστασίας που πρέπει να εξασφαλίζεται από τα συμβαλλόμενα κράτη (αρχή της επικουρικότητας)⁵.

Αρχικά, στις ιδρυτικές συνθήκες για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες⁶ και για την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν υπήρχε κατάλογος θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως συνέβαινε με την ΕΣΔΑ, ωστόσο, αυτό δεν απέτρεψε το ΔΕΚ να διαμορφώσει νομολογιακά ένα σύστημα προστασίας αυτών των δικαιωμάτων θέτοντας ως αφετηρία τις βασικές αρχές – σκοπούς της Ένωσης. Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων, διακηρύσσεται στο άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα δε προστατευτέα δικαιώματα πηγάζουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών της ΕΕ και από την ΕΣΔΑ⁷. Το 2000 καταρτίστηκε ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος έχει αναδειχθεί σε σημαντικότερη θεσμική εγγύηση για τους πολίτες της ΕΕ και συνέβαλε στην δημιουργία πληρέστερου και σαφέστερου πλέγματος προστασίας και ως εκ τούτου στην ωρίμανση του ενωσιακού δικαίου. Μετά από μια περίοδο αμφισβήτησης σχετικά με το αν ο Χάρτης αποτελεί μόνο διακήρυξη με πολιτική αξία αλλά όχι δεσμευτική ισχύ, είναι πλέον, μετά την θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, δεδομένο πως ο Χάρτης έχει την ίδια δεσμευτική ισχύ με τις Συνθήκες της ΕΕ. Ο χάρτης εφαρμόζεται σε όλες τις

³ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 55

⁴ Άρθ. 34

⁵ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 79

⁶ ΕΚΑΧ, ΕΚΑΕ, ΕΟΚ

⁷ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 266

πράξεις που τελούνται από τα θεσμικά και λοιπά όργανα, και οργανισμούς της ΕΕ, όπως επίσης και στα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν τη νομοθεσία της ΕΕ⁸ (άμεση και υπέρτερη ισχύς).

1. Η σχέση ΕΣΔΑ – ΧΘΔΕΕ και η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ

Όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ αποτελούν ταυτόχρονα και συμβαλλόμενα κράτη στην ΕΣΔΑ. Το άρθρο 6 της ΣυνθΕΕ μετά την τροποποίησή του με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας αφενός αναγνωρίζει την ισοτιμία του Χάρτη με τις Συνθήκες και, αφετέρου εκφράζει μια δέσμευση για προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, η οποία θα γίνει με τους όρους της διατήρησης των αρμοδιοτήτων και των εξουσιών της Ένωσης και των οργάνων της, καθώς και του σεβασμού στις ιδιαιτερότητες του δικαίου της και των χαρακτηριστικών της ως έννομης τάξης γενικότερα⁹.

Η διαδικασία αυτή εκκίνησε το 2010, ωστόσο, το ΔΕΕ με τη γνωμοδότησή του το 2014¹⁰, έκρινε πως το προτεινόμενο σχέδιο προσχώρησης δεν ήταν σύμφωνο με τις Συνθήκες και τις προϋποθέσεις που τίθενται από αυτές, καθώς διακινδυνεύει την αυτονομία του δικαίου της ΕΕ και επιτρέπει τον έλεγχο από δικαιοδοτικό όργανο που βρίσκεται εκτός του οικοδομήματός της. Πρώτη δυσκολία εντοπίζεται στα άρθρα 53 ΕΣΔΑ και 53 ΧΘΔΕΕ, καθώς το πρώτο μεν αποτελεί μια ελάχιστη κατοχύρωση, αφήνοντας στα συμβαλλόμενα κράτη ευρύ πεδίο για πρόβλεψη μεγαλύτερης και αποτελεσματικότερης προστασίας από αυτή που εγγυάται η Σύμβαση, ενώ το δεύτερο εξοπλισμένο με τις αρχές της άμεσης εφαρμογής και της υπέρτερης ισχύος, προσφέρει την ενιαία και ομοιόμορφη προστασία των δικαιωμάτων σε όλα τα κράτη της ΕΕ, ώστε να μην οδηγηθούμε σε μια προστασία «πολλαπλών ταχυτήτων». Επιπλέον, τίθεται σε κίνδυνο ο θεσμός της προδικαστικής παραπομπής, στην περίπτωση που η παραγόμενη από το ΕΔΔΑ ερμηνεία για διάταξη της

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union.html>

⁹

<http://www.justina.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%B5/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5-%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%83%CE%B4%CE%B1/>

¹⁰ 2/2013, 18-12-2014

ΕΣΔΑ καθίσταται μέρος του ενωσιακού δικαίου λόγω της προσχώρησης. Πιο σημαντικά, το δικαίωμα¹¹ των συμβαλλομένων κρατών να προσφεύγουν ενώπιον του ΕΔΔΑ κατά άλλου συμβαλλομένου κράτους μπορεί να οδηγήσει σε υπερκέραση του άρθρου 344 ΣΛΕΕ (επίλυση των διαφορών μεταξύ κρατών μελών) και συνεπώς σε παραβίαση των αρμοδιοτήτων του ΔΕΕ. Ακόμα, όταν το ΔΕΕ έχει αποφανθεί επί ζητήματος που αποτελεί αντικείμενο δίκης εκκρεμούσης ενώπιον του ΕΔΔΑ, η εξέταση θα πρέπει να γίνεται από το ΔΕΕ σύμφωνα με το ίδιο, ενώ διαφορετικά αποκτά το ΕΔΔΑ αρμοδιότητα ερμηνείας της νομολογίας του ΔΕΕ¹².

2. Η σημασία του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη

Το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη, προστατεύεται στην Ελλάδα, από ένα πλέγμα εθνικών και υπερεθνικών διατάξεων: άρθ. 20 παρ. 1 Συντ, άρθ. 6 ΕΣΔΑ (και άρθ. 13 ΕΣΔΑ), άρθ. 47 και 48 ΧΘΔΕΕ. Η δικαιοκρατική σημασία του δεν προκύπτει δια γυμνών οφθαλμών από την διατύπωση των διατάξεων αυτών, το πλήθος όμως των πτυχών αυτού του δικαιώματος και η σύνδεσή τους με πλείστους νευραλγικούς τομείς το κράτους δικαίου, αποδεικνύουν την εξέχουσα θέση που κατέχει για την ικανοποίηση των ουσιαστικών δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στους πολίτες¹³. Από άλλη οπτική, εκτός από δικαίωμα αποτελεί και μια γενική ρήτρα δεκτική αλληπάλληλων και πολλαπλών εξειδικεύσεων¹⁴ και συντελεί στην εμπέδωση των αρχών του κράτους δικαίου και στον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου. Αν οι πολίτες δεν έχουν αποτελεσματικό τρόπο να ασκήσουν τις αξιώσεις τους που δημιουργούνται από τα ουσιαστικά τους δικαιώματα, και το αίτημά τους αυτό να τύχει ορθής και δίκαιης αντιμετώπισης, τότε τίθεται εύκολα εν αμφιβόλω το συνολικό οικοδόμημα τη προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και καθίστανται γράμμα κενό

¹¹ Άρθ. 33 ΕΣΔΑ

¹²

<http://www.justina.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1->

[%CE%B4%CE%B5%CE%B5/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5-%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%83%CE%B4%CE%B1/](http://www.justina.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%B5/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5-%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%83%CE%B4%CE%B1/)

¹³ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 247

¹⁴ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 79

οι διατάξεις αφού δεν βρίσκουν αντίκρισμα στον πραγματικό κόσμο, παρά μόνο υπάρχουν θεωρητικά. Εκτός, όμως, από συνιστώσα της αρχής του κράτους δικαίου και μέσο προστασίας όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αποτελεί και *sine qua non* προϋπόθεση για την αποφυγή του «νόμου της ζούγκλας». Χωρίς αποτελεσματική δικαστική προστασία και χωρίς εξοπλισμό των δικαστικών αποφάσεων με εκτελεστικότητα μέσω της κρατικής βίας, θα ήταν αντισυνταγματική η απαγόρευση της αυτοδικίας αλλά και η ίδια η κρατική βία ως μονοπώλιο.

Κεφάλαιο Β: Το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη

1. Γενικές παρατηρήσεις

Το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη κατοχυρώνεται στο άρθρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ: «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικάως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. Η απόφασις δέον να εκδοθή δημοσία, η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή εις τον τύπον και το κοινόν καθ' όλην ή μέρος της διαρκείας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημοσίας τάξεως ή της εθνικής ασφαλείας εν δημοκρατική κοινωνία, όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή εν τω κρινομένω υπό του Δικαστηρίου ως απολύτως αναγκαίου μέτρω, όταν υπό ειδικάς συνθήκας η δημοσιότητα θα ηδύνατο να παραβλάβη τα συμφέροντα της δικαιοσύνης.» καθώς και από το άρθρ. 47 παρ. 2 ΧΘΔΕΕ: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του». Η παρεχόμενη από τον Χάρτη προστασία δεν ισχύει μόνο επί αμφισβητήσεων για δικαιώματα και υποχρεώσεις αστικής φύσεως, λόγω του ότι η ΕΕ αποτελεί ένωση δικαίου, αλλά κατά τα λοιπά, η προστασία είναι όμοια με αυτή που παρέχεται από την ΕΣΔΑ.

Η ειδικότερη λειτουργία του άρθρου 6 παρ. 1 στο συνολικό πλέγμα των προστατευτικών διατάξεων της ΕΣΔΑ είναι η ολοκλήρωση αυτού του πλέγματος με την αναγνώριση μιας διαδικαστικής εγγύησης της οποίας η εφαρμογή δεν συνίσταται στην παροχή ουσιαστικού δικαιώματος αλλά στην παροχή ενός ικανού τρόπου να ικανοποιηθούν οι αξιώσεις που απορρέουν από τα ουσιαστικά δικαιώματα, και αυτός ο τρόπος δεν είναι άλλος από την δίκαιη δίκη (fair trial). Τόσο τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από εσωτερικό δίκαιο κάθε κράτους μέρους της Σύμβασης, όσο και τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από την ίδια την Σύμβαση, πρέπει να ικανοποιηθούν πρωτίστως εντός του κράτους. Έτσι, η παρ. 1 του άρθρ. 6 εγγυάται την δυνατότητα των πολιτών όχι μόνο να προσφύγουν σε ένα

δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο, όσο και στην διεξαγωγή ενώπιον αυτών μιας δίκης που πληροί τις επιταγές της δικαιοσύνης της κρίσης, της ταχύτητας και της αποτελεσματικότητας της απονομής δικαιοσύνης κατά την επίλυση διαφορών. Δεν εξαντλείται, όμως, η προστατευτική εμβέλεια του εν λόγω άρθρου στις αναφερθείσες επιταγές, αλλά ακολούθησε νομολογιακή διάπλαση και επιμέρους πτυχών του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, λ. χ. της δικονομικής ισότητας των όπλων, το δικαίωμα (του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη) στη σιωπή, κλπ, σε συνδυασμό και με το κατοχυρούμενο στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου τεκμήριο αθωότητας και τα ενδεικτικά αναγνωριζόμενα στην παρ. 3 δικαιώματα του κατηγορουμένου.

Εξ αυτού προκύπτει, μεταξύ άλλων, και η εξής υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών: να εξασφαλίσουν ένα επίπεδο προστασίας των ιδιωτών εντός ενός συστήματος που μπορεί να ανταποκριθεί στην απαίτηση αυτή από οργανωτικής σκοπιάς, τομέας στον οποίο το Δικαστήριο αναγνωρίζει εκτεταμένο έδαφος διακριτικής ευχέρειας. Ο ρόλος αυτού του άρθρου, το γεγονός δηλαδή ότι κατά βάση θεσπίζει δικονομικού χαρακτήρα εγγυήσεις, των οποίων προϋπάρχουν οι ουσιαστικού δικαίου κανόνες, σημαίνει πως το ΕΔΔΑ δεν προβαίνει σε έλεγχο «εσωτερικής – ουσιαστικής ορθότητας ως προς το νομικό ή το πραγματικό σκέλος των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων, αλλά το περιορίζει σε έναν έλεγχο αυθαιρεσίας ως προς το περιεχόμενο της κρίσης του εθνικού δικαστή»¹⁵. Έργο, λοιπόν, του Δικαστηρίου δεν είναι η σε «τέταρτο» βαθμό ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου, ως ένας μεταναιρετικός βαθμός δικαιοδοσίας, αλλά η διαπίστωση της τήρησης των σταθερών που θέτει η Σύμβαση. Ωστόσο, αυτό δεν είναι απόλυτο, καθώς επί παραδείγματι, το ΕΔΔΑ προέβη σε διαπίστωση παραβίασης εκ μέρους της Ιταλίας του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, καθώς εσφαλμένα το εθνικό δικαστήριο έκρινε ως εκπρόθεσμη αίτηση αναιρέσεως μολονότι είχε κατατεθεί εμπροθέσμως¹⁶. Αντίστοιχη παραβίαση διαπιστώθηκε και σε βάρος της Ελλάδας, συγκεκριμένα η καταδίκη προέκυψε εκ του γεγονότος ότι – κατά απόκλιση από την νομολογία του ΣτΕ - απερρίφθη αίτηση ακύρωσης, επειδή δεν είχε τηρηθεί η ενδικοφανής διαδικασία, παρότι μετά την ενδικοφανή προσφυγή η εκδοθείσα πράξη ήταν δυσμενέστερη.

¹⁵ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 247

¹⁶ Leoni v. Italy, 26-10-2000 (παρ. 25-29)

Αναφορικά με την προστατευτική εμβέλεια του αναλυομένου δικαιώματος, τόσο *ratione personae* όσο και *ratione materiae*, πρέπει να ληφθούν τα εξής: υποκείμενο – φορέας του δικαιώματος μπορεί να είναι είτε φυσικό πρόσωπο, άνευ περιορισμού ιθαγενείας, είτε νομικό πρόσωπο. Ωστόσο, δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε οποιαδήποτε διαφορά άγεται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, αλλά μόνο σε αμφισβητήσεις «επί δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσεως (*civil rights and obligations*)» και σε κατηγορίες ποινικής φύσεως (*criminal charges*). Το ακριβές περιεχόμενο των εννοιών αυτών δεν ποικίλλει κατά την εφαρμογή τους ανάλογα με το δίκαιο του κράτους εντός του οποίου ανακύπτει η ένδικη διαφορά, αλλά απολαμβάνουν αυτόνομης ερμηνείας (λαμβάνομένης μόνο επικουρικά υπόψη της θέσης που επιφυλάσσει το εκάστοτε εθνικό δίκαιο στη διαφορά αυτή), ώστε να είναι ομοιόμορφη αυτή σε όλα τα κράτη μέρη της Σύμβασης, τυχόν δε ταύτιση των εννοιών ορολογικά με αυτές των επί μέρους κρατών, δεν συνεπάγεται άνευ άλλου τινός και ταύτιση του περιεχομένου αυτών. Πρώτο, λοιπόν, ζητούμενο κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΣΔΑ είναι η διαπίστωση περί του αν η προκείμενη διαφορά εμπίπτει στις έννοιες της αστικής ή ποινικής φύσεως όπως αυτές προσδιορίζονται από την ΕΣΔΑ και συνακολούθως το ΕΔΔΑ, ώστε να ενεργοποιηθεί η προστασία του άρθρ. 6 παρ 1.

Η προκείμενη διάταξη δεν τυγχάνει εφαρμογής μόνο ενώπιον των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων αλλά, όπου καθιερώνεται και δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας ή/και αναιρετικός – νομικός έλεγχος, οι εγγυήσεις του εκτείνονται και σε αυτές τις διαδικασίες, στο μέτρο και στο βαθμό που ανταποκρίνεται στη φύση των σταδίων αυτών, όπως επίσης και στη δίκη που διεξάγεται κατόπιν δεκτού αιτήματος περί επανάληψης της διαδικασίας¹⁷. Στο τιθέμενο ερώτημα περί του αν η διάταξη εφαρμόζεται και στις δίκες ενώπιον των συνταγματικών δικαστηρίων των κρατών μελών που διαθέτουν τέτοιο, η απάντηση που δόθηκε νομολογικά είναι πως – δεδομένης της αρμοδιότητάς της να αποφαινούνται επί ζητημάτων συνταγματικότητας νόμων – όταν πρόκειται για δίκες των οποίων η έκβαση έχει επιρροή στην επίλυση διαφοράς ενώπιον των τακτικών δικαστηρίων, τότε και οι διαδικασίες αυτές υπάγονται στις εγγυήσεις της παρ. 1 του αρ. 6¹⁸. Επομένως, και οι προσφυγές κατά πράξεων που θίγουν συνταγματικά δικαιώματα ενώπιον συνταγματικού

¹⁷ Franz Fischer v. Austria, 06-05-2003

¹⁸ Ruiz – Mateos v. Spain (εν ολομελεία), 23-06-1993 (παρ. 35-37)

δικαστηρίου εντάσσονται στο προστατευτικό πεδίο των εγγυήσεων της δίκαιης δίκης, όπως και οι διαδικασίες της στρατιωτικής ποινικής δικαιοσύνης¹⁹.

2. Αστικής φύσης δικαιώματα και υποχρεώσεις

Το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη, εν πρώτοις καταλαμβάνει τις ευθείες, τις άμεσες αμφισβητήσεις δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων αστικής φύσης και όχι σε δίκες η έκβαση των οποίων μόνο εμμέσως επηρεάζουν τα εν λόγω δικαιώματα, είτε αυτά είναι ουσιαστικά είτε δικονομικά είτε έννομο συμφέρον (κατά την έννοια του διοικητικού δικαίου)²⁰. Αναφορικά με τις διαδικασίες παροχής προσωρινής προστασίας, υπήρξε διαφοροποίηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ από το 2009 και μετά σε σχέση με την εφαρμογή σε αυτές του δικαιώματος δίκαιης δίκης. Ειδικότερα, ενώ πριν τούτο δεν γινόταν δεκτό, διαπιστώθηκε πως δεδομένης της σοβαρότητας αλλά και του πλήθους των υποθέσεων παροχής προσωρινής προστασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων αλλά και του αρκετά μεγάλου χρόνου εκκρεμοδικίας, το άρθ. 6 παρ. 1 πρέπει να εφαρμόζεται και στις διαδικασίες αυτές, στο μέτρο που συνάδει με τον επείγοντα χαρακτήρα αυτών²¹. Το Δικαστήριο αξιολογώντας την αστική ή μη (κατά την ΕΣΔΑ) φύση της υπόθεσης, βάσει του επίδικου θέματος, του σκοπού – αιτήματος καθώς και της επιρροής που θα προκύψει από την έκβαση αυτής της δίκης (λόγω της βαρύτητας ή της χρονικής διάρκειας του διατασσομένου μέτρου) στην οριστική διάγνωση και επίλυση της διαφοράς, καταλήγει στην εξής κρίση: όταν το προσωρινό μέτρο δρα καθοριστικά για την τύχη του δικαιώματος, τότε ενεργοποιείται η εφαρμογή του άρθ. 6 παρ. 1. Επιπλέον, όμως, προϋπόθεση προς τούτο, αποτελεί η ύπαρξη γνήσιας και σοβαρής διαφοράς, που συνίσταται στην επίκληση προσβολής δικαιώματος αναγνωριζομένου στο εθνικό δίκαιο, «η οποία να είναι υποστηρίξιμη ακόμα και αν κρίθηκε από τα εθνικά δικαστήρια ότι, εν τέλει, τέτοιο δικαίωμα δεν αναγνωρίζεται από την εθνική έννομη τάξη²².

Σχετικά με το αν ένα δικαίωμα ή υποχρέωση είναι αστικής φύσεως, δεν είναι προδιαγεγραμμένη η ένταξή του στην έννοια αυτή, βάσει προηγούμενης διάκρισης μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου όπως συμβαίνει με το ελληνικό δίκαιο. Αντιθέτως, το

¹⁹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 249

²⁰ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 250

²¹ Micallef v. Malta (ευρεία σύνθεση), 15-10-2009 (παρ. 78-86)

²² Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 250

ΕΔΔΑ ερμηνεύει αυτόνομα αυτή την έννοια με γνώμονα το κατά πόσον επιδρά η έκβαση της διαφοράς σε ένα ιδιωτικής φύσεως δικαίωμα, ανάλογα και με το ουσιαστικό περιεχόμενο αυτού, λ.χ. την επιρροή που έχει το επίδικο διοικητικό μέτρο σε ένα περιουσιακό δικαίωμα του προσφεύγοντος, επεκτείνοντας έτσι την εφαρμογή της έννοιας και στις διοικητικές διαφορές που αναφέρονται στην ισχύ, ύπαρξη και έκταση περιουσιαστικών δικαιωμάτων που γεννώνται και με βάση κανόνες του διοικητικού δικαίου²³. Αναντίρρητα, λοιπόν, πρόκειται για δικαιώματα αστικής φύσεως, στις περιπτώσεις οικογενειακού δικαίου διαφορών, χρόνου παραγραφής αξιώσεων, ίδρυση νομικών προσώπων, προστασίας του δικαιώματος της προσωπικότητας, κ. α. Ομοίως και στις περιπτώσεις του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας²⁴ αλλά και των αξιώσεων αστικής φύσεως που διατηρεί το θύμα ενός ποινικού αδικήματος έναντι του κατηγορουμένου (πέρα και έξω από την ποινική διαδικασία). Είναι απαραίτητο, δε, στο σημείο αυτό να αναφερθεί η προέλευση το όρου «civil rights» από το αγγλοσαξωνικό δίκαιο, όπου δεν υπάρχει γραπτό Σύνταγμα, ώστε αντιστοιχεί κατά ορθή γλωσσική μεταφορά στα θεμελιώδη δικαιώματα, δεδομένου μάλιστα ότι σε περίπτωση διαφοράς, δεσμευτικά είναι τα κείμενα της αγγλικής και της γαλλικής γλώσσας, ως επισήμων γλωσσών της Σύμβασης.

Ερώτημα τίθεται αναφορικά με το αν θεωρούνται αστικής φύσεως οι διαφορές που προκύπτουν από κάποια πράξη της διοίκησης (διαφορές οι οποίες κατά το ελληνικό δίκαιο θεωρούνται διοικητικές και υπάγονται στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων). Τρόπος επίλυσης αυτού του ζητήματος υιοθετούμενος από το ΕΔΔΑ είναι η στάθμιση «μεταξύ των στοιχείων ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου της εκάστοτε διαφοράς²⁵», ενώ κατά τη διαγνωστική αυτή διαδικασία εφαρμόζεται ευρεία διαστολή ώστε εντάσσονται στις αστικές και πολλές από τις διοικητικές (κατά το εσωτερικό δίκαιο) φύσεως. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν εκείνες οι διαφορές που λόγω του ότι άπτονται σαφώς των περιουσιακών δικαιωμάτων των ιδιωτών, θεωρούνται ως αστικές, ήτοι διαφορές από: αναγκαστική απαλλοτρίωση, επιβολή περιορισμών σε ιδιοκτήτη ως προς τη

²³ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 363

²⁴ Laidin v. France, 07-01-2003, παρ. 76 (εγκλεισμός ασθενούς σε ψυχιατρικό ίδρυμα)

²⁵ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 252

χρήση ακινήτου, αγωγή κατά του κράτος είτε λόγω ενδοσυμβατικής είτε λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης του κράτους, ανάκληση άδειας ασκήσεως ελεύθεριου επαγγέλματος, ανάκληση άδειας λειτουργίας επιχείρησης (ή μη χορήγηση τέτοιου είδους αδειών), επιβολή κυρώσεων πειθαρχικού χαρακτήρα σε ασκούντες ελεύθερο επάγγελμα, ανεξαρτήτως της βαρύτητάς τους²⁶. Λόγος προς τούτο είναι η άμεση σύνδεση του πώς αναπτύσσει κανείς την ελευθερία του προς ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας που επιλέγει. Αντιστοίχως, και οι διαφορές περί την κοινωνική ασφάλιση εντάσσονται στην έννοια της αστικής φύσης, όπως και εκείνες από τις δημοσιοϋπαλληλικές διαφορές που αφορούν τον μισθό ή τις παροχές και συμπλέουν κατά τούτο με τις εργατικές διαφορές. Έτσι, πλέον δεν απαιτείται να μην ασκεί ο υπάλληλος αρμοδιότητες πλην της άσκησης δημόσιας εξουσίας, αλλά παραδεκτώς εισάγονται στο δικαστήριο και διαφορές σχετιζόμενες με την απόκτηση ή όχι της δημοσιοϋπαλληλικής ιδιότητας, την εξέλιξη στην υπηρεσία, την απώλεια της ιδιότητας αυτής, εκτός αν αποδεικνύεται πως για λόγους δημοσίου συμφέροντος αυτό θα πρέπει να αποκλεισθεί²⁷.

Ακόμη, οι διαφορές περιβαλλοντικού χαρακτήρα, εντάσσονται στις αστικής φύσεως διαφορές, λόγω της σύνδεσής τους με το δικαίωμα για υγιή διαβίωση, καθώς και οι διαφορές σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα της διοίκησης, μολονότι παραδοσιακά στο ελληνικό δικαιοσύστημα υπάγονται στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων. Δεν ισχύει το ίδιο και για τις τελωνειακές και φορολογικές διαφορές κατ' αρχήν, πλην μόνο αν η τυχόν επιβληθείσα κύρωση θεωρείται ως έχουσα ποινικό χαρακτήρα (κατά την αυτόνομη ερμηνεία του ΕΔΔΑ), αλλά ούτε και οι διαφορές οι σχετικές με την αναγνώριση ασύλου και οι εκλογικές διαφορές (και οι αφορώσες την τοπική αυτοδιοίκηση²⁸), καθώς κρίνεται πως οι διαφορές αυτές είναι δημοσίου δικαίου, συνδεόμενες με την άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων και όχι δικαιωμάτων αστικής φύσεως.

Ειδικότερα αναφορικά με το καθεστώς των δικαστικών λειτουργών, ενώ κατ' αρχήν αναγνωρίζονται ως αστικού χαρακτήρα όσες διαφορές άπτονται της μισθολογικής και

²⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 25

²⁷ Βαθάκος ν. Ελλάδας, 28-06-2018 (παρ. 24 -)

²⁸ ΣτΕ 819/2010

υπηρεσιακής εξέλιξής τους, το ΣτΕ²⁹ αφίσταται του κανόνα αυτού όταν πρόκειται για διαφορές αναφερόμενες από τις εκλογές ανάδειξης των συμβουλίων διοίκησης των δικαστηρίων, καθώς πρόκειται για περίπτωση εσωτερικής οργάνωσης της δικαστικής εξουσίας. Εύλογο ερώτημα δημιουργείται εν προκειμένω από το ότι παραβλέπονται τα δικαιώματα των μη εκλεγέντων δικαστών, οι οποίοι έτσι καθίστανται μέρη «ιδιαιτέρως εξουσιαστικής σχέσης»³⁰.

3. Κατηγορίες ποινικής φύσεως

Το άρθρ. 6 παρ. 1, εκτός από τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα αστικής φύσεως, εφαρμόζεται και στις κατηγορίες ποινικής φύσεως, ήτοι σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, αρχής γενομένης με τη στιγμή της απαγγελίας συγκεκριμένης κατηγορίας, δηλαδή τη στιγμή που το πρόσωπο ενημερώνεται από την δημόσια αρχή ότι σε αυτόν αποδίδεται η διάπραξη μιας ορισμένης πράξης απαγορευόμενης από τους κανόνες του ποινικού δικαίου. Γι αυτό, και δεν ενεργοποιείται το δικαίωμα αυτό ήδη από την υποβολή έγκλησης ή μήνυσης, καθώς αυτή μπορεί να τεθεί στο αρχείο και να μην οδηγήσει στην διενέργεια ανακριτικών πράξεων. Ίσως ορθότερη θα ήταν η χρήση του όρου «ύπαρξη κατηγορίας» αντί της «απαγγελίας», καθώς δεν απαιτείται η τήρηση κάποιου πανηγυρικού τύπου προς τούτο, αλλά αυτή μπορεί να προκύπτει και από πράξεις των αρμοδίων οργάνων, όπως για παράδειγμα η σύλληψη προσώπου. Η προστατευτική εμβέλεια της διάταξης αυτής χρονικά εκτείνεται σε όλη τη διάρκεια της προδικασίας αλλά και της δίκης, όπως και στην κατ' έφεση δίκη. Δεν εξικνούνται όμως και ως την διαδικασία καθορισμού του τρόπου και του τόπου έκτισης της ποινής, ενώ ζήτημα γεννάται ως προς την απόφαση αναφορικά με την προσωρινή κράτηση υπόπτου, καθώς ναι μεν βρίσκονται εντός της ποινικής διαδικασίας, ωστόσο σκοπός τους δεν είναι η διάγνωση ενοχής ή όχι αναφορικά με μία ποινική κατηγορία³¹.

Λογικά και χρονικά πρότερη της κατηγορίας είναι η ύπαρξη πράξης ή παράλειψης τιμωρούμενης βάσει κανόνων ποινικού δικαίου. Και η ποινικής φύσεως κύρωση αποτελεί έννοια ερμηνευόμενη αυτόνομα από το ΕΔΔΑ βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, το

²⁹ ΣτΕ (ολ) 1795/2011

³⁰ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 254

³¹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 256

γεγονός δηλαδή ότι μια κύρωση δεν προβλέπεται στο εθνικό δίκαιο ως ποινική, δε δεσμεύει το ΕΔΔΑ στην κρίση του περί της ποινικής φύσεως αυτού εντός του πλαισίου της ΕΣΔΑ. Σε αρκετές περιπτώσεις, ήχθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου διαφορές επί διοικητικών κυρώσεων, πχ προστίμων, που όμως εξ αιτίας της βαρύνουσας σημασίας τους προσιδίαζαν σε ποινικές κυρώσεις και στις περιπτώσεις αυτές η νομολογία του ΕΔΔΑ υιοθέτησε στάση έντονα διασταλτική του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η πιθανή καταστρατήγηση των εν λόγω προστατευτικών ρυθμίσεων δια της πρόβλεψης κυρωτικά μέτρα κατ' ουσίαν ποινικών αλλά ως ανηγόντων στο διοικητικό (επί παραδείγματι και κατά το συνήθως γενόμενο) δίκαιο. Τόσο το ΕΔΔΑ κατά την αυτόνομη ερμηνεία της ποινικής φύσεως των κυρώσεων, όσο και το ΔΕΕ, κάνουν χρήση των αυτών κριτηρίων, τα οποία συστηματοποιήθηκαν με την απόφαση Engel v. Ολλανδίας («κριτήρια Engel»³²). Τα τρία κριτήρια αυτά, πέρα από τη διαπίστωση της ποινικής φύσης μιας κύρωσης συνεπάγονται και την ενεργοποίηση των ειδικότερων προστατευτικών ρυθμίσεων των παρ. 2 και 3 του ίδιου άρθρου (βλ. κατωτέρω), όπως και της αρχής *ne bis in idem*³³. Τα κριτήρια αυτά είναι ενδεικτικά, συνιστούν δηλαδή δείγματα του στην πραγματικότητα ποινικού χαρακτήρα μιας κύρωσης, παρά τον διοικητικό λχ μανδύα αυτής. Ως εκ τούτου, δεν απαιτείται η ταυτόχρονη (συνδυαστική) συνδρομή τους, η οποία πάντως δρα προς επίρρωση της διαπίστωσης της ποινικής φύσεως, αλλά ελέγχεται από το Δικαστήριο διαζευκτικά η συνδρομή και ενός μόνο³⁴ εξ αυτών. Δεν είναι καθορισμένη εκ των προτέρων η βαρύτητα κάθε κριτηρίου αναφορικά με τη διάγνωση, το δε Δικαστήριο προβαίνει σε συγκεκριμένη στάθμιση βάσει των στοιχείων και περιστάσεων της επίδικης υπόθεσης, λαμβάνοντας συγκριτικά υπόψη και τα προβλεπόμενα στα άλλα κράτη – συμβαλλόμενα μέρη.

Συγκεκριμένα, πρόκειται για τον χαρακτηρισμό μια πράξης/παράλειψης ως ποινικώς κολάσιμης από το εθνικό δίκαιο, για την αληθή φύση της παράβασης και για την φύση και βαρύτητα της επαπειλούμενης ποινής.

³² Χρυσανθάκης Χ. ΘΠΔΔ 2017, 402 επ.

³³ Αρθ. 4 παρ. 1 7^ο Προσθ. Πρωτοκ. της ΕΣΔΑ

³⁴ Γαρυφάλλου ΑΕΒΕ v. Ελλάδα, 24-09-1984 (παρ. 33 –)

Αρχικά, το ΕΔΔΑ λαμβάνει υπόψη του την ένταξη της κύρωσης στο εσωτερικό σύστημα δικαίου του κράτους μέλους κατά τον εξής τρόπο: η μεν πρόβλεψη μιας κύρωσης ως ποινικής οδηγεί το Δικαστήριο να υιοθετήσει άνευ ετέρου τινός αυτή την επιλογή του εθνικού νομοθέτη. Αντιθέτως, η μη πρόβλεψη αυτής της κύρωσης ως ποινικής, δεν οδηγεί το Δικαστήριο στην άρνηση του ποινικού κατ' ουσία χαρακτήρα της κύρωσης, αλλά στο να ελέγξει τη συνδρομή ή όχι και των άλλων κριτηρίων. Μετέπειτα, αναζητείται η πραγματική φύση της υπό κρίση παράβασης, ειδικότερα το αν πρόκειται για τιμωρητικού – αποτρεπτικού ή αποζημιωτικού χαρακτήρα κυρωτικό μέτρο. Με άλλα λόγια, εκτιμάται το αν η απαγορευτική διάταξη αναφέρεται αφηρημένα στους πολίτες, οπότε πρόκειται για γενικού χαρακτήρα διάταξη, ή αν απευθύνεται σε ομάδα προσώπων διεπόμενη από ιδιαίτερους κανόνες, οπότε πρόκειται για κύρωση πειθαρχική στην ουσία της. Αν μεν σκοπός της επαπειλούμενης από την εθνικού δικαίου διάταξη κύρωσης είναι η τιμωρία του δράστη και η αποτροπή της υπόλοιπης κοινωνίας από την τέλεση της ίδιας αξιόποινης πράξης, τότε καταφάσκει η ποινική φύση αυτής. Αν όμως κατατείνει στην αποκατάσταση ορισμένης βλάβης και όχι στην προστασία υπέρτερων εννόμων αγαθών, τότε δεν πρόκειται για ποινικού χαρακτήρα κυρωτικό μέτρο. Τέλος, το τρίτο κριτήριο αναφέρεται στην φύση και τη βαρύτητα της επαπειλούμενης ποινής, κατά το ότι σταθμίζεται η σημασία της ποινής αναφορικά με την παράβαση. Δεν είναι εκ των προτέρων καθορισμένο το μέτρο της βαρύτητας της κύρωσης που θα πρέπει να τηρείται, αλλά το αν αυτή ξεπερνάει ή όχι το όριο πέρα από το οποίο θεωρείται ως ποινική, είναι κάτι που κρίνεται ad hoc από το ΕΔΔΑ. Μέτρο αυτής της κρίσης, πάντως, είναι όχι η εν τοις πράγμασι επιβληθείσα ποινή αλλά η ανώτερη δυνάμενη προς επιβολή ποινή, βάσει της εξεταζόμενης εθνικής διάταξης. Αν δηλ. προβλέπεται ποινή στερητική της ελευθερίας, τότε ακολουθεί διάγνωση του ποινικού χαρακτήρα της ποινής, έστω κι αν αυτή δεν επιβλήθηκε στην προκείμενη περίπτωση, ενώ δεν υπάρχει και η ίδια σαφήνεια αναφορικά με τις χρηματικές ποινές, των οποίων συνεκτιμάται το ύψος καθώς και η δυνατότητα μετατροπής. Δεν γίνεται δηλαδή χρήση αποκρυσταλλωμένων νομικών κριτηρίων αλλά περισσότερο εμπειρικών κρίσεων, γεγονός που αφενός οδηγεί σε κατάτμηση της νομολογίας σε περιπτωσιολογία, αφετέρου, δε, αποτελεί αντικείμενο κριτικής αναφορικά

με την ανταπόκριση στα δεδομένα της επιστήμης³⁵. Η επέκταση της προστασίας του άρθ. 6 παρ. 1 και σε κυρώσεις που δεν ανήκουν εξόφθαλμα στο πεδίο του ποινικού δικαίου αλλά αποτελούν κυρώσεις διοικητικού δικαίου αυξημένης βαρύτητας, τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης αναφορικά με την αυστηρότητα εφαρμογής της διάταξης αυτής³⁶.

Νομολογιακά έχει γίνει δεκτό πως μολονότι περιβεβλημένα τον μανδύα της διοικητικής κύρωσης έχουν χαρακτήρα ποινικό τα πρόστιμα τα επιβαλλόμενα από εθνικές αρχές ανταγωνισμού και ελέγχου της κεφαλαιαγοράς, τα πρόστιμα επί παραβάσεων του ΚΟΚ, καθώς και επί παραβάσεων της εργατικής και ασφαλιστικής νομοθεσίας σε αντίθεση με την αφαίρεση άδειας οδήγησης, τα μέτρα εσωτερικής τάξεως, την απέλαση αλλοδαπού, τα πειθαρχικά μέτρα σε μέλη επαγγελματικών συλλόγων³⁷.

Ειδικότερα για την ελληνική έννομη τάξη, η ιδιάζουσα σημασία αυτής της διασταλτικής τάσης του Δικαστηρίου του Στρασβούργου αναφορικά με τις ποινικές κυρώσεις, αναδεικνύεται στην περίπτωση των φορολογικών και τελωνειακών διαφορών, όπου τα συνήθως προβλεπόμενα πρόστιμα είναι πολύ υψηλά. Συμπλέοντας με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, και το ΣτΕ αναγνωρίζει τον ποινικό χαρακτήρα αυτών των τελών και προστίμων, όπως επίσης και αυτών της ΑΔΑΕ³⁸.

4. Ειδικότερες πτυχές της προστασίας του άρθ. 6 παρ. 1

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη αποτελεί μια γενική δικονομική εγγύηση που χάρη στην πλούσια νομολογία του ΕΔΔΑ εξειδικεύεται σε επιμέρους πτυχές – δικαιώματα των διαδίκων, οι οποίοι λοιπόν οπλισμένοι με τα απονεμόμενα δικαιώματα καθίστανται υποκείμενα της δίκης και όχι αντικείμενα αυτής³⁹.

a. Πρόσβαση σε δικαστήριο

Βασική εγγύηση που εισάγεται μέσω αυτής της διάταξης είναι το δικαίωμα ενός προσώπου να αχθεί η υπόθεσή του ενώπιον (πρωτοβάθμιου) δικαστηρίου και να εκδοθεί κρίση επί

³⁵ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 260

³⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 260

³⁷ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 261 - 262

³⁸ ΣτΕ 1172/2017

³⁹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 277

αυτής, το οποίο ταυτοχρόνως σημαίνει και αντίστοιχη εξουσία του δικάζοντος δικαστηρίου προς έρευνα του πραγματικού και του νομικού μέρους της διαφοράς και προς έκδοση απόφασης που δεσμεύει τους διαδίκους ως προς το περιεχόμενό της. Η πρόσβαση αυτή πρέπει να είναι πραγματική, ουσιαστική και όχι μόνο κατ' επίφαση, γι αυτό και από αυτή την υποχρέωση των κρατών αναφύονται περισσότερες επί μέρους εγγυήσεις.

Παραβίαση του δικαιώματος αυτού, υπάρχει όταν παρατηρείται αδυναμία πρόσβασης, η οποία μπορεί να είναι:

- 1) νομική αδυναμία: όταν δηλαδή στερείται κανείς του δικαιώματος προσφυγής. Σε δύο αποφάσεις με διάδικο την Ελλάδα, προέκυψε αυτό το ζήτημα και ειδικότερα, στην περίπτωση της απόφασης «Ιερές Μονές κατά Ελλάδας», κρίθηκε πως η αποστέρηση της δυνατότητας οποιασδήποτε προσφυγής ενώπιον των αρμόδιων δικαστηρίων από οποιαδήποτε αιτία αναφορικά με τα ιδιοκτησιακά τους δικαιώματα, όπως και η αποστέρηση του δικαιώματος παρέμβασης σε εκκρεμείς δίκες, συνιστά παραβίαση του δικαιώματος αυτών προς πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Αντίστοιχα, κρίνοντας επί της προσφυγής της Καθολικής Εκκλησίας των Χανίων κατά της Ελλάδας⁴⁰, κρίθηκε πως συνιστά παραβίαση του άρθ. 6 παρ. 1 η μη αναγνώριση της ικανότητας διαδίκου στην προσφεύγουσα Εκκλησία λόγω της μη προγενέστερης νόμιμης απόκτησης νομικής προσωπικότητας. Η παραβίαση, δε, έγκειται στο ότι οι εθνικές αρχές, διοικητικές και δικαστικές, είχαν δημιουργήσει σε αυτή την ασφάλεια ότι μπορούν να αντιπροσωπευθούν ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων και ως εκ τούτου είναι αντίθετη προς τη σύμβαση η μη αναγνώριση της ιδιότητας του διαδίκου, καθώς είναι αδικαιολόγητη περιστολή του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Αναδεικνύεται, λοιπόν, και η ασφάλεια δικαίου ως μια καθοριστική πτυχή της δικαιοκρατικής εξασφάλισης που παρέχει το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη.
- 2) Φυσική αδυναμία: Σε υπόθεση κατά την οποία⁴¹ φυλακισμένος κατηγορήθηκε από φύλακα για πράξεις βίας εντός του χώρου κράτησης, η δε κατηγορία αποσύρθηκε, χωρίς όμως να επιτραπεί από την στον κρατούμενο να συμβουλευτεί δικηγόρο

⁴⁰ Απόφ. 16-12-1997

⁴¹ Golder v. Ηνωμένου Βασιλίου, 21-02-1975

αναφορικά με την δυνατότητά του να ασκήσει αγωγή εναντίον του για δυσφήμιση, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο κατηγορούμενος είχε θεμιτό συμφέρον να εξεταστεί η υπόθεση και να διαλευκανθεί η κατηγορία, καθώς άνευ αυτής, η διατήρηση της υποψίας εναντίον του θα μπορούσε να είναι βλαβερή γι αυτόν και συνεπώς κατά παραβίαση της Σύμβασης δεν του επιτράπηκε η πρόσβαση στη δικαιοσύνη⁴².

- 3) Χρηματική αδυναμία: Το Δικαστήριο έχει κρίνει πως, μολονότι τα κράτη δεν υποχρεούνται να δημιουργήσουν έναν μόνιμο μηχανισμό δικαστικής συνδρομής⁴³, αποτελεί μέρος της θετικής υποχρέωσης του κράτους προς οργάνωση του δικαιοδοτικού συστήματος κατά τρόπο σύμφωνο με τις επιταγές της Σύμβασης, η συνδρομή των απόρων⁴⁴ προς άσκηση του δικαιώματός του για πρόσβαση στη δικαιοσύνη, βάσει των κριτηρίων και προϋποθέσεων που θα θέσει το κράτος, στο οποίο αφήνεται ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας.

Η Σύμβαση, λοιπόν, δεν επιτάσσει συνολικά την παροχή νομικής συνδρομής ή εκπροσώπησης ώστε να πραγματώνεται το δικαίωμα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, αλλά μπορεί να σημαίνει την πρόβλεψη μηχανισμών παροχής νομικής βοήθειας προς πρόσωπα που δεν διαθέτουν την οικονομική δυνατότητα για επιλογή συνηγόρου, ιδιαίτερα σε εκείνες τις περιπτώσεις που απαιτείται παράσταση του διαδίκου υποχρεωτικά με δικηγόρο. Στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίζεται ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας, για την οργάνωση και τον σχεδιασμό του συστήματος με το οποίο θα βοηθηθούν όσοι το χρειάζονται, πέρα από τον θεσμό του ευεργετήματος της πενίας.

Η ανταπόκριση του εθνικού νομοθέτη στις επιταγές της ΕΣΔΑ για δίκαιη δίκη, δεν αποκλείει τη δυνατότητα ορισμού προϋποθέσεων παραδεκτού τόσο των ενδίκων βοηθημάτων όσο και των ενδίκων μέσων, εντός του πλαισίου της διακριτικής του ευχέρειας να συστήσουν ένα οργανωμένο και εύρυθμα λειτουργούν σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Έτσι, μπορεί να προβλέπονται προθεσμίες (αποκλειστικές, αποσβεστικές), δικονομικοί τύποι, και άλλοι περιορισμοί, οι οποίοι τίθενται υπό τον έλεγχο του ΕΔΔΑ

⁴² Ι. Σαρμάς, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 200

⁴³ Ι. Σαρμάς, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 201

⁴⁴ Απόφ. Airey v. Ιρλανδίας, 09-10-1979

αναφορικά με την τήρηση των άκρων ορίων της ευχέρειας αυτής του νομοθέτη, ώστε οι περιορισμοί να μην καθιστούν το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη κενό περιεχομένου λόγω του πλήθους και της έντασης αυτών. Όπως σε κάθε περίπτωση θέσπισης περιορισμών επί δικαιώματος, αυτοί πρέπει να έχουν τεθεί προς εξυπηρέτηση ενός νομίμου σκοπού και να βρίσκονται σε θεμιτή αναλογία αναφορικά με τον σκοπό τους. Δεδομένου ότι στα κράτη μέρη της Σύμβασης δεν υπάρχει ταύτιση αναφορικά με τις προϋποθέσεις παραδεκτού ούτε και με τις προβλεπόμενες προθεσμίες⁴⁵, ερευνάται επίσης από το Δικαστήριο αν η θέσπιση αυτών των προϋποθέσεων αντανάκλα τον σεβασμό του νομοθέτη προς το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη⁴⁶. Στις διαφορές του διοικητικού δικαίου, για παράδειγμα, είναι επιτρεπτός και μη αντίθετος με την ΕΣΔΑ ο περιορισμός που προκύπτει με την εισαγωγή σταδίων διοικητικού ελέγχου μιας πράξης, πριν την προσβολή αυτών ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, αλλά όχι και όταν παρατηρείται υπερβολική καθυστέρηση στην απάντηση της διοίκησης επί των διοικητικών προσφυγών⁴⁷. Θεμιτό περιορισμό, αποτελεί και η επιβολή υποχρεώσεων ως προς το περιεχόμενο του δικογράφου, όπως πχ τα αναγκαία στοιχεία ενός δικογράφου σύμφωνα με το άρθ. 118 επ. ΚΠολΔ⁴⁸.

Πιθανός περιορισμός του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, θεμιτός κατ' αρχήν, είναι και η πρόβλεψη χρόνου παραγραφής των αξιώσεων, όχι όμως και όταν λόγω του στενού χρονικού περιθωρίου, ο ενδιαφερόμενος στερείται της δυνατότητας να προσφύγει εμπρόθεσμα κατά της πράξης που τον βλάπτει. Ρύθμιση, λχ, στο ελληνικό δίκαιο που αποτρέπει μια τέτοια ανεπιεική ρύθμιση είναι η εκκίνηση κατά πλάσμα δικαίου της προθεσμίας των 60 ημερών για αίτηση ακύρωση των δημοσιευτέων πράξεων, όχι από την ημερομηνία που φέρει το ΦΕΚ, αλλά από την ημερομηνία που όντως το ΦΕΚ ήταν διαθέσιμο (ημερομηνία πραγματικής κυκλοφορίας)⁴⁹. Παρομοίως, και στην περίπτωση των δικαστικών δαπανημάτων, ο εθνικός νομοθέτης καλείται να ορίσει τέτοιου ύψους δαπάνες, ώστε αφενός μεν να εξυπηρετούνται οι σκοποί της αποφυγής άσκοπης άσκησης

⁴⁵ Ι. Σαρμάς, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 202

⁴⁶ Stubbings v. Ηνωμένου Βασιλείου, 22-10-1996

⁴⁷ Ι. Σαρμάς - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 266

⁴⁸ Χρυσόγονος Κ. Βλαχόπουλος Σπ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, ΝΒ 2017, σελ 485

⁴⁹ Άρθ. 13 παρ. 3 του Ν. 3469/2006

ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, όπως και της δημοσιονομικής ενίσχυσης, αφετέρου, δε, να μην είναι τόσο δυσβάσταχτο το κόστος, ώστε να αποκλείεται μεγάλη μερίδα των πολιτών από την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Τέτοιοι περιορισμοί τέθηκαν στην Ελλάδα με την πρόβλεψη καταβολής παραβόλων κατ' αναλογία με την επίδικη διαφορά σε φορολογικές διαφορές⁵⁰ και διαφορές από δημόσιες συμβάσεις, οι οποίοι μάλιστα δεν θεωρήθηκαν αντίθετοι ούτε στο άρθ. 20 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος ούτε και στο άρθ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Οι προϋποθέσεις παραδεκτού, δεν αποκλείεται να είναι αυστηρότερες όταν πρόκειται για την άσκηση ενδίκων μέσων σε σχέση με αυτές των ενδίκων βοηθημάτων, ειδικότερα, δε, οι προϋποθέσεις για την άσκηση αίτησης αναίρεσης μπορεί να είναι πιο αυστηρές από αυτής για την άσκηση έφεσης⁵¹. Σύμφωνα με την ΕΣΔΑ κρίθηκαν και οι περιορισμοί που τέθηκαν με τον ν. 3900/2010 (αρθ. 12) ως προς την άσκηση έφεσης σε ακυρωτικές διαφορές και άσκηση αίτησης αναίρεσης σε διοικητικές διαφορές ουσίας, γιατί η αποσυμφόρηση του δικαστηρίου και η επίτευξη μεγαλύτερης ενότητας της νομολογίας του, ήταν επαρκείς και θεμιτοί δικονομικοί σκοποί⁵².

Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη καθίσταται αλυσιτελής όταν ο έλεγχος που ασκεί το δικαιοδοτικό όργανο δεν είναι αποτελεσματικός, δηλαδή αν δεν λαμβάνει χώρα έλεγχος των πραγματικών στοιχείων της υπόθεσης, πρόκειται όμως για μια παράλειψη που επανορθώνεται αν η κρίση του οργάνου αυτού στη συνέχεια υποβάλλεται σε δικαστικό έλεγχο ουσιαστικό ή/και νομικό. Πλήρης έλεγχος, πάντως, δεν είναι ρεαλιστικό να απαιτείται σε κάθε περίπτωση, καθώς σε πολλές διοικητικές διαφορές αφενός είναι δύσκολο να προβεί ο δικαστής σε έλεγχο των εξειδικευμένων τεχνικών κρίσεων της διοίκησης, αφετέρου κάτι τέτοιο θα σήμαινε τάση υποκατάστασης της εκτελεστικής από την δικαστική εξουσία. Είναι αρκετή η δυνατότητα ελέγχου των πραγματικών ζητημάτων που προβάλλονται, όπου, δε, γίνεται έλεγχος μόνο νομιμότητας, ο δικαστής κάνει έλεγχο άκρων ορίων αναφορικά με πιθανή κατάχρηση της διακριτικής ευχέρειας της διοίκησης καθώς και με πιθανή παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας κατά την επιβολή διοικητικών κυρώσεων.

⁵⁰ ΣτΕ (ολ.) 1619/2012

⁵¹ Sik v. Ελλάδας, 29-01-2015, παρ. 16 -

⁵² Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 268

Τέλος, παρεμποδίζεται συχνά η πρόσβαση σε δικαστήριο και επέρχεται ως εκ τούτου παραβίαση του εν λόγω δικαιώματος, σε περίπτωση που τα δικαστήρια επιδεικνύουν υπέρμετρη προσκόλληση στην τήρηση των διαδικαστικών τύπων. Τέτοια υπόθεση απασχόλησε το ΕΔΔΑ με προσφυγή εναντίον της χώρας μας⁵³, όπου και κρίθηκε πως συνιστά άρνηση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο η απόρριψη αίτησης ακύρωσης ως απαράδεκτος, για τον λόγο ότι στην αίτηση, νομίμως κατατεθειμένη σε αστυνομικό τμήμα, μολονότι έλαβε αριθμό πρωτοκόλλου, αυτός δεν επισημειώθηκε και στην έκθεση κατάθεσης. Έτσι, η εταιρία υπέστη αρνητικές συνέπειες οι οποίες όμως δεν οφείλονται σε δική της υπαιτιότητα, αλλά σε υλικό λάθος των αρμόδιων οργάνων της διοίκησης. Εξάλλου προς αναπλήρωση αυτής της έλλειψης θα μπορούσε να είχε ζητηθεί από το αστυνομικό τμήμα να αποστείλει τον δοθέντα αριθμό πρωτοκόλλου στο ΣτΕ⁵⁴. Παρομοίως και στις ποινικές δίκες, υπήρχε η πρόβλεψη στον ΚΠοινΔ σύμφωνα με την οποία η μη αναλυτική αναφορά των λόγων έφεσης του Εισαγγελέα στην έκθεση κατάθεσης αυτής, οδηγεί στην απόρριψη αυτής ως απαράδεκτης⁵⁵. Η τυπολατρική προσκόλληση στο γράμμα αυτού του κανόνα, θα οδηγούσε στο να απορρίπτεται έφεση ασκηθείσα υπέρ αδίκως καταδικασθέντος, το οποίο πέρα από άτοπο, θα ήταν και αντίθετο στο πνεύμα της ΕΣΔΑ αλλά και προς τις θεμελιώδεις αρχές του κράτους δικαίου. Ομοίως, δεν είναι αποδεκτή από το ΕΔΔΑ η απόρριψη αίτησης αναίρεσης από τον ΑΠ λόγω του ότι γραμματέας του δικαστηρίου κατάθεσης παρέλειψε να θέσει την υπογραφή του κάτω από τη σχετική πράξη⁵⁶. Είναι πράγματι, μη αποδεκτό σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος να μένει ο πολίτης εκτεθειμένος απέναντι σε παραλείψεις της διοίκησης και ειδικά μάλιστα όταν αυτό γίνεται στο πλαίσιο άσκησης του δικαιώματός του προς δικαστική προστασία, ενώ σαφώς μεγαλύτερη σημασία από την προσκόλληση στους τύπους έχει η απόδοση ουσιαστικής δικαιοσύνης⁵⁷.

⁵³ Σωτήρης και Νίκος Κούτρας ΣΤΕΕ ν. Ελλάδας, 16-11-2000, παρ. 21 - 22

⁵⁴ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 380

⁵⁵ ΚΠοινΔ άρθ. 486 παρ. 3 (όπως αυτό διαμορφώθηκε με το άρθ. 2 παρ. 19 Ν 2408/1996)

⁵⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 694

⁵⁷ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 381

β. Δικαστήριο: ανεξάρτητο και αμερόληπτο

Το δικαίωμα που καθιερώνει το άρθ. 6 παρ. 1, ταυτίζεται με την ιδρυόμενη υποχρέωση («οργανωτική εγγύηση»⁵⁸) των συμβαλλομένων κρατών προς νόμιμη συγκρότηση δικαστηρίων ανεξάρτητων, αμερόληπτων και αποτελεσματικών. Εδώ συναντάται ακόμα ένας όρος, το δικαστήριο (tribunal), ο οποίος δεν ταυτίζεται με το εννοιολογικό περιεχόμενο που της προσδίδεται από το εκάστοτε εσωτερικό δίκαιο αλλά το ΕΔΔΑ προβαίνει σε αυτόνομη ερμηνεία του: όργανο που ασκεί δικαιοδοτική λειτουργία και κρίνει επί υποθέσεων της αρμοδιότητάς του βάσει κανόνων δικαίου και σύμφωνα με μια καθορισμένη διαδικασία, του οποίου τα μέλη, καίτοι μη αναγκαίως τακτικοί δικαστές, απολαμβάνουν ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, ενώ παγίως είναι αρμόδιο για την εκδίκαση ορισμένης κατηγορίας υποθέσεων⁵⁹. Το ΣτΕ, ερμηνεύοντας υπό το πρίσμα του άρθ. 6 παρ. 1 την έννοια του δικαστηρίου καταλήγει στη συγκέντρωση ορισμένων χαρακτηριστικών πέραν της ίδρυσής του με νόμο, όπως η θεσμική αμεροληψία, η ανεξαρτησία από άλλα κρατικά όργανα, η διαρκής (και όχι ad hoc) λειτουργία του, η δεσμευτικότητα των κρίσεών του, η αρχή της δημοσιότητας των αποφάσεων⁶⁰. Με βάση αυτά τα λειτουργικά χαρακτηριστικά, τις προϋποθέσεις αυτές πληροί και το Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο των Δικηγόρων, παρά τη διοικητική (πειθαρχική) φύση των κρίσεών του.

Πρωταρχικό χαρακτηριστικό είναι σε κάθε περίπτωση η ίδρυση με νόμο, με τον οποίο γίνεται η σύσταση του δικαστηρίου, καθορίζεται η αρμοδιότητά του, ενώ προβλέπεται και η οργάνωση και η σύνθεσή του, αλλιώς πρόκειται για παραβίαση των σχετικών επιταγών του άρθ. 6 της ΕΣΔΑ. Τα χαρακτηριστικά, επιπλέον, της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας, μολονότι στενά συνδεδεμένα, δεν ταυτίζονται, αποσκοπούν όμως αμφότερα στην δημιουργία στους διαδίκους του αισθήματος πως δικάζονται με αντικειμενικό και σύμφωνο με το δίκαιο τρόπο, βάσει αποκλειστικά των συγκεκριμένων δεδομένων της συγκεκριμένης υπόθεσης⁶¹.

⁵⁸ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 270

⁵⁹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 270

⁶⁰ ΣτΕ 1361/2013

⁶¹ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 372

Ως ανεξαρτησία λογίζεται η απουσία εξωτερικών πιέσεων, η οποία συντελεί στην διαμόρφωση μιας γενικής εντύπωσης της κοινωνίας περί ανεξάρτητου δικαιοδοτικού οργάνου (είτε αποτελούμενου μόνο από τακτικούς δικαστές είτε και από ενόρκους). Οι σχετικές εγγυήσεις καταλαμβάνουν τον τρόπο απόκτησης της ιδιότητας του δικαστικού λειτουργού, την θητεία και την εξέλιξή τους, ειδικότερα την ύπαρξη μόνιμης θητείας, την αποχώρηση από την υπηρεσία μόνο για συγκεκριμένους και εκ των προτέρων καθοριζόμενους λόγους (εξωτερική ανεξαρτησία), καθώς και την άσκηση των καθηκόντων τους άνευ άνωθεν υποδείξεων (εσωτερική ανεξαρτησία). Ακόμα μια έκφανση της ανεξαρτησίας ενός δικαιοδοτικού οργάνου είναι η δεσμευτική ισχύς των αποφάσεών του, άνευ άλλου τινός, πολλώ δε μάλλον άνευ εγκρίσεως άλλου προσώπου.

Ειδικής μνείας, σχετικά με την ανεξαρτησία των δικαστηρίων από τη νομοθετική εξουσία, αξίζει στην υποχρέωση των δικαστηρίων να εφαρμόζουν τους νόμους που είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμα. Ειδικότερα, η υποταγή αυτή γνωρίζει ορισμένες εξαιρέσεις, όταν υπάρχει κίνδυνος «νομοθετικής υπονομεύσεως της χορηγήσεως δικαστικής προστασίας⁶²», χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι αψηφούν τον συντακτικό νομοθέτη. Κατ' αρχήν ο νομοθέτης μπορεί να μεταβάλλει το νομοθετικό καθεστώς που θα εφαρμοστεί και σε μια επίδικη διαφορά, οι δε κανόνες αναδρομικής ισχύος δύνανται να επηρεάζουν την έκβαση της δίκης (ακόμα και να οδηγούν στην κατάργηση αυτής), χωρίς πάντως να τέμνει τη συγκεκριμένη διαφορά και χωρίς να στερείται ο διάδικος του δικαστικού ελέγχου στον οποίο απέβλεψε προσφεύγοντας στην δικαιοσύνη⁶³. Επίσης, επιτρεπτή είναι και η αναδρομική κατάργηση κανόνων δικαίου. Όμως, ο νομοθέτης απαγορεύεται να επιλύσει συγκεκριμένη επίδικη – εκκρεμούσα διαφορά (βλ. αναλυτικότερα κατωτέρω υπόθεση «Παπαγεωργίου ν. Ελλάδας»), καθώς κάτι τέτοιο θα σήμαινε υποκατάσταση του δικαστή από τον νομοθέτη στην άσκηση της δικαστικής κατά παράβαση των ρητών διατάξεων του Συντάγματος⁶⁴. Έτσι, δεν μπορεί να χωρήσει νομοθετική κύρωση ατομικής πράξης για την ακύρωση της οποίας έχει ήδη ασκηθεί ένδικο βοήθημα, αλλά ούτε και να ληφθεί υπόψη νομοθετική διάταξη αναδρομικής ισχύος για την άρση πλημμέλειας της προσβαλλόμενης πράξης⁶⁵.

⁶² Π. Δ. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα 2014, σελ. 71

⁶³ Π. Δ. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2014, σελ. 72

⁶⁴ Αρθ. 26 παρ. 3 και άρθ. 87 παρ. 1

⁶⁵ ΣτΕ (7μελής) 372/2005

Η αμεροληψία, ως διττή «δικαιοκρατική εγγύηση⁶⁶», δηλαδή αντικειμενική αλλά και υποκειμενική, συνίσταται αφενός στην ύπαρξη ικανών εγγυήσεων αμεροληψίας και αφετέρου ενδιάθετη κατάσταση αμεροληψία του δικάσαντος δικαστή αντίστοιχα. Αναφορικά με την δεύτερη αυτή πτυχή της αμεροληψίας, αξίζει να αναφερθεί πως – σύμφωνα και με τη νομολογία – υπάρχει τεκμήριο υπέρ της αμεροληψίας του δικαστή, μαχητό βέβαια, το οποίο συνεπάγεται υποχρέωση (βάρος) πλήρους απόδειξης της έλλειψης αμεροληψίας του δικαστή από τον προσφεύγοντα που την επικαλείται και δεν είναι αρκετή απλώς η επίκληση αμφιβολιών προς τούτο, έστω και τεκμηριωμένων. Αντιθέτως, στην περίπτωση της αντικειμενικής αμεροληψίας, λόγω της ιδιάζουσας και βαρύνουσας σημασίας που έχει η εντύπωση του κοινωνικού συνόλου για την αμεροληψία της δικαιοσύνης και κατ' επέκταση το κράτος δικαίου, ερευνάται η ύπαρξη περιστάσεων που μπορούν να δημιουργήσουν αμφιβολίες ως προς την τήρηση αμερόληπτης θέσης εκ μέρους των δικαζόντων δικαστών (τακτικών ή ενόρκων). Οι αμφιβολίες αυτές δεν εστιάζονται απλώς και μόνο στο πρόσωπο του ίδιου του προσφεύγοντος (ιδιαίτερα δε του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη) αλλά θα πρέπει να είναι ικανές να δημιουργηθούν σε ένα πρόσωπο έχον τη θέση του εξωτερικού παρατηρητή.

Κριτήρια που αξιοποιεί η νομολογία ώστε να καταλήξει στη διαπίστωση αυτή, είναι μεταξύ άλλων: η μέχρι του εκάστοτε σημείου υπηρεσιακή εξέλιξη ενός δικαστή, προσωπικές ή συγγενικές ή οιοδήποτε είδους σχέση με τα πρόσωπα της δίκης, δηλώσεις του αναφορικά με την επίδικη υπόθεση, ακόμα και ο τρόπος επιλογής των ενόρκων που απαρτίζουν πιθανώς το δικαστήριο. Εξέχουσα θέση ανάμεσα στους εξεταζόμενους παράγοντες έχει και το κατά πόσον ο ίδιος δικαστής είχε συμμετάσχει στην πορεία της υπόθεσης σε προηγούμενα στάδια αυτής και υπό ποια ιδιότητα, λχ η διενέργεια ανακριτικών πράξεων δεν έχει την ίδια βαρύτητα με την διεξαγωγή της ανάκρισης, πολλώ δε μάλλον περισσότερες της μίας φορές, ούτε και με την ανάμιξη στην αυτή υπόθεση με την ιδιότητα του εισαγγελικού λειτουργού, ή του γνωμοδοτούντος οργάνου (στην διοικητική δικαιοσύνη ειδικότερα, όπως πχ συμβαίνει με την επεξεργασία των προεδρικών διαταγμάτων από τμήμα του ΣτΕ και μετέπειτα στην εξέταση αιτήσεων ακύρωσης κατά

⁶⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 270

αυτών – πρβλ και ανάλυση υπόθεσης Procola κατωτέρω)⁶⁷. Εν αμφιβόλω τίθεται η αμεροληψία του δικαστηρίου και όταν ανώτερος δικαστικός λειτουργός αφενός μεν ασκεί ένδικο μέσο κατά απόφαση, αφετέρου δε έχει ενεργό ρόλο στην ανάδειξη των συνθέσεων του δικάζοντος δικαστηρίου.

γ. Εύλογη Διάρκεια

Ο δεύτερος πυλώνας της εγγύηση του άρθ. 6 παρ. 1 είναι η ταχύτητα, δηλ το έγκαιρο της απονομής δικαιοσύνης (με πρώτο πυλώνα το ορθό αυτής) – «η ορθή και δίκαιη κρίση, όταν διατυπώνεται καθυστερημένα, δεν συνιστά εκπλήρωση της δίκαιης δίκης⁶⁸» - ενώ σε ακραίες περιπτώσεις δεν αποκλείεται η διάρκεια της καθυστέρησης να αντιστοιχεί κατ' ουσίαν σε αρνησιδικία και προσβολή της αξιοπιστίας της δικαιοσύνης και της αποτελεσματικής απονομής της. Το «εύλογο» της διάρκειας είναι μία ακόμα έννοια που ερμηνεύεται αυτόνομα από το ΕΔΔΑ και δεν στηρίζεται στα ισχύοντα σε κάθε εθνικό δίκαιο. Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί το ΕΔΔΑ για να διακρίνει εάν πρόκειται για παραβίαση του επί μέρους δικαιώματος σε εύλογη διάρκεια δίκης είναι η δυσκολία – πολυπλοκότητα της υπόθεσης, η συμπεριφορά του προσφεύγοντος και των κρατικών οργάνων και η σημασία του διακυβεύματος της υπόθεσης για τον προσφεύγοντα, τα οποία στο σύνολό τους κατατείνουν στην δημιουργία μιας σύμφωνης με το σύγχρονο κράτος δικαίου αναλογίας και ισορροπίας μεταξύ ορθότητας και ταχύτητας στην απονεμόμενη δικαιοσύνη. Βάσει των αναφερθέντων χαρακτηριστικών της διάταξης, διαπιστώνεται πως τα κράτη μέρη της Σύμβασης οφείλουν να προβλέψουν τους κατάλληλους μηχανισμούς ώστε να ανταποκρίνονται στις επιταγές αυτής, αναλαμβάνουν λοιπόν τα κράτη υποχρέωση προς επίτευξη ορισμένου αποτελέσματος. Παραβίαση της υποχρέωσης προς εύλογη διάρκεια της δίκης μπορεί να υφίσταται είτε λόγω υπέρβασης του ευλόγου χρόνου συνολικά, είτε σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας είτε και στα δύο, συνεκτιμouμένων βέβαια και των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της εκάστοτε υπόθεσης. Ως χρονικό σημείο έναρξης του προσμετρώμενου χρόνου στις αστικές (κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ) υποθέσεις λειτουργεί η κατάθεση του ένδικου βοηθήματος κατ' αρχήν, ή και νωρίτερα όπως πχ στην περίπτωση των διοικητικών προσφυγών, ενώ στην ποινική δίκη ο χρόνος αφετηριάζει από την απόδοση σε ένα άτομο της ιδιότητας του κατηγορουμένου,

⁶⁷ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 275

⁶⁸ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 287

είτε με την άσκηση ποινικής δίωξης, είτε με τη σύλληψη κλπ, δηλαδή από εκείνη τη στιγμή που ξεκινούν οι συνέπειες της πράξης αυτής στο πρόσωπο του κατηγορουμένου. Στην ποινική δίκη είναι, άλλωστε, ακόμα πιο κατάδηλη η ανάγκη για ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, καθώς ο αδίκως κατηγορούμενος έχει συμφέρον να ολοκληρωθεί όσο το δυνατόν συντομότερα η ποινική δίκη ώστε να είναι άμεση η αποκατάσταση και της φήμης του, ώστε η μακρά διάρκεια της ποινικής διαδικασίας να μην δημιουργήσει και διατηρήσει την εικόνα μιας «καταδίκης χωρίς καταδίκη», εντύπωση που δυσχερέστατα αντιστρέφεται⁶⁹.

Πρωταρχικά εξετάζεται το πόσο πολύπλοκη είναι η επίδικη υπόθεση – η δε πολυπλοκότητα δεν είναι μονοδιάστατη αλλά μπορεί να είναι σχετικά με οποιαδήποτε πτυχή της δίκης: νομική δυσκολία, απουσία προηγούμενης νομολογίας, δυσκολία διάγνωσης και αποσαφήνισης των πραγματικών περιστατικών, πληθώρα διαδίκων, πληθώρα συνεκδικαζομένων υποθέσεων (ή εγκλημάτων στην ποινική δίκη), μέγεθος φακέλου, ύπαρξη εξεζητημένων τεχνικών ζητημάτων, βαρύτητα της υπόθεσης για την κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας. Ελλείπει κάποιου από αυτά τα στοιχεία, τότε δεν είναι δικαιολογημένη από άποψη περιπλοκότητας η καθυστέρηση στην απονομή δικαιοσύνης, αλλά θεμελιώνεται παρέκκλιση από την αρχή του άρθ. 6 παρ. 1.

Η στάση που τηρούν οι διάδικοι ως προς τα δικονομικά ζητήματα, μπορεί να ασκεί μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της διαδικασίας, γι αυτό και λαμβάνεται υπόψη αναφορικά με τον προσδιορισμό του χρόνου διάρκειας της δίκης και του χρόνου που υπερβαίνει το εύλογο αυτής. Συγκεκριμένα, απαιτείται μια συνολικότερη επιμέλεια του διαδίκου ως προς την απρόσκοπτη πρόοδο της δίκης. Έτσι, ο χρόνος που κυλάει άπραγος λόγω της συμπεριφοράς του διαδίκου, δεν προσμετράται στη διάρκεια της δίκης, ούτε και αποδίδεται στο κράτος, αυτό το αποτέλεσμα, δε, μπορεί να οφείλεται σε πολλαπλές αναβολές της εκδίκασης της υπόθεσης λόγω αιτημάτων του διαδίκου, σε καθυστέρηση στην επίδοση δικογράφων ή ενδίκων μέσων, ματαίωση της συζήτησης και καθυστέρηση στην επαναφορά, αμέλεια ως προς τον προσδιορισμό δικασίμου. Πάντως, αιτία καθυστέρησης της δίκης καταλογιζόμενη στον διάδικο δεν μπορεί να είναι η εκ μέρους

⁶⁹ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 390

του αξιοποίηση κάθε ενδίκου βοηθήματος και μέσου, ούτε η χρήση των δικονομικών εργαλείων που του παρέχονται (πχ. αίτημα προς διεξαγωγή συμπληρωματικής απόδειξης, αναβολή για προσκόμιση κρεισσόνων αποδείξεων στην ποινική δίκη). Επίσης, ειδικά στην ποινική δίκη, ο κατηγορούμενος δεν υποχρεούται σε πράξεις συνεργασίας με τα ανακριτικά και δικαιοδοτικά όργανα, ενώ πάντως η συμπεριφορά των διαδίκων από μόνη της δεν είναι αρκετή ως αιτία καθυστέρησης στην απονομή της δικαιοσύνης, καθώς θα πρέπει και τα εθνικά όργανα να προβαίνουν σε ενέργειες που διασφαλίζουν την εύρυθμη πρόοδο της δίκης⁷⁰.

Εξίσου με τη συμπεριφορά των διαδίκων λαμβάνεται υπόψη και η στάση των εθνικών αρχών, όχι μόνο των δικαστικών οργάνων δηλαδή, υπό την έποψη της επιτυχίας ή όχι στην ανειλημμένη με τη Σύμβαση υποχρέωση των κρατών να διασφαλίζουν την ύπαρξη ενός συστήματος ορθής και ταχείας απονομής δικαιοσύνης. Εν όψει της υποχρέωσης αυτής, ο μεγάλος φόρτος των πινακίων⁷¹, οι ελλείψεις σε προσωπικό (δικαστικούς λειτουργούς και υπαλλήλους), διοικητικές και οργανωτικές αδυναμίες, δεν μπορούν να σταθούν ως δικαιολογητικές περιστάσεις των καθυστερήσεων. Το ίδιο ισχύει και για καθυστερήσεις οφειλόμενες στο επιλεγθέν σε κάθε κράτος σύστημα κατανομής δικαιοδοσίας και αρμοδιότητας (λχ παραπομπή σε άλλη δικαιοδοσία, σε άλλη διαδικασία ή σε άλλο δικαστήριο) και ο χρόνος που καταναλίσκεται στη διακρίβωση αυτής της αρμοδιότητας, αλλά και για τις επανειλημμένες μεταβολές στη σύνθεση του δικαστηρίου ή στη μεταβατική περίοδο μέχρι την οριστική εφαρμογή διατάξεων που προορίζονται να συμβάλουν στην επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης – άλλωστε καθυστέρηση που οφείλεται σε εφαρμογή διατάξεων προς επιτάχυνση θα ήταν σχήμα οξύμωρο αλλά και παράλογο να γίνει δεκτό από το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Εξάλλου, οι δικαστικές αρχές οφείλουν να λαμβάνουν ιδιαίτερη πρόνοια ως προς την αποφυγή μη αναγκαίων καθυστερήσεων στην εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων, λόγω της επίδρασης της ποινικής δίκης στην κοινωνική και οικονομική ζωή και την ελευθερία του κρατουμένου,

⁷⁰ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 292

⁷¹ Όχι όμως και η χρονικά περιορισμένη και εντετοπισμένη υπερφόρτωση πινακίων λόγω αποχής των δικηγόρων, όπως κρίθηκε από το ΕΔΔΑ (Τσιρίλα ν. Ελλάδας, 22-05-2008)

και πολύ περισσότερο βέβαια σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου ο κατηγορούμενος είναι προσωρινά κρατούμενος⁷².

Πρέπει, επιπροσθέτως, να υπογραμμιστεί πως η υποχρέωση προς ταχεία απονομή δικαιοσύνης είναι ενεργή σε κάθε στάδιο αυτής, τόσο για την εκδίκαση της υπόθεσης, όσο και για την έκδοση και καθαρογραφή της απόφασης, όχι μόνο στην πρωτόδικη αλλά και στην κατ' έφεση και στην μετ' αναίρεση δίκη και στα ένδικα βοηθήματα προσωρινής δικαστικής προστασίας. Μάλιστα, αρκεί και η καθυστέρηση σε ένα από αυτά τα στάδια της δίκης (δηλαδή χωρίς να υφίσταται και συνολική υπέρβαση του ευλόγου χρόνου) ώστε να στοιχειοθετείται παραβίαση αυτού του κανόνα. Μικρή διαφοροποίηση παρατηρείται αναφορικά με την εκδίκαση υποθέσεων ενώπιον των συνταγματικών δικαστηρίων, αιτία δε προς τούτο είναι η ιδιαίτερη βαρύτητα των υποθέσεων της αρμοδιότητας τους και η γενικότερη σημασία τους για την κοινωνική (αλλά και οικονομική και πολιτική πιθανώς) ζωή της χώρας. Δεν καταλογίζεται στη συμπεριφορά των κρατικών αρχών καθυστέρηση που οφείλεται σε αποστολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ. Ωστόσο, από πλευράς των κρατών δεν απαιτείται απλώς υιοθέτηση μέτρων που κατατείνουν στην επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης (όχι όμως και σε βάρος της ορθότητας αυτής, αφού «τα συνήθη και επανειλημμένα λάθη κατώτερων δικαστηρίων μπορεί να υποδεικνύουν κενά στο δικαστικό σύστημα⁷³») αλλά θα πρέπει τα μέτρα αυτά να είναι αποτελεσματικά σύμφωνα με τις αρχές που έχουν διαμορφωθεί από το Δικαστήριο.

Η φύση της υπόθεσης και η σημασία της έκβασής της για τον προσφεύγοντα λαμβάνονται, τέλος, υπόψη για τον έλεγχο της υπέρβασης ή μη του ευλόγου χρόνου διάρκειας της δίκης, καθώς οι περιπτώσεις αυτές χρήζουν ιδιαίτερης επιμέλειας. Η ένταξη μιας υπόθεσης στην κατηγορία αυτή γίνεται με τη χρήση αντικειμενικών αλλά και υποκειμενικών κριτηρίων, όπως πχ. διαφορές οικογενειακού δικαίου, δικαίωμα συνταξιοδότησης, εργατικές διαφορές, αυξημένης σπουδαιότητας σημασία για τον προσφεύγοντα, με προεξέχουσες μεταξύ αυτών τις περιπτώσεις ευθύνης κρατικού οργάνου, όπως για παράδειγμα η καθ' υπέρβαση της αρχής της αναλογικότητας χρήση βίας από αστυνομικά όργανα⁷⁴.

⁷² Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 294

⁷³ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 295

⁷⁴ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 297

d. Δημοσιότητα

Η δημοσιότητα της δίκης προβλέπεται ρητά από το άρθρ. 6 παρ. 1 της Σύμβασης και έχει διττό ρόλο: αφενός αποτελεί ειδικότερη εγγυητική αρχή της δίκαιης δίκης και αφετέρου δικαίωμα του διαδίκου. Απαρτίζεται από τις επί μέρους αρχές της δημόσιας συνεδρίασης, της προφορικότητας της διαδικασίας και της δημοσίευσης της απόφασης και διασφαλίζει την εμπιστοσύνη των πολιτών στη διαφανή λειτουργία της δικαιοσύνης και συνεπώς στη δίκαιη δίκη, ως παράγοντα σύγχρονου κράτους δικαίου, γι αυτό και παρέκκλιση από την αρχή αυτή επιτρέπεται μόνο στις αναφερόμενες στο δεύτερο εδάφιο του αυτού άρθρου περιπτώσεις (αν και, ορθότερα, ίσως πρόκειται για προσδιορισμό του δικαιώματος και όχι περιορισμό του). Το δικαίωμα του διαδίκου για δημόσια διεξαγωγή της δίκης δε θα μπορούσε να διασφαλιστεί χωρίς την ταυτόχρονη υποχρέωση προς ενημέρωση αυτού σχετικά με τον τόπο και χρόνο όχι μόνο της ακροαματικής διαδικασίας αλλά και των διαδικαστικών πράξεων στις οποίες δικαιούται αυτός να είναι παρών. Η υποχρέωση αυτή πρέπει να πληρούται το λιγότερο σε έναν βαθμό δικαιοδοσίας, ενώ συμμετοχή σε μη δημόσια διαδικασία χωρίς αντίλογο σημαίνει αποδοχή αυτής.

Η αρχή της δημοσιότητας της διαδικασίας, η οποία δρα προστατευτικά απέναντι σε αυταρχικές και άδικες αποφάσεις ή διεύθυνση των επ' ακροατηρίω συζητήσεων⁷⁵, απαρτίζεται από την δημόσια εκδίκαση της και τη δημόσια έκδοση της απόφασης, η δε δημόσια εκδίκαση από τις αρχές της δημόσιας συνεδρίασης και της προφορικότητας της διαδικασίας. Αρχικά, λοιπόν, θα πρέπει οι αίθουσες όπου διεξάγεται η δίκη να είναι προσβάσιμη για κάθε ενδιαφερόμενο, ενώ θα πρέπει να δικαιολογείται ειδικά η τυχόν απόφαση περί αποκλεισμού της δημοσιότητας, καθώς η δημοσιότητα αποτελεί εγγύηση της ορθής και αμερόληπτης απονομής δικαιοσύνης. Η αρχή αυτή συμπληρώνεται από το δικαίωμα του διαδίκου να εμφανιστεί στο δικαστήριο και να «ακουστεί» σχετικά με την υπόθεσή του. Πρόκειται για δικαίωμα μη απόλυτο, καθώς μπορεί να αποκλειστεί σε υποθέσεις με νομικό μόνο ή τεχνικό χαρακτήρα, ενώ αντιθέτως, στην ποινική δίκη πρώτου βαθμού είναι απαραίτητη η παρουσία του κατηγορουμένου ώστε να ασκήσει και τα ειδικότερα δικαιώματά του, σύμφωνα και με την παρ. 3 του ίδιου άρθρου.

⁷⁵ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 392

Για την δημόσια έκδοση της απόφασης, ισχύουν οι ίδιοι επί μέρους κανόνες, με την επισημάνση, όμως, από το ΕΔΔΑ ότι δεν πρόκειται κατά λέξη για δημόσια έκδοση απόφασης, δηλαδή για δημόσια διαβούλευση και διαμόρφωση του διατακτικού αυτής, αλλά για δημοσίευση του αποτελέσματος της δικαιοδοτικής κρίσης ενώπιον του κοινού. Σκοπός είναι η διασφάλιση της δίκαιης δίκης υπό την ειδικότερη μορφή της δυνατότητας δημοσίου ελέγχου επί της εκδοθείσας υπόθεσης, και, σε περίπτωση μόνο γνωστοποίησης του διατακτικού, της δυνατότητας απόκτησης γνώσεως σχετικά με την αιτιολογία επί της οποίας ερείδεται, με την εξαίρεση βέβαια εκείνων των υποθέσεων όπου το δημόσιο συμφέρον ή το συμφέρον προστασίας συγκεκριμένων προσώπων οδηγεί στην απόκρυψη των στοιχείων αυτών που θα προκαλούσαν τον κίνδυνο (πχ κρατικά μυστικά, προστασία ανηλίκων, προστασία μαρτύρων). Γίνεται, πάντως, δεκτό από το ΕΔΔΑ ότι εφόσον πληρούνται ο όρος της γνωστοποίησης του περιεχομένου της απόφασης στο κοινό, μπορεί να επιλεχθεί και διαφορετικός τρόπος δημοσίευσης αυτής, όπως λχ με την κατάθεση της απόφασης στη γραμματεία του δικαστηρίου από όπου μπορεί να λάβουν αντίγραφα οι ενδιαφερόμενοι⁷⁶.

Στο δεύτερο εδάφιο της παραγράφου, προβλέπονται και ορισμένες εξαιρέσεις από αυτή την αρχή, οι οποίες θα ερμηνεύονται στενά και σε περίπτωση που συντρέχει κάποια από αυτές, τα εθνικά δικαστήρια, ερμηνεύοντάς τις στενώς, έχουν τη δυνατότητα (και όχι υποχρέωση) να αποφασίζουν την κεκλεισμένων των θυρών διεξαγωγή της ακροαματικής διαδικασίας. Πρόκειται για περιπτώσεις στις οποίες αυτό προστάζει το συμφέρον της δημόσιας τάξης ή της εθνικής ασφάλειας ή της ηθικής, ή το συμφέρον των ανηλίκων, των διαδίκων, της προσωπικής τους ζωής και το συμφέρον της δικαιοσύνης. Η σχετική απόφαση θα πρέπει να είναι ειδικά αιτιολογημένη και να τηρεί την αρχή της αναλογικότητας. Δεν αποτελεί όμως λόγο αποκλεισμού της δημοσιότητας κάποια από αυτές τις περιπτώσεις, εφόσον το πρόσωπο το οποίο προστατεύεται δεν διατυπώνει αυτό το αίτημα, αλλά ούτε και πρέπει να εκτείνεται ο αποκλεισμός αυτός πέρα από το αναγκαίο μέτρο.

Ειδικότερα αναφορικά με το ζήτημα του ποια εμβέλεια θα πρέπει να έχει η δημοσιότητα της δίκης και συγκεκριμένα σε συσχετισμό με την πρόσβαση των ΜΜΕ στις δικαστικές

⁷⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 312

αίθουσες, αξίζει να αναφερθούν τα κατωτέρω: Πρέπει αυτή να περιορίζεται στην αδιακώλυτη παρουσία του κοινού στις δικαστικές αίθουσες (άμεση δημοσιότητα) ή καταλαμβάνει και την ελεύθερη καταγραφή ή αναμετάδοση (ραδιοφωνική, τηλεοπτική) της δίκης (έμμεση δημοσιότητα)⁷⁷? Το ερώτημα αυτό συμπληρώνεται και από την τεχνολογική δυνατότητα που δίνουν οι εφαρμογές κοινωνικής δικτύωσης για ζωντανή αναμετάδοση της δίκης μέσα από αυτές τις πλατφόρμες, με άλλα λόγια πλέον το κοινό που παρακολουθεί τη δίκη δεν διαφέρει από το κοινό που παρευρίσκεται εκεί με στόχο και εξοπλισμό προς αναμετάδοση. Ταυτόχρονα, βέβαια, υπενθυμίζεται πως η ελευθερία του τύπου και το δικαίωμα στην πληροφόρηση και ενημέρωση του κοινού προστατεύονται τόσο από το ελληνικό Σύνταγμα⁷⁸ όσο και από την ΕΣΔΑ⁷⁹.

Η εξέταση δύο διαδοχικών νομοθετημάτων του ελληνικού δικαίου αναδεικνύει τη στάση του Έλληνα νομοθέτη απέναντι σε αυτό το ζήτημα: αρχής γενομένης με τον ν. 2172/1993⁸⁰ παρατηρείται ότι μπορεί με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του δικαστηρίου να απαγορευτεί η μαγνητοφώνηση κλπ της απόφασης, ίσχυε δηλ. ένα «τεκμήριο επιτρεπτού». Κατόπιν, σε χρονική και λογική συνάφεια με την αναμενόμενη ως πολύκροτη «δίκη της 17 Νοέμβρη», έγινε αντιστροφή του κανόνα και της εξαίρεσης⁸¹, με πιθανό σκοπό την αποτροπή της ηρωοποίησης των κατηγορουμένων δια της παροχής σε αυτούς της δυνατότητας να εκμεταλλευτούν το βήμα αυτό όχι προς απολογία αλλά προς ευρύτατη διαφήμιση των πεπραγμένων τους⁸². Το πρώτο κοινό μεταξύ αυτών των δύο νομοθετημάτων είναι πως δεν υπάρχει απόλυτη απαγόρευση της μαγνητοσκόπησης της

⁷⁷ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 392

⁷⁸ Αρθ. 14 παρ. 1 και 2

⁷⁹ Αρθ. 10

⁸⁰ Αρθ. 35, παρ. 4β: « Το δικαστήριο με ειδικά αιτιολογημένη απόφασή του μπορεί να απαγορεύσει τη μαγνητοφώνηση ή βιντεοσκόπηση της δίκης και την τηλεοπτική ή ραδιοφωνική μετάδοσή της, μόνο αν υποβληθεί σχετικό αίτημα από κατηγορούμενο ή παθόντα και η δίκη δεν συνδέεται με τη δημόσια ζωή».

⁸¹ Ν. 3090/2002, άρθ. 8: « Η ολική ή μερική μετάδοση από την τηλεόραση ή το ραδιόφωνο, καθώς και η κινηματογράφηση και μαγνητοσκόπηση της δίκης ενώπιον ποινικού, πολιτικού ή διοικητικού δικαστηρίου απαγορεύεται. Κατ' εξαίρεση, το δικαστήριο μπορεί να επιτρέπει τις ενέργειες αυτές, εφόσον συναινούν ο εισαγγελέας και οι διάδικοι και συντρέχει ουσιώδης δημόσιο συμφέρον.»

⁸² Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 395

δίκης, αλλά μόνο τίθενται περιορισμοί στην ευχέρεια άσκησης του δικαιώματος αυτού. Επιπλέον, αντικατοπτρίζουν μία στάθμιση μεταξύ των ίδιων δικαιωμάτων και με βάση τα ίδια επιχειρήματα, η οποία όμως κλίνει προς διαφορετική κατάληξη. Πιο συγκεκριμένα, υπέρ της ευρείας αυτής δημοσιότητας, συνηγορεί το δημόσιο συμφέρον για πληροφόρηση και ενημέρωση του κοινού, καθώς και προς όσο το δυνατόν πληρέστερο και αποτελεσματικότερο έλεγχο της ακροαματικής διαδικασίας και της αποφυγής αυθαιρεσιών και «μεγιστοποίηση της γενικής πρόληψης»⁸³, ενώ ταυτόχρονα επανεδραιώνεται η λαϊκή κυριαρχία και εμπεδώνεται η απονομή δικαιοσύνης στο όνομα του κυρίαρχου λαού. Υπέρ της απαγόρευσης της ευρείας αυτής δημοσιότητας κατατείνουν οι σκέψεις για την υπέρμετρη και επιβλαβή προς αυτόν έκθεση της προσωπικότητας του κατηγορουμένου καθώς και της καταστρατήγησης της δημοσιότητας προς προσωπική προβολή των συμμετεχόντων στη δίκη, ή του (έστω και υποσυνείδητου) επηρεασμού κυρίως των λειτουργών και συλλειτουργών της δικαιοσύνης από την προοπτική της δημοσιότητας που θα λάβει η δίκη⁸⁴.

Όπως και σε κάθε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ δύο διαφορετικών συνταγματικά προστατευόμενων συμφερόντων – δικαιωμάτων, έτσι και εν προκειμένω, εφόσον δεν υπάρχει περιθώριο πρακτικής εναρμόνισης αμοτέρων, θα ακολουθήσει αναγκαία στάθμιση μεταξύ αυτών δεδομένων των πραγματικών περιστατικών της επίδικης υπόθεσης (ad hoc απόφαση) και περιστολή ενός από αυτά χωρίς να θίγεται, ωστόσο, ο πυρήνας του δικαιώματος που την υφίσταται. Γι αυτό, και κρίνεται απαραίτητο να απαντηθεί το αν τελικά η έμμεση δημοσιότητα βρίσκεται στον πυρήνα του δικαιώματος για δημοσιότητα της δίκης όπως και η άμεση. Τα πλείστα επιχειρήματα κατά αυτής, δείχνουν πως πιθανή χρήση της, θα οδηγούσε σε μεταβολή επί τα χείρω της ποιότητας της απονεμόμενης δικαιοσύνης, κάτι που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τους σκοπούς τους οποίους καλείται να εξυπηρετήσει. Εξάλλου, οι σκοποί αυτοί (δημοσιότητα, έλεγχος, διαφάνεια) μπορούν να επιτευχθούν (όπως και γίνεται) και με διαφορετικούς τρόπους,

⁸³ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 393

⁸⁴ Μάλιστα, σύμφωνα με τον ΚΠοινΔ, οι μάρτυρες πριν την κατάθεσή τους επ' ακροατηρίω πρέπει να απομακρύνονται από την αίθουσα του δικαστηρίου ώστε να μην γνωρίζουν τι έχει ειπωθεί και να μην επηρεαστούν από αυτά.

όπως λχ με την παρακολούθηση της δίκης από εκπροσώπους του τύπου και των ΜΜΕ, οι οποίοι στη συνέχεια μεταφέρουν στο ευρύ κοινό τις σημειώσεις και τις παρατηρήσεις τους από την διεξαγωγή της δίκης. Βέβαια, στην περίπτωση αυτή, δεν υπάρχει σχηματισμός εντύπωσης της κοινωνίας για τη διαφανή και ορθή απονομή δικαιοσύνης ή μη, αλλά μάλλον μεταφέρεται στο ευρύ κοινό η εντύπωση που μεμονωμένα πρόσωπα σχημάτισαν προς τούτο και που αποσπασματικά (αναγκαιώς, ελλείπει χώρου και χρόνου) επικοινωνούνται. Παρά τη δυσκολία λήψεως σαφούς θέσης, λόγω των σοβαρών επιπτώσεων που η έμμεση δημοσιότητα μπορεί να επιφέρει για την ορθή και ακριβοδίκαιη απονομή δικαιοσύνης, θα ήταν ασφαλέστερο να θεωρηθεί πως η δημοσιότητα αυτή δεν ανήκει στον πυρήνα του δικαιώματος για δημόσια δίκη, επομένως είναι θεμιτή η εντός των ορίων της αρχής της αναλογικότητας περιστολή αυτής.

Δεν απαγορεύεται, τέλος, και η παραίτηση του διαδίκου από το δικαίωμα της (άμεσης) δημοσιότητας της δίκης, υπό τον όρο ότι αυτή θα είναι σαφής (ρητή ή σιωπηρή), οικειοθελής, αναμφισβήτητη και μη αντικείμενη σε σημαντικό δημόσιο συμφέρον⁸⁵. Παραίτηση επιτρέπεται και όταν φορέας του δικαιώματος είναι ο κατηγορούμενος σε ποινική δίκη υπό τους ίδιους όρους.

ε. Εκτέλεση

Η εκτέλεση της δικαστικής απόφασης, εφόσον έχει γίνει οριστική διάγνωση και επίλυση της επίδικης υπόθεσης, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της δίκης, σε τέτοιο βαθμό ώστε να είναι πρωταρχικός και ουσιαστικός παράγοντας της αποτελεσματικότητας της παρεχόμενης από τα συμβαλλόμενα κράτη δικαστικής προστασίας⁸⁶. Γι αυτό και τα κράτη οφείλουν να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα και να προβούν στη ρύθμιση τέτοιου συστήματος και τέτοιων θεσμών που «μετατρέπουν» την νομική ισχύ της δικαστικής απόφασης σε εφαρμόσιμη πραγματικότητα. Επιτακτικότερη είναι η προστασία του δικαιώματος προς εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων στις μη ποινικές υποθέσεις, καθώς σε αυτές η εξέλιξη είναι σχετικά αναμενόμενη και ομαλή, δηλαδή είτε έκτιση της ποινής, είτε εξαγορά της, είτε αθώωση και απελευθέρωση του κατηγορουμένου, ενώ η εκτέλεση των αστικών και διοικητικών αποφάσεων συναντά συχνά προσκόμματα είτε

⁸⁵ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 323

⁸⁶ Β. Αθανασίου κλπ ν. Ελλάδας, 21-12-2010, παρ. 23 -

νομοθετικά είτε οφειλόμενα στη στάση της διοίκησης⁸⁷. Ιδιαίτερα αναδεικνύεται πως άνευ της δυνατότητας πραγματικής εκτέλεσης της απόφασης δεν υφίσταται αποτελεσματική εν τοις πράγμασι δικαστική προστασία στις διοικητικού δικαίου (από άποψη εσωτερικού δικαίου) διαφορές, όπου συχνά παρατηρείται κωλυσιεργία ή και σαφής και απροκάλυπτη άρνηση της διοίκησης να συμμορφωθεί με τις αποφάσεις τόσο των εθνικών δικαστηρίων όσο και του ΕΔΔΑ ακόμα. Μάλιστα, το τελευταίο έχει κρίνει πως η προσφυγή στο Τριμελές Συμβούλιο Συμμόρφωσης⁸⁸ δεν είναι μεταξύ των εθνικών ενδίκων μέσων που θα πρέπει να έχει πρώτα εξαντλήσει ο προσφεύγων πριν προσφύγει ενώπιόν του⁸⁹. Αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται πως είναι παραβίαση κάθε καθυστέρηση στην εκτέλεση των αποφάσεων ή πως δεν υπάρχουν περιπτώσεις όπου πραγματικά δεν μπορεί να υπάρξει εκτέλεση μιας απόφασης, όταν λχ πρόκειται για αναγνωριστική απόφαση ή ο οφειλέτης έχει καταστεί αφερέγγυος⁹⁰.

Ήδη, μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, κατοχυρώνεται και στο ισχύον Σύνταγμα⁹¹ η αναγκαστική εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων και κατά του Δημοσίου και των ΟΤΑ και των ν.π.δ.δ. – ρύθμιση αναγκαία τόσο λόγω της συνήθους πλημμελούς συμμόρφωσης των διοικητικών αρχών με τις μη αρεστές σε αυτές αποφάσεις, όσο και λόγω των επανειλημμένων καταδικών της χώρας μας από το ΕΔΔΑ⁹².

f. Η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων

Κατά την ερμηνεία που δίνεται στο άρθ. 6 της ΕΣΔΑ και από το ίδιο το ΕΔΔΑ, εγγύηση της δίκαιης δίκης είναι η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων, δηλαδή η τεκμηρίωση του περιεχομένου της απόφασης στην οποία κατέληξε το δικαστήριο, ώστε να ελέγχεται η κρίση του και να αποφεύγονται οι αυθαιρεσίες. Ρητά αυτό αναγνωρίζεται και από το ελληνικό Σύνταγμα (άρθ. 93 παρ. 3), όπου ανατίθεται στον νομοθέτη και η πρόβλεψη συνεπειών σε περίπτωση μη συμμόρφωσης. Η αιτιολόγηση της απόφασης απαρτίζεται από

⁸⁷ ΕΣΔΙ, Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ερμηνεία και Εφαρμογή του ελληνικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, σελ. 267

⁸⁸ Άρθ. 2 Ν. 1068/2002

⁸⁹ Ματθαίου κλπ ν. Ελλάδας, 24-10-2013, παρ. 34 -35

⁹⁰ Κατά το γνωστό και διδακτικά λεγόμενο στη διδασκαλία της πολιτικής δικονομίας «ουκ αν λάβοις παρά του μη έχοντος».

⁹¹ Άρθ. 94 παρ. 4 και άρθ. 95 παρ. 5

⁹² Χρυσόγονος Κ. Βλαχόπουλος Σπ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, ΝΒ 2017, σελ. 477

τα πραγματικά περιστατικά που το δικαστήριο θεώρησε αποδεδειγμένα, τον τρόπο με τον οποίο πείστηκε για αυτά, δηλαδή τη στάθμιση της αποδεικτικής αξίας κάθε αποδεικτικού μέσου, την απάντηση στους ισχυρισμούς των διαδίκων, την ερμηνεία του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου, την υπαγωγή των περιστατικών (ή μη) στον κανόνα και τον λόγο αυτής. Επομένως, προκύπτει και η αξίωση για ορθή, αντικειμενική αξιολόγηση των αποδείξεων, άνευ της οποίας δεν δύναται να καταρτιστεί ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία μιας δικαστικής απόφασης. Στο σημείο αυτό, αξίζει μια ιδιαίτερη αναφορά στο εσωτερικό δίκαιο, και συγκεκριμένα στο άρθρ. 177 ΚΠοινΔ, όπου καθιερώνεται η αρχή της ηθικής απόδειξης⁹³, σύμφωνα με την οποία ο εισαγγελέας και οι τακτικοί δικαστές απολαμβάνουν ελευθερία ως προς την αξιολόγηση της βαρύτητας των αποδεικτικών μέσων και την εκτίμηση αυτών, καθώς με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται η ανακάλυψη από τον δικαστή της ουσιαστικής αλήθειας⁹⁴, χωρίς εκ των προτέρων καθορισμένη την ισχύ ενός αποδεικτικού μέσου αλλά με μεγαλύτερο εύρος διακρίβωσης αυτής σε σχέση με την προσωπικότητα του κατηγορουμένου και τις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης. Ωστόσο, αυτή η αρχή δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι επιτρέπει την στήριξη μιας δικαστικής απόφασης αποκλειστικά και μόνο στην προσωπική πεποίθηση ή εντύπωση του δικαστή χωρίς την ύπαρξη και αντικειμενικών κριτηρίων προς διαμόρφωση της δικανικής πεποίθησης, για την οποία μάλιστα λογοδοτεί ο δικαστής. Επομένως, υπό το πρίσμα της αρχής της δίκαιης δίκης, δεν πρόκειται για ελεύθερη εκτίμηση των αποδεικτικών μέσων, αλλά για «ελεύθερη αντικειμενική εκτίμηση των αποδεικτικών μέσων⁹⁵», η δε αντικειμενικότητα αυτή, στηρίζεται στην ουσιαστική και όχι μόνο κατ' επίφαση χρήση των επί μέρους κριτηρίων αξιολόγησης, ήτοι τους κανόνες της λογικής, τα πορίσματα της επιστήμης και της τεχνολογίας, τα διδάγματα της κοινής πείρας.

Συμφωνία με τους κανόνες της λογικής υπάρχει όταν δεν υπάρχουν κενά ή αντιφάσεις στο σκεπτικό της απόφασης. Παραβίαση μπορεί να υπάρχει, αν ο δικαστής αξιοποιεί ορισμένα μόνο και όχι όλα τα αποδεικτικά μέσα, εφόσον αυτά έχουν την ίδια αξιοπιστία,

⁹³ Πρβλ. και ΚΠολΔ. Άρθ. 335 επ., σχετικά με την απόδειξη στην πολιτική δίκη

⁹⁴ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 368

⁹⁵ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 368

καταλήγοντας σε στρεβλά συμπεράσματα, ή όταν δέχεται άκριτα την αξιοπιστία ενός αποδεικτικού μέσου ή όταν, σε περίπτωση σύγκρουσης των εξαγομένων από κάθε αποδεικτικό μέσο συμπερασμάτων υιοθετεί αυθαίρετα ένα από αυτά. Γι αυτό και ασφαλέστερη είναι ταυτόχρονα με τον έλεγχο αξιοπιστίας να λαμβάνει χώρα και η αντιπαράθεση των αντικρουόμενων στοιχείων, ώστε να επιτευχθεί η μεγαλύτερη και σαφέστερη δυνατή πρόσβαση στην αλήθεια. Αντίθετη με τα διδάγματα της κοινής πείρας είναι η αιτιολογία μιας απόφασης όταν αυτά είτε δε λαμβάνονται υπόψη, είτε υπολαμβάνεται ένα στοιχείο ως τέτοιο, ενώ δεν είναι, όπως λχ χαρακτηριστικά θα ήταν να γίνει δεκτό ότι μια εγκυμοσύνη διήρκεσε 12 μήνες⁹⁶. Σύμπλευση, τέλος, με τα πορίσματα της επιστήμης και της τεχνολογίας υπάρχει όταν ο δικαστής λαμβάνει υπόψη του την επιστημονική και τεχνολογική γνώση από την οποία απορρέουν δεδομένα που έχουν επιστημονικά θεμελιωθεί και δεν τίθεται θέμα αμφισβήτησης αυτών, όπως λχ. τ δακτυλικά αποτυπώματα ή το DNA. Μάλιστα, τα δεδομένα αυτά υποχρεούται ο δικαστής να τα δεχθεί, ανεξάρτητα από την προσωπική του γνώμη σχετικά με την χρησιμότητα αυτών, αρκεί βέβαια να μην υπάρχει βάσιμος λόγος αμφισβήτησης της ορθότητάς τους στην συγκεκριμένη περίπτωση (και όχι γενικότερα ως επιστημονικών τεχνικών), πχ. σε περίπτωση ελαττωματικής λειτουργίας του μηχανήματος.

g. Αρχή της ισότητας των όπλων

Μία πτυχή του δικαιώματος χρηστής απονομής δικαιοσύνης, χωρίς το οποίο αυτό θα καθίστατο φενάκη, είναι και η αρχή της ισότητας των όπλων, δηλαδή η ίση παροχή δυνατοτήτων στα διάδικα μέρη να συμμετάσχουν στη διαδικασία, τόσο στην πολιτική όσο και στην ποινική και στην διοικητική δίκη. Η συμμετοχή αυτή στα διάφορα στάδια της διαδικασίας μπορεί να εκδηλώνεται με την παρουσία, πληροφόρηση, προβολή ισχυρισμών και ενστάσεων, επίκληση και προσκόμιση αποδείξεων, ακρόαση. Βάσει της αρχής αυτής, κρίθηκε από το ΕΔΔΑ πως αντίκειται στη Σύμβαση η παράλειψη ενημέρωσης ενός διαδίκου για τις παρατηρήσεις του εισηγητή επί της υποθέσεως, καθώς στερήθηκε τη δυνατότητα αντίκρουσης αυτών κατά την ακροαματική διαδικασία. Ομοίως και στην περίπτωση που ο διορισθείς από το δικαστήριο πραγματογνώμονας απολάμβανε μεγαλύτερο αριθμό δικαιωμάτων συγκριτικά με τον ορισθέντα από τον

⁹⁶ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 369

κατηγορούμενο⁹⁷. Πρέπει όμως να τονιστεί πως η ισότητα των όπλων, δεν εξετάζεται από αριθμητική σκοπιά (πχ εξέταση του ίδιου αριθμού μαρτύρων) αλλά από την ύπαρξη των ίδιων δυνατοτήτων και στον ίδιο βαθμό σε όλους τους διαδίκους. Υπό το πρίσμα της αρχής της ισότητας των όπλων, και στην ελληνική νομολογία κρίθηκε ως ανίσχυρη η ευνοϊκή υπέρ του Δημοσίου μεταχείριση έναντι των ιδιωτών διαδίκων, όσον αφορά στη διάρκεια της αναστολής των εις βάρος τους προθεσμιών κατά την διάρκεια των δικαστικών διακοπών και ειδικότερα, ότι για μεν το Δημόσιο δεν τρέχει καμία προθεσμία εις βάρος του καθ' όλη τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών (από 1-7 έως 15-9), ενώ για τους ιδιώτες διαδίκους η εν λόγω αναστολή προθεσμιών χωρεί μόνον κατά τη διάρκεια του Αυγούστου (από 1-31), κατά το μέρος που με αυτή διαφοροποιείται σε βάρος του ιδιώτη διαδίκου η προθεσμία ασκήσεως ενδίκου μέσου μεταξύ του Δημοσίου και των ιδιωτών διαδίκων. Συνεπώς προς αποκατάσταση της αρχής της δικονομικής ισότητας των διαδίκων, η αναστολή των προθεσμιών καθ' όλη την διάρκεια των δικαστικών διακοπών ισχύει και για τα ασκούμενα από τους ιδιώτες διαδίκους ένδικα μέσα⁹⁸.

5. Αποφάσεις του ΕΔΔΑ

α) Procola κατά Λουξεμβούργου⁹⁹ (αστικής φύσεως διαφορά)

Το Λουξεμβούργο προς συμμόρφωση με τους κανονισμούς των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων επέβαλε ποσοστώσεις στις ποσότητες γάλακτος που μπορούν να αγοράζουν οι έμποροι. Ο Συνεταιρισμός Procola προσέφυγε μαζί με άλλους αγοραστές ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας του Λουξεμβούργου επιδιώκοντας την ακύρωση του διατάγματος που προέβλεπε τις ποσοστώσεις, εκκρεμούσης όμως της προδικαστικής παραπομπής ενώπιον του ΔΕΚ, το διάταγμα εξαφανίστηκε, στο νέο όμως δόθηκε αναδρομική ισχύς, η οποία του δόθηκε διά νόμου ακολουθώντας τη γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, στο οποίο το σχέδιο αυτού υπεβλήθη προς επεξεργασία. Υπέστη, λοιπόν, ξανά κυρώσεις (πρόστιμα) ο προσφεύγων συνεταιρισμός λόγω της υπερβάσεως των ποσοστώσεων, ωστόσο η προσφυγή του απορρίφθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας, σχεδόν με την ίδια σύνθεση που είχε και ως γνωμοδοτικό όργανο κατά την επεξεργασία.

⁹⁷ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 384

⁹⁸ ΣτΕ (ολ) 1780/2006

⁹⁹ 28-09-1995, παρ. 33 - 46

Ως προκαταρκτικό ζήτημα εξετάστηκε η φύση της διαφοράς, αναφορικά με την οποία, η Κυβέρνηση προέβαλε τον ισχυρισμό πως πρόκειται για διοικητικού δικαίου διαφορά, αφού αντικείμενο της δίκης είναι η διάγνωση της νομιμότητας ή όχι μιας πράξης της διοίκησης και σε περίπτωση αρνητικής απάντησης, η εξαφάνισή της. Όμως, το Δικαστήριο έκρινε πως κατά το εσωτερικό δίκαιο του Λουξεμβούργου η ακύρωση της πράξης είναι απαραίτητη ώστε να καταστεί δυνατή η προσφυγή του συνεταιρισμού στα πολιτικά δικαστήρια προς αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη με την επιβολή των προστίμων, απέστη, λοιπόν το Δικαστήριο από τη χρήση είτε του οργανικού είτε του λειτουργικού κριτηρίου¹⁰⁰ και προέβη σε αυτόνομη ερμηνεία της έννοιας της αστικής φύσεως, κατά τελολογική και διασταλτική ερμηνεία της διάταξης. Συνεπώς, η ένδικη διαφορά ως επίκεντρο έχει αυτή την αποκατάσταση, η οποία ως χρηματική καθιστά αστικής φύσεως τη διαφορά εν συνόλω.

b) De Haan κατά Ολλανδίας 101 (δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο)

Η υπόθεση αφορά την εκδίκαση μιας κοινωνικοασφαλιστικής διαφοράς, στο πλαίσιο της οποίας το ένδικο βοήθημα της προσφεύγουσας απορρίφθηκε από ένα μονομελές δικαστήριο. Ακολούθησε προσφυγή σε δευτεροβάθμιο όργανο, το οποίο αποτελούταν από τον δικαστή που είχε δικάσει σε πρώτο βαθμό ως πρόεδρο και από δύο παρέδρους που όμως δεν είχαν την ιδιότητα του τακτικού δικαστή. Το αίτημα για την εξαίρεση του προέδρου της σύνθεσης, λόγω παραβίασης της αντικειμενικής αμεροληψίας, απορρίφθηκε όπως και η αίτηση της προσφεύγουσας από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο χωρίς μεταβολή της σύνθεσής του. Απορρίφθηκε επίσης και η προσφυγή ενώπιον της κεντρικής επιτροπής προσφυγών.

Στην προκείμενη περίπτωση, δεν γεννάται αμφισβήτηση της υποκειμενικής αμεροληψίας, αλλά της αντικειμενικής, καθώς σχετιζόταν με τον τρόπο οργάνωσης της σύνθεσης και της διαδικασίας, ο οποίος ανεξαρτήτως της εσωτερικής, ενδιάθετης ουδετερότητας του νομίμου δικαστή, δεν ήταν ικανό να εμπνεύσει εμπιστοσύνη.

¹⁰⁰ Ι. Σαρμάς, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, 1998, σελ. 178

¹⁰¹ 26-08-1997, παρ. 43 - 55

Το Δικαστήριο παρατήρησε πως ο δικαστής που επελήφθη της υπόθεσης σε πρώτο βαθμό, κατόπιν εξέτασης όλου του φάσματος της επιχειρηματολογίας της προσφεύγουσας, απέρριψε την υπόθεση. Στη συνέχεια, δε, με ήδη διαμορφωμένη άποψη περί των πραγματικών περιστατικών και περί των ισχυρισμών της προσφεύγουσας, κλήθηκε να προεδρεύσει του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου που θα εξέταζε την ορθότητα της πρωτοβάθμιας απόφασης, χωρίς μάλιστα να μεσολαβήσει απόφαση ενδιάμεσου οργάνου. Αυτή η συνθήκη, πράγματι συντελεί στη δημιουργία εύλογου φόβου στην προσφεύγουσα αναφορικά με την αμεροληψία του (δευτεροβάθμιου) δικαστηρίου. Πρόκειται, βέβαια, για ελάττωμα που θα μπορούσε να είχε απαλειφθεί, αν η κεντρική επιτροπή προσφυγών είχε ακυρώσει την προσβαλλόμενη απόφαση με την αιτιολογία της απουσίας αμεροληψίας του δικαστηρίου και είχε αναπέμψει την υπόθεση για εκ νέου εξέταση, πράγμα για το οποίο η κεντρική επιτροπή είχε την εξουσία. Ωστόσο, αυτή η παράλειψη αποτέλεσε και παράλειψη θεραπείας της παράβασης, οπότε υπήρξε τελικά παραβίαση του άρθ. 6 παρ. 1 της Σύμβασης.

c) Καταδίκες της Ελλάδας για παραβίαση του δικαιώματος ταχείας δίκης

1. Πασχαλίδης κατά Ελλάδας¹⁰² (καθυστέρηση της δίκης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας)

Οι προσφεύγοντες, εργάζονταν ως μισθωτοί στην Τουρκία και τη Αίγυπτο, ενταγμένοι στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης των χωρών αυτών. Μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, δύο διατάγματα τους έδωσαν τη δυνατότητα να αναγνωριστούν τα έτη απασχόλησης και να τους χορηγηθεί η σύνταξη των ελληνικών οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης. Προσβάλλεται επομένως ένα περιουσιακό τους δικαίωμα, που άπτεται της επιβίωσής τους, πέρα από τον δημοσίου δικαίου χαρακτήρα της φύσης. Το χρονικό διάστημα που εξετάζεται εκτείνεται από την άσκηση των αιτήσεων ακυρώσεως (μεταξύ Ιουνίου 1983 και Απριλίου 1989) ως και την έκδοση των αποφάσεων, η οποία έγινε σε διαφορετικό χρονικό σημείο για κάθε προσφεύγοντα (μεταξύ Φεβρουαρίου 1992 και Ιουνίου 1993), ενώ συνυπολογίζεται επίσης και το χρονικό διάστημα της απαραίτητης για το παραδεκτό της αίτησης ακύρωσης προηγούμενης άσκησης προσφυγής ενώπιον της αρμόδια διοικητικής αρχής. Το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα υπολογίστηκε σε επτά έτη, ωστόσο για το εύλογο της διάρκειας πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι ιδιαίτερες συνθήκες

¹⁰² 19-03-1997, παρ. 29 – 38

της υποθέσεως. Το Δικαστήριο δεν εντοπίζει πολυπλοκότητα στις εξεταζόμενες υποθέσεις, καθώς επρόκειτο για προσδιορισμό της προθεσμίας προς κατάθεση των προβλεπομένων από τα διατάγματα αιτήσεων. Επιπλέον, ούτε η άσκηση αιτήσεως επίλυσης συγκρούσεως μεταξύ ΣτΕ και ΑΠ ενώπιον του ΑΕΔ θεωρήθηκε ως παρελκυστική της διάρκειας της δίκης, καθώς η αναγκαία αναστολή δεν καταλαμβάνει χρόνο μεταγενέστερο της αποφάσεως του ΑΕΔ, ενώ οι αποφάσεις του ΣτΕ άρχισαν να δημοσιεύονται από το 1992, ενώ ήδη είχε μεσολαβήσει χρονικό διάστημα μεταξύ δύο και δέκα ετών για ορισμένους προσφεύγοντες. Ακόμα, παρά την πρόβλεψη από τον νόμο δύο αναβολών, εκ των οποίων η μία του δικηγόρου των προσφευγόντων, αποδεικνύεται πως οι περισσότεροι είχαν υποστεί κατά μέσο όρο πέντε αναβολές (σε ορισμένες περιπτώσεις έντεκα). Συνολικά, λοιπόν, δεν θεωρείται λογικό το χρονικό διάστημα που διήρκεσε η δίκη κατά παραβίαση του άρθ. 6 παρ. 1.

2. Παπαγεωργίου ν. Ελλάδα¹⁰³ (καθυστέρηση δίκης ενώπιον του Αρείου Πάγου και παραβίαση στο δικαίωμα της δίκαιης δίκης)

Στην υπόθεση αυτή, ήταν εκκρεμής ενώπιον του ΑΠ αίτηση αναίρεσης αναφορικά με κρατήσεις που είχαν γίνει στους μισθούς εργαζομένων στη ΔΕΗ υπέρ του ΟΑΕΔ. Στην υπόθεση αυτή εγείρονται δύο ζητήματα, αυτό της εύλογης διάρκειας της δίκης και αυτό της παρέμβασης του νομοθέτη σε εκκρεμή δίκη.

Κατ' αρχάς, πριν την εκδίκαση της υπόθεσης από τον ΑΠ, ψηφίστηκε νόμος¹⁰⁴, σύμφωνα με τον οποίο οι εργατικές και εργοδοτικές εισφορές που είχαν καταβληθεί στον ΟΑΕΔ δεν μπορούσαν πια να αναζητηθούν και καταργούνταν οι εκκρεμείς δίκες για την αναζήτησή τους ενώπιον οιοδήποτε δικαστηρίου. Το ΕΔΔΑ εκκινώντας από την αρχή ότι μπορεί ο νομοθέτης να προβαίνει σε μεταβολή του νομοθετικού καθεστώτος, όχι όμως και ώστε να επηρεάσει καθοριστικά προς όφελος του Δημοσίου την έκβαση της εκκρεμούς δίκης, εξετάζει την συνδρομή μιας σειράς στοιχείων για να διαπιστώσει την ύπαρξη παρέμβασης: τα αποτελέσματα του νόμου, τον τρόπο ψήφισής του, καθώς και τον χρόνο¹⁰⁵. Εν προκειμένω, το αποτέλεσμα της δίκης ήταν η απόσβεση των αξιώσεων των

¹⁰³ 22-10-1997, παρ. 33 - 49

¹⁰⁴ Ν. 2020/1992, άρθ. 26

¹⁰⁵ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 374

προσφευγόντων και η κατάργηση των εκκρεμών δικών, τρόπος εισαγωγής της διάταξης ήταν η πρόβλεψή της σε νόμο με του οποίου τον τίτλο και το περιεχόμενο δεν είχε καμία συσχέτιση (κατά αντισυνταγματική παράβαση, μάλιστα, της παρ. 5 άρθ. 74 του Συντάγματος, στον έλεγχο της οποίας δεν προβαίνουν τα ελληνικά δικαστήρια), ενώ ο χρόνος μεταβολής του δικαίου συμπίπτει με την αναμενόμενη εκδίκαση της αίτησης αναίρεσης από τον ΑΠ, ο οποίος άνευ αυτής θα ακολουθούσε προϋπάρχουσα νομολογία του σύμφωνα με την οποία ο προσφεύγων θα δικαιωνόταν. Το Δικαστήριο, λοιπόν, κατέληξε πως επρόκειτο για ψευδοερμηνευτικό νόμο, που ρύθμιζε την διαφορά επί της ουσίας της και που καταργούσε τη δίκη και έτσι διαπίστωσε παραβίαση της αρχής της δίκαιης δίκης.

{ Παρομοίως και στην υπόθεση «Ελληνικά Διυλιστήρια και Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδος» της 09-12-1994, το ελληνικό κράτος υπαναχώρησε από συναφθείσα σύμβαση με την προσφεύγουσα εταιρεία, βάσει της διάταξης που έθετε στην διακριτική του ευχέρεια τη συνέχιση ή μη συμβάσεων που είχαν συναφθεί κατά την 7ετία 1967-1964 υπό το δικτατορικό καθεστώς, με κριτήριο την κρίση αυτού περί του αν είναι προς το συμφέρον του Ελληνικού Δημοσίου. Η υπαναχώρηση αυτή οδήγησε στην γένεση δικαιώματος των προσφευγόντων για αποζημίωση και έτσι ενεργοποιήθηκε η προσφυγή σε διαιτητικό δικαστήριο, το οποίο επιδίκασε σημαντικό ποσό στους προσφεύγοντες και την απόφαση αυτή αποδέχτηκαν εκείνοι. Ωστόσο, στη συνέχεια επήλθε νομοθετική ακύρωση του αποτελέσματος της διαιτητικής αυτής απόφασης. Το ΕΔΔΑ έκρινε πως η υιοθέτηση της νέας αυτής διάταξης ενώ διαρκεί η εκκρεμοδικία παραβιάζει τον γενικό κανόνα της δίκαιης δίκης κατά το ότι καταλύει την αρχή της διάκρισης των εξουσιών, καθώς η νομοθετική αυτή παρέμβαση σκοπεύει στην αποφυγή του ευνοϊκού αποτελέσματος που διαφαινόταν πως θα είχε ο δικαστικός αυτός αγώνας για τους προσφεύγοντες. }

Επιπλέον, η συνολική διαδικασία για την επίλυση της επίδικης υπόθεσης ξεκίνησε τον Δεκέμβριο του 1987 με την κατάθεση της αγωγής του προσφεύγοντος και ολοκληρώθηκε τον Νοέμβριο του 1993 με την έκδοση της απόφασης του Αρείου Πάγου, διήρκεσε δηλαδή πέντε έτη και έντεκα μήνες. Εφαρμόζοντας τα διαμορφωμένα κριτήρια της νομολογίας του

το ΕΔΔΑ, έκρινε πως ούτε η διαδικασία ενώπιον του Ειρηνοδικείου Αθηνών ούτε ενώπιον του Πρωτοδικείου Αθηνών είχαν διάρκεια υπερβολική δεδομένων των περιστάσεων: πλήθος αιτούντων (110), αναβολή για συνεκδίκηση των υποθέσεων, καθυστέρηση στην επαναφορά κατόπιν ματαίωσης της συζήτησης, ενώ και οι δικάσιμοι προσδιορίζονταν σε σύντομες ημερομηνίες και οι αποφάσεις δημοσιεύονταν χωρίς καθυστέρηση¹⁰⁶. Αναφορικά με τη διαδικασία ενώπιον του ΑΠ, αυτή διήρκεσε δύο έτη και οχτώ μήνες, μεσολάβησε, δε, αναβολή λόγω απεργίας των δικηγόρων, ωστόσο, δόθηκε μακρινή ημερομηνία στη νέα δικάσιμο (περίπου ένα έτος αργότερα), παρότι δεν μπορούσε να είναι γνωστό το πότε θα έληγε η απεργία και παρότι λόγω του ήδη διατρέξαντος χρόνου της εκκρεμοδικίας ενώπιον του ΑΠ, επομένως διαπιστώθηκε υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης που στοιχειοθετούσε παραβίαση του άρθ. 6 παρ. 1 ως προς τη διάρκεια της δίκης¹⁰⁷.

3. Σταμουλακάτος κατά Ελλάδας¹⁰⁸ (καταδίκη για καθυστέρηση δίκης ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου)

Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο, αφού διαπίστωσε την ύπαρξη αστικής φύσεως διαφοράς, ήτοι την διακύβευση του δικαιώματος σύνταξης, προχώρησε στην εξέταση της εύλογης διάρκειας της δίκης με βάση τα κριτήρια της πολυπλοκότητας, της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος και των κρατικών αρχών και της βαρύτητας της έκβασης της διαφοράς για τον προσφεύγοντα. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει πως το βασικό ζήτημα που έπρεπε να επιλυθεί ήταν το αν η κατάσταση της υγείας του προσφεύγοντος οφειλόταν στον βασανισμό του κατά τη δικτατορία, οπότε και θα δικαιούταν ειδική σύνταξη λόγω αναπηρίας, εξετάζοντας τον ιατρικό φάκελο, τις ως τότε εκδοθείσες δικαστικές αποφάσεις και τα δημόσια έγγραφα, διεργασία η οποία δεν ήταν περίπλοκη ούτε προς το πραγματικό ούτε προς το νομικό της σκέλος. Επιπλέον, από την κατάθεση της αίτησης αναίρεσης μέχρι την έκδοση της απόφασης, πέρασε συνολικό χρονικό διάστημα τεσσάρων ετών που δεν μπορεί να αποδοθεί στον μεγάλο φόρτο εργασίας της Ολομελείας του Ελ. Συν., ενώ η συνολική διάρκεια της δίκης μετά την αναπομπή και τη εκ νέου συζήτηση, ήταν εννέα και

¹⁰⁶ Ι. Σαρμάς, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 223

¹⁰⁷ Ι. Σαρμάς, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 224

¹⁰⁸ 26-11-1997, παρ. 29- 39

μισό έτη. Συνεπώς δεδομένης και της σημασίας της δίκης για τον προσφεύγοντα, η διάρκεια της δίκης υπερέβη το εύλογο μέτρο και παραβιάστηκε η διάταξη της παρ. 1 άρθ. 6 της ΕΣΔΑ.

Διατρέχοντας κανείς, τις περιπτώσεις καταδίκης της Ελλάδας για καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης, διαπιστώνει εύκολα πως τα χρονικά διαστήματα που θεωρούνται ως υπερβαίνοντα τον εύλογο χρόνο διάρκειας της δίκης, δεν διαφέρουν από τα συνήθη δεδομένα της ελληνικής δικαιοδοτικής αρμοδιότητας, όπως και το πλήθος των αναβολών, αλλά και της χρονικής απόστασης στις προσδιοριζόμενες δικασίμους ενώπιον των ανωτάτων δικαστηρίων της χώρας. Το Δικαστήριο, όμως, του Στρασβούργου, δεν υιοθετεί την οπτική γωνία του εσωτερικού δικαίου¹⁰⁹. Κατά την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν μπορεί ως αιτία των καθυστερήσεων το κράτος να επικαλεστεί τον τρόπο διάρθρωσης του δικαιοδοτικού συστήματος, τον φόρτο των δικαστηρίων, την έλλειψη προσωπικού. Και ο λόγος είναι ότι με την προσχώρηση στη Σύμβαση, τα κράτη αναλαμβάνουν ακριβώς την υποχρέωση να καταρτίσουν από οργανικής και λειτουργικής απόψεως, ένα τέτοιο σύστημα που να εξασφαλίζει την τήρηση των απαιτήσεων της ορθής και ταχείας απονομής δικαιοσύνης.

¹⁰⁹ Ι. Σαρμάς, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 229

Κεφάλαιο Γ: Τα δικαιώματα του κατηγορούμενου στην ποινική δίκη και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής

1. Τεκμήριο αθωότητας

Το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνεται στο άρθρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ: «Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθώον μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του.» και στο άρθρ. 48 παρ. 1 του ΧΘΔΕΕ: «Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με τον νόμο». Φαίνεται πως το άρθρο 48 του Χάρτη είναι ίδιο με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και συνεπώς, σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 3 του Χάρτη, το δικαίωμα αυτό έχει τη ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στην ΕΣΔΑ.

Ουσιώδες και αναπόσπαστο στοιχείο του δικαιώματος της δίκαιης δίκης είναι και το τεκμήριο αθωότητας, που δρα προστατευτικά για την προσωπικότητα του κατηγορουμένου της ποινικής δίκης, κατά το ότι εγγυάται τον σεβασμό των κρατικών γενικά και δικαστικών ειδικότερα αρχών στην αθωότητα του κατηγορουμένου μέχρι την πλήρη απόδειξη της ενοχής αυτού. Φορέας του δικαιώματος είναι ο «κατηγορούμενος επ' αδικήματι», και τόσο η έννοια του κατηγορουμένου όσο και αυτή του αδικήματος ερμηνεύονται αυτόνομα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, όπως έχει ήδη ανωτέρω αναπτυχθεί (κριτήρια Engel). Χάριν, δε, της μεγαλύτερης δυνατής προστασίας, το δικαίωμα αυτό, προεκτείνεται και στον ύποπτο, καθώς η θέση του εξομοιώνεται σε πολλά σημεία με αυτή του κατηγορουμένου, πριν ακόμα αποκτήσει αυτή την ιδιότητα, πχ. υποβολή ερωτήσεων ή σύλληψη. Η νόμιμη απόδειξη αναφέρεται στο εθνικό δίκαιο, δηλαδή τις ουσιαστικές και δικονομικές διατάξεις βάσει των οποίων διαπιστώνεται η ενοχή του κατηγορουμένου ή η αθωότητά του. Το τεκμήριο αθωότητας ισχύει σε όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας και στην κατ' έφεση δίκη, αφού το δικαστήριο προβαίνει ξανά στον ουσιαστικό έλεγχο της υπόθεσης μέχρι την καταδίκη του κατηγορουμένου. Η διαδικαστική αυτή εγγύηση, η οποία δρα επίσης αμυντικά υπέρ της προσωπικότητας του κατηγορουμένου¹¹⁰, αποτελείται από περισσότερες επί μέρους πτυχές που διατρέχουν την προδικασία, την διαδικασία

¹¹⁰ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 329

ενώπιον των συμβουλίων, την επ' ακροατηρίου διαδικασία και την κατ' έφεση δίκη, αλλά και πέρα από το πλαίσιο της ποινικής δίκης.

Η αρχή της αμεροληψίας, μολονότι κατοχυρώνεται στην προηγούμενη παράγραφο, είναι θεμελιώδες στοιχείο του τεκμηρίου αθωότητας, αφού είναι απαραίτητο τα όργανα της δικαστικής εξουσίας να μην μεταφέρουν μια εκ των προτέρων διαμορφωμένη άποψη περί της ενοχής του κατηγορουμένου. Αυτό αποδεικνύεται τόσο στον τρόπο διεύθυνσης της συζήτησης από τον προεδρεύοντα αυτής, όσο και από τη στάση, των τακτικών δικαστών ή ενόρκων, η οποία μπορεί να εξωτερικεύεται λχ με τις ερωτήσεις που υποβάλλουν στους μάρτυρες ή στον κατηγορούμενο. Ακόμα και η παρουσία του προσωρινώς κρατούμενου κατηγορουμένου ενώπιον του δικαστηρίου με την ενδυμασία του καταστήματος κράτησης συνιστά έμμεση παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς καλλιεργεί την εντύπωση πως για τις κρατικές αρχές έχει ήδη δημιουργηθεί εντύπωση, αν όχι πεποίθηση, σχετικά με την ενοχή του¹¹¹.

Στην παρ. 2 άρθ. 6 δεν προβλέπεται η χρονική επέκταση του τεκμηρίου αθωότητας και μετά την περάτωση της ποινικής δίκης, ωστόσο αυτή την αποδέχεται η νομολογία του ΕΔΔΑ, καθώς άνευ αυτής, οι εγγυήσεις της δίκαιης δίκης θα παρέμεναν γράμμα κενό και ο αθωωθείς κατηγορούμενος δεν θα έχαιρε κάποιας ουσιαστικής προστασίας. Το τεκμήριο αθωότητας, λοιπόν, έχει διπλό ρόλο: διαδικαστική εγγύηση μέχρι την έκδοση δικαστικής απόφασης αφενός, αμυντικό δικαίωμα της τιμής και της υπόληψης του κατηγορουμένου αφετέρου. Έτσι, το Δικαστήριο του Στρασβούργου εξετάζει κατά πόσον έχουν ποινικό χαρακτήρα (βάσει των κριτηρίων «Engel») όσα ακολουθούν από την έκδοση απόφασης. Θετικότερη στάση τηρεί το ΕΔΔΑ απέναντι στον τερματισμό της ποινικής διαδικασίας με την αθώωση του κατηγορουμένου, ακόμα και λόγω αμφιβολιών, καθώς στις περιπτώσεις αυτές η εθνική αρχή (δικαστική ή άλλη) πρέπει να απόσχει από την μεταγενέστερη διατύπωση υποψιών αναφορικά με την ενοχή του κατηγορουμένου¹¹². Εάν όμως η δίκη περατούται για άλλο λόγο, λχ παύση ποινικής δίωξης που θα μπορούσε να επέλθει λόγω παραγραφής του αδικήματος ή θανάτου του κατηγορουμένου, τότε το Δικαστήριο κρίνει

¹¹¹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 336

¹¹² Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 339

ως αποδεκτές «σκέψεις περί της υποψίας¹¹³» της τέλεσης των πράξεων που του είχαν αποδοθεί, υπό τον όρο να μην εξομοιώνονται με έκφραση κατάφασης ενοχής.

Η αθώωση του κατηγορουμένου δεν επιδρά στην δυνατότητα άσκησης των αστικής φύσεως αξιώσεων ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων: στις διαδικασίες της πολιτικής δίκης υπάρχει διαφορετικό μέτρο απόδειξης και μπορεί να διαπιστωθεί κρίση περί της ευθύνης του κατηγορουμένου που αθώθηκε ή δεν καταδικάστηκε, ισχύει, δε και διαφορετικό πλαίσιο διεξαγωγής της δίκης. Παραβίαση του τεκμηρίου μπορεί να προκύπτει από τη χρήση εκφράσεων εκ μέρους του πολιτικού δικαστηρίου που καταδεικνύουν την διαμόρφωση δικανικής πεποίθησης ως προς την ενοχή του, όπως πχ ότι ο αθωωθείς είναι «ξεκάθαρα πιθανόν να διέπραξε το έγκλημα¹¹⁴. Και στις διοικητικές διαδικασίες ελέγχεται η εφαρμογή των κριτηρίων Engel σχετικά με το αν πρόκειται για ποινικές κυρώσεις ενδεδυμένες τον μανδύα των διοικητικών, και σε αρνητική περίπτωση η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ της ποινικής και της διοικητικής διαδικασίας. Ως παραβίαση θεωρήθηκε η επιβολή εξοντωτικών διοικητικών προστίμων σε αθωωθέντες για λαθρεμπόριο, λόγω της ποινικής φύσης αυτών που οφείλεται στην βαρύτητά τους και λόγω της ταυτότητας της φύσης των δύο διαδικασιών και των πραγματικών περιστατικών που εξετάζεται αν στοιχειοθετούν παράβαση¹¹⁵. Δεν αντίκειται στο ΕΔΔΑ η ταυτόχρονη διενέργεια της ποινικής και της πειθαρχικής διαδικασίας κατά του αυτού προσώπου για τα αυτά πραγματικά περιστατικά. Αν περατωθεί πρώτη η πειθαρχική διαδικασία, δεν συντρέχει παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, παρά μόνο στην περίπτωση της πρόωρης έκφρασης σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου, ενώ η τυχόν πειθαρχική καταδίκη αυτού δεν αποτελεί διάρρηξη του τεκμηρίου, καθώς είναι αυτόνομη και ξεχωριστή διαδικασία. Ωστόσο, τα πειθαρχικά όργανα, οφείλουν να απέχουν από τον καταλογισμό ποινικής ευθύνης στον πειθαρχικώς ελεγχόμενο και να περιορίζονται στο πλαίσιο της πειθαρχικής έρευνας, ώστε να διασφαλίζεται η διάκριση μεταξύ των διαδικασιών, της

¹¹³ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 339

¹¹⁴ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 341

¹¹⁵ Καπετάνιος v. Ελλάδα, 30-04-2015, παρ. 88

οποίας η αξία αναδεικνύεται ιδιαίτερα όταν είναι διαφορετικό το περιεχόμενο των αποφάσεων και ο χρόνος έκδοσής τους¹¹⁶.

2. Τα ειδικότερα δικαιώματα του κατηγορουμένου

Τα ειδικότερα δικαιώματα του κατηγορουμένου κατοχυρώνονται στο άρθρ. 6 παρ. 3 της ΕΣΔΑ: «Ειδικότερον, πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα: α. όπως πληροφορηθή, εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας. β. όπως διαθέτη τον χρόνον και τας αναγκαίας ευκολίας προς προετοιμασίαν της υπερασπίσεώς του. γ. όπως υπερασπίση ο ίδιος εαυτόν ή αναθέση την υπεράσπισίν του εις συνήγορον της εκλογής του, εν η δε περιπτώσει δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώση συνήγορον, να τω παρασχεθή τοιούτος δωρεάν, όταν τούτο ενδείκνυται υπό του συμφέροντος της δικαιοσύνης. δ. να εξετάση ή ζητήση όπως εξετασθώσιν οι μάρτυρες κατηγορίας και επιτύχη την πρόσκλησιν και εξέτασιν των μαρτύρων υπερασπίσεως υπό τους αυτούς όρους ως των μαρτύρων κατηγορίας. ε. να τύχη δωρεάν παραστάσεως διερμηνέως, εάν δεν εννοεί ή δεν ομιλεί την χρησιμοποιουμένην εις το δικαστήριον γλώσσαν.» καθώς και από το άρθρ. 48 παρ. 2 του ΧΘΔΕΕ: «Διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο.» και σύμφωνα με το άρθρ. 52 παρ. 3 του Χάρτη, έχει την ίδια έννοια και εμβέλεια με το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στην ΕΣΔΑ.

α) Βάρος απόδειξης

Βάρος απόδειξης στην πολιτική δίκη, είναι η «υποχρέωση» του κάθε διαδίκου να αποδεικνύει τους ισχυρισμούς που προβάλλει προς υποστήριξη του αιτήματός του, σε περίπτωση δε μη επίτευξης αυτού, το αίτημά του μπορεί να μη γίνει δεκτό. Αντιθέτως, στην ποινική δίκη, δεν ισχύει το ίδιο αφού η εισαγγελική αρχή και η πολιτική αγωγή (ήδη υποστήριξη της κατηγορίας) επωμίζεται το βάρος να αποδείξουν την ενοχή του κατηγορουμένου, σύμφωνα με τους εσωτερικούς κανόνες αναφορικά με τον τρόπο απόδειξης που έχει θεσπίσει ο εθνικός νομοθέτης, οι οποίοι θα πρέπει να συνεκτιμούν τη σοβαρότητα των επιπτώσεων από την έκβαση της υπόθεσης, τα δικαιώματα υπεράσπισης και την αρχή της αναλογικότητας, καθώς και το μαχητό των τεκμηρίων κατά των οποίων

¹¹⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 343

επιτρέπεται ανταπόδειξη, ώστε να μπορεί να τα ανατρέψει ο κατηγορούμενος και στα οποία και μόνο δεν δύναται να στηρίζεται καταδικαστική απόφαση. Εφόσον τηρούνται αυτές οι προϋποθέσεις, ο ΕΔΔΑ δεν προβαίνει σε αξιολόγηση του εθνικού συστήματος, καθώς αυτό θα τον καθιστούσε υπερ-αναιρετικό δικαστή και θα υπερέβαινε τα όρια της διάγνωσης της ύπαρξης ή όχι παραβίασης της Σύμβασης¹¹⁷. Ο τελευταίος δεν βαρύνεται με την απόδειξη της αθωότητάς του, ούτε και με την απόδειξη της αλήθειας των ισχυρισμών του, αλλά πιθανή αμφιβολία λειτουργεί υπέρ αυτού (αρχή *in dubio pro reo*). Συναφώς, οι καταδικαστικές αποφάσεις οφείλουν να αναφέρουν με σαφήνεια τα περιστατικά από τα οποία πείθεται για την ενοχή του κατηγορουμένου, ενώ οι αθωωτικές αποφάσεις οφείλουν να αιτιολογούν με πληρότητα το γιατί δεν πείστηκε το δικαστήριο για την ενοχή του και όχι τα περιστατικά από τα οποία πείστηκε για την αθωότητά του¹¹⁸.

b) Δικαίωμα μη αυτοενοχοποίησης

Ο κατηγορούμενος απολαμβάνει το προνόμιο να μην ενοχοποιήσει τον εαυτό του, πτυχή, δε αυτού του δικαιώματός του είναι και το δικαίωμα σιωπής του, το οποίο βρίσκεται σε απόλυτη λογική συνάφεια με το τεκμήριο αθωότητας, αφού υποχρέωσή του προς ομολογία ή ενοχοποίηση του εαυτού του θα αναιρούσε κατά την ουσία του το τεκμήριο αυτό. Υπάρχουν βέβαια και θεμιτοί περιορισμοί του δικαιώματος όπως πχ η εξαγωγή συμπερασμάτων από τη σιωπή, εφόσον υπάρχουν επαρκή αντίβαρα με ενδεικτικά την παρουσία συνηγόρου υπεράσπισης, την προηγούμενη ενημέρωση του υπόπτου, την αιτιολόγηση των συμπερασμάτων¹¹⁹. Παραβίαση του δικαιώματος στη σιωπή υφίσταται σε περίπτωση επιβολής ποινής στον κατηγορούμενο λόγω της άρνησης μαρτυρίας, ή με την έκδοση καταδικαστικής απόφασης βασισμένης σε δηλώσεις του κατηγορουμένου που όμως έγιναν υπό την απειλή επιβολής κυρώσεων σε περίπτωση σιωπής¹²⁰.

¹¹⁷ Καραβελατζής ν. Ελλάδας, 16-04-2009, παρ. 21

¹¹⁸ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 382

¹¹⁹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 332

¹²⁰ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 387

γ) Στάση των παραγόντων της ποινικής δίκης

Η στάση που τηρούν οι παράγοντες της ποινικής δίκης, συνήγοροι, δικαστικά όργανα, κρατικές αρχές, πρέπει να συμπλέει με την ισχύ του τεκμηρίου αθωότητας, αφενός κατά την προδικασία, αφετέρου κατά τη διάρκεια της κύριας δίκης. Η στάση αυτή ουδετερότητας κατατείνει στο να παραμείνουν οι εκπρόσωποι της δικαιοσύνης ανεπηρέαστοι και απροκατάληπτοι κατά την εκτίμηση διαμόρφωση δικανικής πεποίθησης αλλά και στο να μη δημιουργηθούν στρεβλές εντυπώσεις στη γνώμη του κοινωνικού συνόλου. Διάρρηξη αυτής της ουδετερότητας επέρχεται με την πρόωγη διατύπωση απόψεων περί ενοχής είτε σε άρθρα ή ΜΜΕ είτε ενσωματωμένες σε πράξεις ή αποφάσεις προηγούμενες όμως χρονικά της οριστικής απόφασης που κρίνει επί της ενοχής του κατηγορουμένου, πχ βούλευμα σχετικά με την προσωρινή κράτηση – χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται και εκ των προτέρων ασυμβατότητα της όλων των μέτρων ασφαλείας με την ΕΣΔΑ. Όμως, είναι αναγκαία η επίδειξη επιμέλειας ως προς την επιλογή του τρόπου έκφρασης ώστε να μην επικοινωνείται αποκρυσταλλωμένη βεβαιότητα περί της ενοχής, αλλά απλή έκφραση υποψίας. Εσφαλμένες εκφράσεις αντιμετωπίζονται επιεικέστερα, αν πρόκειται για μεμονωμένα περιστατικά, αυστηρότερα, δε, αν εκφράζονται από συνέδρους δικαστές, λόγω της υπόνοιας της απουσίας αμεροληψίας αυτών¹²¹. Το άρθρ. 2 παρ. 6, αποτελεί κατά τα μόλις λεχθέντα μια οριοθέτηση στα δικαιώματα της ελεύθερης έκφρασης και της ελευθερίας του τύπου.

Σε αντίθεση με τις κρατικές αρχές, τα ΜΜΕ ως ιδιωτικά νομικά πρόσωπα, μη καταλαμβανόμενα από το τεκμήριο αθωότητας που δεν αναπτύσσει άμεση τριτενέργεια, μπορούν να εκφράζουν την γνώμη τους σχετικά με την ενοχή ή αθωότητα ενός υπόπτου ή κατηγορουμένου, ενώ δεν θεωρείται ασύμβατη με την Σύμβαση ακόμα και μια ιδιαίτερα εχθρική στάση των ΜΜΕ εναντίον αυτού, σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ¹²² - το κράτος, όμως οφείλει να διασφαλίζει την ανεμπόδιστη άσκηση των δικαιωμάτων και αξιώσεων των ιδιωτών (εποπτικός ρόλος¹²³). Η διαπίστωση παραβίασης συναρτάται με

¹²¹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 334

¹²² Craxi v. Ιταλίας, 05-12-2002, παρ. 104 -

¹²³ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 335

την ύπαρξη ορισμένων αυστηρών προϋποθέσεων¹²⁴: την χρονική εγγύτητα μεταξύ των αναφορών στα ΜΜΕ και την έκδοση της δικαστικής απόφασης, την μεταφορά πληροφοριών κατά του κατηγορουμένου από τις κρατικές αρχές, την αντικειμενική επίδραση των δημοσιευμάτων στην έκβαση της δίκης, την πλημμελή παροχή οδηγιών από τον διευθύνοντα τη συζήτηση προς τους ενόρκους, τις οποίες θα πρέπει να αποδείξει ο κατηγορούμενος.

Στην παρ. 3 του άρθ. 6 προβλέπονται ενδεικτικά μερικά ειδικότερα δικαιώματα του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, δηλαδή πτυχές του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη που εκδηλώνονται στις ποινικές υποθέσεις και αποσκοπούν στην πληρέστερη προστασία του κατηγορουμένου. Γι αυτό και ελέγχεται η τήρησή τους συνδυαστικά με την παρ. 1 του άρθρου με σκοπό να εξεταστεί η συνολική δικαιοσύνη της ποινικής δίκης. Είναι, μάλιστα, δυνατόν να υπάρξει σώρευση των περιπτώσεων της παρ. 3, ενώ είναι επιτρεπτή και η παραίτηση από τα επί μέρους αυτά δικαιώματα, υπό τον όρο ότι αυτή είναι οικειοθελής, αναμφισβήτητη και μη αντικείμενη στο δημόσιο συμφέρον.

d) Η πληροφόρηση του κατηγορουμένου

Πρώτο κατά σειρά αναγνωριζόμενο δικαίωμα είναι αυτό του κατηγορουμένου να πληροφορηθεί σε όσο το δυνατόν βραχύτερο χρόνο, σε γλώσσα που κατανοεί και λεπτομερώς, τη φύση (αποδιδόμενες πράξεις) και τον λόγο (νομικός χαρακτηρισμός των πράξεων) της εναντίον του κατηγορίας, ώστε να διασφαλιστεί η διενέργεια δίκαιης δίκης. Το πόσο λεπτομερές θα είναι αυτή η ενημέρωση δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί *in abstracto*, αλλά θα πρέπει να γίνει συνεκτίμηση των ειδικών περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, είναι όμως απαραίτητο να είναι επαρκώς κατανοητή η κατηγορία ώστε να ακολουθήσει και ορθή προετοιμασία της υπεράσπισης του κατηγορουμένου¹²⁵. Αντίκειται, συνεπώς, προς τις επιταγές του άρθ. 6 παρ. 3 στοιχ. α η ύπαρξη ενός αόριστου κατηγορητηρίου, στο οποίο δεν αναφέρεται σαφώς ο χρόνος και ο τόπος τέλεσης του αδικήματος, καθώς παρακωλύει την αποτελεσματική υπεράσπισή του. Σε περίπτωση που χωρήσει μεταβολή της κατηγορίας είτε ως προς την νομική είτε ως προς

¹²⁴ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 336

¹²⁵ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 349

την πραγματική βάση αυτής, πρέπει σύμφωνα και με τη νομολογία του ΕΔΔΑ να γνωστοποιηθεί αυτή στον κατηγορούμενο εγκαίρως και πλήρως ώστε να προσαρμόσει την υπεράσπισή του. Το έγκαιρο της πληροφόρησης μπορεί να συνίσταται στην παροχή των πληροφοριών είτε πριν τη δίκη είτε κατά τη διάρκεια αυτής εφόσον ο χρόνος επαρκεί. Προβλέψιμη, εξ άλλου, θεωρείται η μεταβολή όταν άπτεται στοιχείου εγγενούς στην κατηγορία, ενώ οι πλημμέλειες ως προς την πληροφόρηση είναι δυνατόν να θεραπευτούν αν σε επόμενο βαθμό γίνει πλήρης επανέλεγχος της υπόθεσης, τόσο ως προς το νομικό όσο και ως προς το πραγματικό σκέλος αυτής¹²⁶.

Από τη Σύμβαση δεν προβλέπεται ειδικός τρόπος παροχής των πληροφοριών, αν και δεν παραγνωρίζεται η αυξημένη ασφάλεια που παρέχει ο έγγραφος τύπος, πάντως, θα πρέπει να αποδεικνύεται θετικά η πληροφόρηση και δεν αρκεί η ύπαρξη τεκμηρίου προς τούτο. Αν η μη πληροφόρηση του κατηγορουμένου έχει ως αιτία τη συμπεριφορά του, αυτή η παράλειψη δεν μπορεί να αποδοθεί στην κρατική αρχή και να αποτελεί παραβίαση της Σύμβασης ως εκ τούτου. Ομοίως, δεν είναι εκ των προτέρων ρητά καθορισμένος ο αρμόζων για τη ενημέρωση χρόνος, υπό τον όρο βέβαια ότι παρέχεται επαρκές περιθώριο στον κατηγορούμενο να οργανώσει την άμυνά του. Αναφορικά με τον τρόπο πληροφόρησης του κατηγορουμένου, αυτή θα πρέπει να γίνεται σε γλώσσα κατανοητή στον κατηγορούμενο σε ικανοποιητικό βαθμό, άλλως θα πρέπει να του δοθεί η δυνατότητα μετάφρασης του κατηγορητηρίου, αλλά όχι απαραίτητα στη μητρική γλώσσα του κατηγορουμένου ούτε και σε κάθε στοιχείο της δικογραφίας λεπτομερώς. Πάντως, θα πρέπει να επιτυγχάνεται ο σκοπός της αποτελεσματικής και πραγματικής υπεράσπισης του κατηγορουμένου, δεδομένης, δε, της ανειλημμένης από τα κράτη υποχρέωσης για παροχή συστήματος που διασφαλίζει τη δίκαιη δίκη, δεν επιβαρύνεται ο κατηγορούμενος με την κάλυψη των σχετικών εξόδων. Έτσι, υφίσταται προσβολή του δικαιώματος για δίκαιη δίκη, όταν η ελλιπής ενημέρωση του κατηγορουμένου σχετικά με την κατηγορία, συνετέλεσε στο να παραβιασθεί το δικαίωμά του να απαλλαγεί με αμετάκλητο βούλευμα

¹²⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 351

ήδη στο στάδιο της προδικασίας και να μην υποστεί τις αρνητικές επιπτώσεις της παραπομπής στο δικαστήριο¹²⁷.

ε) Αναγκαίος χρόνος και αναγκαίες ευκολίες

Ο χρόνος και οι ευκολίες απαιτείται να δίνουν στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να καταστρώσει την υπεράσπισή του προβάλλοντας τα κατάλληλα επιχειρήματα και χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα αποδεικτικά μέσα, κανένα ωστόσο από αυτά τα δύο δεν προκαθορίζεται ευχερώς αλλά εξαρτώνται από της συγκεκριμένες περιστάσεις της επίδικης υπόθεσης. Σκοπός της παροχής επαρκούς χρόνου είναι η διασφάλιση πως ο κατηγορούμενος δεν θα υποστεί μια βιαστική διενέργεια δίκης, καθώς η επιταγή προς ταχεία απονομή δικαιοσύνης δεν είναι ανεκτό να δρα επιβαρυντικά προς τη θέση του κατηγορουμένου. Για να εκτιμήσει το Δικαστήριο το επαρκές του δοθέντος χρονικού περιθωρίου, χρησιμοποιεί ως κριτήρια τη φύση της διαδικασίας, το στάδιο της δίκης, την περιπλοκότητα της υπόθεσης, την ευχέρεια πρόσβασης στα στοιχεία του φακέλου, την εκπροσώπηση από εξειδικευμένο συνήγορο. Όπως είναι λογικό, ιδιαίτερος όταν μια δίκη διεξάγεται σε περισσότερες δικασίμους, δεν είναι δυνατόν να μην προκύψουν στην πορεία νέα στοιχεία που θα πρέπει να επεξεργαστεί ο κατηγορούμενος για την υπεράσπισή του, ωστόσο, το χρονικό διάστημα των δύο εβδομάδων κρίθηκε σαφώς ανεπαρκές για την επεξεργασία ποινικής δικογραφίας 17.000 σελίδων¹²⁸. Το δικαίωμα πληροφόρησης δεν περιορίζεται στην πρωτοβάθμια δίκη, καθώς αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματική άσκηση ενδίκων μέσων, όπως πχ στην περίπτωση που ο κατηγορούμενος αναγκάζεται να ασκήσει αίτηση αναίρεσης, εμπρόθεσμα μεν, χωρίς όμως να έχει λάβει γνώση της αιτιολογίας της, αφού δεν είχε καθαρογραφεί εντός αυτού του χρονικού διαστήματος¹²⁹.

Ως ευκολίες που πρέπει να παρασχεθούν στον κατηγορούμενο, εννοούνται αυτές που μπορούν να κάνουν ευχερέστερη τη προετοιμασία της υπεράσπισής του και εντοπίζεται κατ' αρχήν στην πρόσβαση στα αποδεικτικά έγγραφα και στην επικοινωνία του

¹²⁷ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 387

¹²⁸ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 355

¹²⁹ Χατζηναστασίου ν. Ελλάδας, 16-12-1992, παρ. 32 επ.

κατηγορουμένου με τον συνήγορό του, έχει όμως κριθεί και πως πρέπει να προστατευθούν αυτοί από την σωματική ή πνευματική εξουθένωση που μπορεί να προκληθεί λχ από τις συνθήκες της προσωρινής κράτησης ή από την ιδιαίτερα μακρά διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας. Η πρόσβαση στα αποδεικτικά στοιχεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αρχή της ισότητας των όπλων, αφού με τον τρόπο αυτό έχει τη δυνατότητα ο κατηγορούμενος να τα αντικρούσει. Περιορισμοί δεν είναι κατ' αρχήν απαγορευμένο να τεθούν στο δικαίωμα αυτό, εφόσον κατατείνουν στην προστασία σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, πχ της εθνικής ασφάλειας, ή στην προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων άλλων προσώπων (πχ. μαρτύρων)¹³⁰, μόνο όμως μέχρι το αναγκαίο μέτρο, λόγω της βαρύνουσας σημασίας που έχει αυτή η διάταξη για την διασφάλιση του ότι ο κατηγορούμενος θα τύχει δίκαιης αντιμετώπισης.

Η επικοινωνία του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματική προστασία της υπεράσπισής του και τα κωλύματα που προκαλούν σε αυτήν οι εθνικές αρχές και που συντελούν στην απώλεια δικονομικών προθεσμιών συνιστούν παραβίαση της επί μέρους αρχής, εξίσου με την θέσπιση περιορισμών όπως η προηγούμενη έγκριση των επισκέψεων ή η ανάγνωση των εγγράφων που προορίζονται για χρήση μόνο μεταξύ κατηγορουμένου και συνηγόρου.

f) Υπεράσπιση

Η διάταξη του άρθ. 6 παρ. 3 περ. γ, διασφαλίζει πως δε θα διενεργηθεί ποινική διαδικασία εναντίον κατηγορουμένου, χωρίς επαρκής εκπροσώπηση της υπεράσπισης και θεμελιώνονται τρία ειδικότερα δικαιώματα, ήτοι της αυτοπρόσωπη υπεράσπισης, την επιλογή δικηγόρου, την παροχή δωρεάν νομικής συνδρομής. Αρχικά, το δικαίωμα του κατηγορουμένου να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του, χωρίς επιλογή δικηγόρου, ισχύει όταν δεν προσκρούει αυτό στο συμφέρον της δικαιοσύνης. Επομένως, η άσκησή του εξαρτάται από τις ρυθμίσεις που θεσμοθετεί το κάθε κράτος, βάσει της ευρύτατης ευχέρειας που απολαμβάνει προς διάρθρωση του δικαιοκρατικού συστήματος. Η πολυνομία, η κακονομία, τα ιδιαίτερα τεχνικά και δύσκολα νομικά ζητήματα που συχνά ανακύπτουν, καθώς και το σημαντικότερο διακύβευμα της ποινικής διαδικασίας, έχουν ως

¹³⁰ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 357

αποτέλεσμα η υποχρεωτική παράσταση του κατηγορουμένου μετά του συνηγόρου του, να δρα προστατευτικά προς τα δικαιώματα αυτού¹³¹. Σε άμεση συνάρτηση με την αυτοπρόσωπη παρουσία βρίσκεται και το δικαίωμα παρουσίας του κατηγορουμένου κατά την εκδίκαση της υπόθεσης και της ενεργού συμμετοχής του στην ακροαματική διαδικασία, ώστε να κάνει αποτελεσματική χρήση όλων των δικαιωμάτων που του απονέμονται από τη Σύμβαση και τους κανόνες εσωτερικού δικαίου.

Η παράσταση δικηγόρου είναι καθοριστική για την πραγμάτωση του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, καθώς διασφαλίζεται η ισότητα των όπλων, η αποφυγή κακομεταχείρισης ή στοιχείων κακοδικίας, η αντιστάθμιση των χαρακτηριστικών που θέτουν τον κατηγορούμενο σε ευάλωτη θέση, ο σεβασμός των δικαιωμάτων της σιωπής και της μη αυτοενοχοποίησης. Δεδομένης, δε, της ιδιαίτερης σημασίας που έχει η επικοινωνία του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του, οι περιορισμοί που τίθενται αναφορικά με τον τόπο και χρόνο διεξαγωγής της επικοινωνίας δεν πρέπει να εξικνούνται μέχρι του σημείου της υπονόμησης της αποτελεσματικότητας της υπεράσπισης. Θεμιτός, όμως, είναι ο περιορισμός που τίθεται από τις εθνικές δικονομικές ρυθμίσεις, αναφορικά με την ικανότητα των δικηγόρων να παρίστανται ενώπιον των πρωτοβάθμιων, δευτεροβάθμιων και ανώτατων δικαστηρίων, καθώς απορρέει από αυτή καθ' αυτή την ανάγκη προστασίας του κατηγορουμένου, αφού εγγυάται η ρύθμιση αυτή την εκπροσώπησή του από συνήγορο που κατέχει την απαραίτητη πείρα και γνώση ώστε να χειριστεί την υπόθεση¹³². Ακόμα, το δικαίωμα προς επιλογή του συνηγόρου δεν εξαντλείται μόνο στην πρωτοβάθμια δίκη αλλά διατρέχει το σύνολο της ποινικής διαδικασίας.

Τέλος, το δικαίωμα στην παροχή δωρεάν νομικής συνδρομής, συναρτάται από την ταυτόχρονη πλήρωση δύο προϋποθέσεων. Η πρώτη είναι πως ο κατηγορούμενος πρέπει να μην έχει την οικονομική δυνατότητα προς αμοιβή συνηγόρου, την αδυναμία του, δε, αυτή, φέρει το βάρος να αποδείξει ο κατηγορούμενος, όχι όμως πέρα πάσης αμφιβολίας,

¹³¹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 358

¹³² Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 363

αλλά αρκούν και οι προς τούτο ενδείξεις ή η απουσία ενδείξεων περί του αντιθέτου¹³³. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι πως η παροχή της νομικής βοήθειας λαμβάνει χώρα μόνο όπου αυτή εξυπηρετεί το συμφέρον της Δικαιοσύνης¹³⁴, για τον καθορισμό του οποίου λαμβάνονται υπόψη ορισμένα κριτήρια, όπως η σοβαρότητα του επίδικου αδικήματος και η βαρύτητα της επαπειλούμενης ποινής, η περιπλοκότητα της υπόθεσης, η προσωπική κατάσταση του κατηγορουμένου, την ικανότητα αυτού να υποστηρίξει τους υπερασπιστικούς του ισχυρισμούς αναφορικά με την εξοικείωση με τη γλώσσα και το σύστημα δικαιοσύνης¹³⁵. Το ΕΔΔΑ δεν εξετάζει αν η παράλειψη διορισμού συνηγόρου είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση πραγματικής βλάβης στον κατηγορούμενο, αλλά αρκείται στη διαπίστωση πως ευλόγως προκύπτει ότι αν είχε διοριστεί συνήγορος υπεράσπισης, αυτό θα είχε θετική επίδραση στην υπεράσπιση του κατηγορούμενου. Ευθύνη του κράτους μπορεί να προκύπτει στην περίπτωση αδυναμίας του συνηγόρου να ανταποκριθεί σε καίριους διαδικαστικούς κανόνες¹³⁶, όχι όμως και σε περιπτώσεις απλώς επίδειξης αμελούς στάσης ως προς την οργάνωση της υπερασπιστικής γραμμής. Έτσι κρίθηκε και στην υπόθεση «Βαμβακάς ν. Ελλάδας»¹³⁷, στην οποία ο συνήγορος απουσίασε από τη συζήτηση αίτησης αναίρεσης έγκλειστου κατηγορουμένου, μολονότι η ανάθεση σε αυτόν του χειρισμού της υπόθεσης έγινε ένα μήνα νωρίτερα, χωρίς να έχει υποβληθεί αίτημα αναβολής. Εξάλλου, ο ΑΠ, όφειλε, να διαπιστώσει την παραβίαση του δικαιώματος του κατηγορουμένου και να μην απορρίψει την αίτηση ως ανυποστήρικτη αλλά να αναβάλει τη συζήτηση, ώστε να διαπιστωθεί ο λόγος αυτής της απουσίας¹³⁸.

g) Εξέταση μαρτύρων

Στην περ. δ της παρ. 3 του άρθ. 6, κατοχυρώνεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου να ζητεί και να προβαίνει στην εξέταση μαρτύρων κατηγορίας και να καλεί και να εξετάζει

¹³³ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 366

¹³⁴ Granger ν. Ηνωμένου Βασιλείου, 28-03-1990

¹³⁵ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 366

¹³⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 368

¹³⁷ Βαμβακάς ν. Ελλάδας (2), 09-04-2015, παρ. 40 επ.

¹³⁸ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 368

μάρτυρες υπεράσπισης υπό τους ίδιους όρους με τους μάρτυρες κατηγορίας, διασφαλίζοντας έτσι την αποτελεσματική υπεράσπιση του κατηγορουμένου, όχι μόνο στην πρωτοβάθμια αλλά και στη δευτεροβάθμια δίκη. Η έννοια του όρου «μάρτυρας» ερμηνεύεται αυτόνομα από το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο της προστατευτικής εμβέλειας της Σύμβασης, άνευ δεσμεύσεως αυτού από το περιεχόμενο που αποδίδεται σε αυτήν από το εσωτερικό δίκαιο των συμβαλλομένων κρατών. Η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή σε εκείνες τις καταθέσεις που μπορούν να λειτουργήσουν ως έρεισμα για την καταδίκη κάποιου προσώπου και που, κατά τούτο, αποτελούν αποδεικτικό στοιχείο. Έτσι, στην έννοια αυτή, κατά την ερμηνεία του Δικαστηρίου, περιλαμβάνονται και τα θύματα, οι κατηγορούμενοι, οι πραγματογνώμονες, τα αστυνομικά όργανα¹³⁹.

Το δικαίωμα αυτό συνδέεται με την εγγύηση ότι πριν καταδικαστεί ένας κατηγορούμενος, πρέπει να έχει προηγηθεί παρουσίαση όλων των αποδεικτικών στοιχείων σε αυτόν, ώστε να τηρηθεί η αρχή της κατ' αντιδικία διεξαγωγή της συζήτησης. Εξαιρέσεις από την αρχή αυτή δεν απαγορεύονται, αρκεί να μην παραβιάζονται τα υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου, ωστόσο τα κράτη καλούνται να λαμβάνουν θετικά μέτρα προς διευκόλυνση του κατηγορουμένου για εξέταση μαρτύρων¹⁴⁰. Η χρήση της κατάθεσης ενός μάρτυρα κατηγορίας τον οποίον δεν είχε την ευκαιρία να εξετάσει ο κατηγορούμενος, μπορεί να αντίκειται στην εγγύηση της δίκαιης δίκης στις περιπτώσεις που δεν υφίσταται εύλογη αιτία περιστολής του δικαιώματος, αν η εν λόγω μαρτυρία ήταν η αποκλειστική ή αποφασιστική βάση της καταδίκης του κατηγορουμένου και, αν λήφθηκαν τα κατάλληλα εξισορροπητικά μέτρα¹⁴¹.

Ως εύλογη αιτία μπορούν να θεωρηθούν πραγματικοί ή νομικοί λόγοι που καθιστούν την εξέταση από τον κατηγορούμενο αδύνατη, όπως λχ ο θάνατος του μάρτυρα, η ασθένειά του, ο φόβος για αντίποινα, η προστασία του ως πληροφοριοδότη, η έκτιση ποινής

¹³⁹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 369

¹⁴⁰ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 370

¹⁴¹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 371

κάθειρξης στο εξωτερικό, αρκεί αυτά να αποδεικνύονται επαρκώς¹⁴². Είναι σαφής η έννοια του να στηρίζεται η καταδίκη του κατηγορουμένου αποκλειστικά στην μαρτυρία αυτή, αλλά η έννοια του καθοριστικού βαθμού πρέπει να ερμηνεύεται στενά και λειτουργεί αντιστρόφως ανάλογα με το πλήθος των αποδείξεων που συγκλίνουν στην ενοχή του κατηγορουμένου¹⁴³. Το ΕΔΔΑ, ελέγχει τόσο την ορθή αξιολόγηση του αποδεικτικού στοιχείου, όσο και την εξέτασή του υπό την βαρύτητα που του αναλογεί, σε περίπτωση όμως στήριξης της απόφασης στην μαρτυρία αυτή σε καθοριστικό βαθμό, δεν καταφάσκει άνευ άλλου τινός την παραβίαση της Σύμβασης, αλλά εξετάζει και την ύπαρξη αντισταθμιστικών μέτρων¹⁴⁴.

Η λειτουργία αυτών έγκειται στην ακριβοδίκαιη και ορθή εκτίμηση της αξιοπιστίας των αποδεικτικών μέσων, συνεπώς όσο μεγαλύτερη ήταν η επίδραση της μαρτυρίας στην έκβαση της υπόθεσης, τόσο βαρύτερα πρέπει να είναι και τα αντισταθμιστικά μέτρα, ώστε να διασφαλιστεί το δίκαιο της διαδικασίας. Ως αντισταθμιστικά μέτρα μπορούν να θεωρηθούν: η λεπτομερής αιτιολογία της αξιοπιστίας της απόδειξης, η προβολή βιντεοσκοπημένης της μαρτυρίας ώστε να λάβουν υπόψη τη συμπεριφορά του μάρτυρα, η ταυτόχρονη ύπαρξη και άλλων αποδεικτικών στοιχείων που συγκλίνουν με την κατάθεση του απόντος μάρτυρα, η χρήση δυνατοτήτων έμμεσης εξέτασης του μάρτυρα, πχ με τη θέση γραπτών ερωτήσεων, η εξέταση του μάρτυρα από τον κατηγορούμενο στο στάδιο της προδικασίας, η γνώση όλων των στοιχείων του φακέλου, η χρήση της δυνατότητας του κατηγορούμενου να θέσει εν αμφιβόλω την αξιοπιστία του μάρτυρα. Αυτοί οι αντισταθμιστικοί παράγοντες τελούν σε άμεση συνάρτηση με την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης του κατηγορουμένου.

Σε ολλανδική υπόθεση¹⁴⁵, στην οποία η κατάθεση ανώνυμων αστυνομικών κατά την ακροαματική διαδικασία χωρίς να υπάρχει οπτική επαφή με αυτούς και χωρίς να είναι

¹⁴² Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 372

¹⁴³ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 372

¹⁴⁴ Μεταστροφή της νομολογίας του ΕΔΔΑ μετά την απόφαση *Al-Khawaia and Tahery v. Ηνωμένου Βασιλίου*, 15-11-2011

¹⁴⁵ Χρήστος Νικ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003, σελ. 374 - 3754

γνωστή η ταυτότητά τους, αποστέρησε τη δυνατότητα εξέτασής τους από τους συνηγόρους του κατηγορούμενου και συνεπώς τη δυνατότητα ελέγχου της αξιοπιστίας και της αποδεικτικής ικανότητας αυτών. Δεδομένου, δε, του ότι αυτές ήταν οι μόνες μαρτυρίες που περιλαμβάνονταν στη δικογραφία και του ότι συνέβαλαν σε καθοριστικό βαθμό στην καταδίκη των προσφευγόντων, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παράβαση του άρθ. 6 1 και παρ. 3 της ΕΣΔΑ.

Επίσης, ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα στην πρόσκληση και εξέταση μαρτύρων υπεράσπισης με τους αυτούς όρους με τους μάρτυρες κατηγορίας, ώστε να διασφαλίζεται η ισότητα των όπλων. Το αίτημα αυτό του κατηγορουμένου πρέπει να είναι αιτιολογημένο και μη καταχρηστικό και σε αυτή την περίπτωση τυχόν, δε, απόρριψή του, πρέπει να είναι ειδικά αιτιολογημένη¹⁴⁶ - στο δικαίωμα αυτό όμως δύνανται να τεθούν περιορισμοί. Πιο συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ εξετάζει τη συνδρομή τριών περιστάσεων για το αν η παράλειψη εξέτασης ορισμένου μάρτυρα αποτελεί παραβίαση του άρθ. 6 της ΕΣΔΑ: αν το αίτημα προς εξέταση του μάρτυρα ήταν επαρκώς αιτιολογημένο και αν θα δρούσε προς επίρρωση της υπερασπιστικής γραμμής, αν τα εθνικά δικαστήρια εκτίμησαν τη βαρύτητα της κατάθεσης και αιτιολόγησαν σαφώς την απορριπτική απόφαση και, αν η απορριπτική αυτή απόφαση υπονόμεισε τον δίκαιο χαρακτήρα της δίκης¹⁴⁷.

h) Δωρεάν παράσταση διερμηνέα

Το δικαίωμα προς δωρεάν παράστασης διερμηνέα σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος δεν μπορεί να κατανοήσει ή να μιλήσει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται από το δικαστήριο αυτό κατοχυρώνεται με την περ. ε' της αναλυόμενης διάταξης και δεν εξαρτάται από την περιουσιακή κατάσταση του κατηγορουμένου¹⁴⁸, οπότε δεν επιβαρύνεται και με τα έξοδα ακόμα και σε περίπτωση καταδίκης αυτού. Το δικαίωμα σε δωρεάν διερμηνεία μπορεί να επεκταθεί και στην επικοινωνία κατηγορουμένου – συνηγόρου, ενώ δεν αποκλείεται η παροχή διερμηνείας σε περίπτωση που η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι κατανοητή

¹⁴⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 376

¹⁴⁷ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 376

¹⁴⁸ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 377

στον συνήγορο υπεράσπισης. Δεν είναι αρκετός, όμως, ο ορισμός διερμηνέα, αλλά θα πρέπει να ελέγχεται (έστω και περιορισμένα) η επάρκεια της παρεχόμενης διερμηνείας – η δε ιδιότητα του διερμηνέα δεν απαιτείται να συνοδεύεται από ιδιαίτερα εγγύα ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, ωστόσο η συμπεριφορά του δε θα πρέπει να θέτει σε κίνδυνο τον δίκαιο χαρακτήρα της δίκης¹⁴⁹.

3. Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής

Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής θεμελιώνεται το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ: «Παν πρόσωπον του οποίου τα αναγνωριζόμενα εν τη παρούση Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερίες παρεβιάσθησαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής (σ.σ. αποτελεσματικής) προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίασις διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτελέσει των δημοσίων καθηκόντων των.» και από το άρθ. 47 παρ. 1 του ΧΘΔΕΕ: «Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο», το οποίο διαφέρει από το αντίστοιχο άρθρο της ΕΣΔΑ κατά το ότι εγγυάται την άσκηση αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον δικαστή και όχι γενικά εθνικής αρχής.

Η διάταξη του άρθ. 13 της ΕΣΔΑ αντικατοπτρίζει τον επικουρικό χαρακτήρα του δικαιοδοτικού συστήματος προστασίας δικαιωμάτων και ελευθεριών που καθιερώνεται στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ¹⁵⁰ και αποτελεί πρόσθετη εγγύηση της ουσιαστικής προστασίας των δικαιωμάτων. Η διάταξη αυτή, δεν νοείται ανεξάρτητα, αλλά μόνο συμπληρωματικά προς τις υπόλοιπες κανονιστικές ρυθμίσεις της ΕΣΔΑ και εφαρμόζεται σε συνδυασμό με κάποια από τις συμβατικές διατάξεις, όχι όμως απαραίτητα και με παραβίαση κάποιας από αυτές, αφού αρκεί η ύπαρξη υποστηρίξιμης αιτίας περί τούτου (arguable claim)¹⁵¹. Δηλαδή, το σύστημα της ΕΣΔΑ αξιώνει την ύπαρξη ένδικου βοηθήματος που καθιστά εφικτή την προβολή υποστηρίξιμων ισχυρισμών περί παραβίασης κάποιας διάταξης της

¹⁴⁹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 380

¹⁵⁰ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 692

¹⁵¹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 694

Σύμβασης. Υποστηρίξιμη αιτίασης υπάρχει σαφώς στην περίπτωση διαπίστωσης παραβίασης, απουσία όμως τέτοιας διαπίστωσης δεν συνεπάγεται και την ανυπαρξία τέτοιας.

Το άρθ. 13 κατοχυρώνει τη δυνατότητα προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής αρμόδιας να αποφανθεί επί της αιτίασης και της αποκατάστασης της παραβίασης αυτής. Αρχή, ως προς την εφαρμογή της διάταξης, δεν είναι μόνο η δικαστική αρχή, ούτε απαιτείται να πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθ. 6 παρ. 1, αλλά μπορεί να πρόκειται και για διοικητική αρχή, ανεξάρτητη εθνική αρχή, ακόμα και κοινοβουλευτική επιτροπή, της οποίας όμως οι εξουσίες και οι διαδικαστικοί κανόνες επιδρούν στη διάγνωση της αποτελεσματικότητας¹⁵², ιδιαίτερα δε όταν δεν πρόκειται για δικαστική αρχή, λαμβάνονται υπόψη η ανεξαρτησία της αρχής, όπως και η δυνατότητα εκπροσώπησης με δικηγόρο. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η δεσμευτικότητα των αποφάσεων της προβλεπόμενης εθνικής αρχής,

Κάποιες φορές, η διάταξη του άρθ. 13 τίθεται σε εφαρμογή ταυτόχρονα με κάποια άλλη διαδικαστικής φύσεως διάταξη της Σύμβασης, που κατοχυρώνουν ειδικότερο δικαίωμα και συνεπώς είναι *leges speciales* συγκριτικά με το άρθ. 13.

Τα συμβαλλόμενα κράτη απολαμβάνουν ευρείας διακριτικής ευχέρειας αναφορικά με την διάρθρωση ενός δικαιοδοτικού συστήματος σύμφωνου με τις επιταγές του άρθ. 13, ωστόσο απαρέγκλιτος όρος είναι να καθίσταται η προσφυγή πραγματική, δηλαδή αποτελεσματική. Η αποτελεσματικότητα της προσφυγής κρίνεται ανάλογα με τις ειδικότερες περιστάσεις της κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης, όσο μεγαλύτερη όμως είναι η βαρύτητα του διακυβευόμενου δικαιώματος, τόσο πιο αυξημένες είναι οι απαιτήσεις του Δικαστηρίου - πρόκειται λοιπόν, για μια μεταβλητή έννοια¹⁵³, δυναμικώς ερμηνευόμενη από την πλούσια σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ. Σημαίνοντα ρόλο για την αποτελεσματικότητα της προσφυγής μπορεί να διαδραματίζουν τα στοιχεία της αρχής του άρθ. 6, ήτοι ισότητα όπλων, ταχύτητα, προσιτό της διαδικασίας, δεν σχετίζεται όμως η

¹⁵² Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 699

¹⁵³ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 702

αποτελεσματικότητα με την ύπαρξη βεβαιότητας περί την θετική έκβαση της προσφυγής για τον ενδιαφερόμενο, καθώς αντικείμενο της εγγύησης είναι η ύπαρξη δυνατότητας άσκησης ενδίκου βοηθήματος, και όχι περί του καταφατικού για τον προσφεύγοντα αποτελέσματος αυτής. Επιπλέον συνιστώσα της αποτελεσματικότητας της προσφυγής είναι η παρεχόμενη δυνατότητα αποκατάστασης της παραβίασης της Σύμβασης, πολλώ δε μάλλον όταν προβλέπεται και μηχανισμός εκτέλεσης της απόφασης που εκδίδεται επί της προσφυγής¹⁵⁴.

Το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, λόγω της προστατευτικής του πυκνότητας, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από την ερμηνεία του Δικαστηρίου είναι *lex specialis* σε σχέση με το άρθ. 13, επομένως προκύπτει προβληματισμός αναφορικά με την περίπτωση όπου η παραβίαση γεννάται από την παραβίαση του άρθ 6 παρ. 1. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει πως δεν τίθεται ζήτημα αλληλοεπικάλυψης μεταξύ των δύο διατάξεων, συνεπώς παραβίαση του άρθ. 6 παρ. 1 αναφορικά με την εύλογη διάρκεια της δίκης που προβάλλεται υπό το πρίσμα του άρθ. 13, πρέπει να εξετάζεται αυτοτελώς¹⁵⁵. Ειδικότερα, σε σχέση με τα ισχύοντα στην Ελλάδα, διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθ. 13, καθώς δεν υπήρχε μηχανισμός που να εξασφαλίζει τη συμμόρφωση της διοίκησης με τις δικαστικές αποφάσεις, δεν υπήρχε δηλαδή τρόπος να καταστεί αντικείμενο αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής της οποίας οι αποφάσεις είναι δεσμευτικές¹⁵⁶. Παρομοίως, όπως καθίσταται φανερό και από το πλήθος καταδικών της Ελλάδας λόγω υπέρβασης του εύλογου χρόνου διάρκειας της δίκης, η χώρα μας παραβίασε κατ' επανάληψη την υποχρέωσή της αυτή. Ωστόσο, πριν την εισαγωγή του ενδίκου βοηθήματος για δίκαιη ικανοποίηση¹⁵⁷ η απουσία

¹⁵⁴ Ιατρίδης ν. Ελλάδας, 25-03-1999, παρ. 65

¹⁵⁵ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 715

¹⁵⁶ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 717

¹⁵⁷ Ν. 4055/2012 «Δίκαιη δίκη και εύλογη διάρκεια αυτής».

αποτελεσματικής προσφυγή για την προστασία ή έστω την αποκατάσταση της παραβίασης, σήμαινε και την παραβίαση του άρθ. 13¹⁵⁸ για αυτόν ακριβώς τον λόγο¹⁵⁹.

Χαρακτηριστική είναι η εξής υπόθεση¹⁶⁰: Ενώ έγινε δεκτή η αίτηση εξαίρεσης μιας μαθήτριας μάρτυρος του Ιεχωβά από σχολικά μαθήματα και εκδηλώσεις αντίθετες προς τις αντιλήψεις της θρησκείας που ασπαζόταν, ωστόσο, λίγο αργότερα, βάσει σχετικής εγκυκλίου της διοίκησης, ως τέτοιες δεν θα έπρεπε να θεωρούνται οι εορτασμοί της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου, με συνέπεια λόγω της αποχής της από αυτούς να της επιβληθεί διήμερη αποβολή από το σχολείο όπου φοιτούσε. Στην ελληνική έννομη τάξη απουσιάζει ένδικο βοήθημα για την ακύρωση της πράξης αυτής λόγω του εκπαιδευτικού περιεχομένου της, ενώ ούτε δυνατότητα αίτησης αποζημίωσης υπήρχε, καθώς προς τούτο απαιτείται παράνομη δράση της Διοίκησης, ενώ εν προκειμένω η Διοίκηση είχε δράσει κατ' εφαρμογή του νόμου. Το ΕΔΔΑ λοιπόν διέγνωσε την απουσία αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος και συνεπώς την παραβίαση του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ.

¹⁵⁸ Αθανασίου κλπ ν. Ελλάδα, 21-12-2010, παρ. 36 επ, καθώς και Μιχελιουδάκης ν. Ελλάδα, 03-04-2012, παρ. 55 επ. και Γλύκαντζη ν. Ελλάδα, 30-10-2012, παρ. 62 επ.

¹⁵⁹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 718

¹⁶⁰ Ευστρατίου κατά Ελλάδα, 18-12-1996,

Κεφάλαιο Δ: Συμπεράσματα

Χάρη στην ισχύ και στη θέση των διατάξεων της ΕΣΔΑ και του ΔΘΕΕ εντός του ελληνικού δικαιοσύνης συστήματος, αλλά και με δεδομένο το υπόβαθρο της προστασίας που κατοχυρώνει για τα θεμελιώδη δικαιώματα το ελληνικό Σύνταγμα, όπως και χάρη στην καθοριστική επίδραση της πλούσιας παραχθείσας νομολογίας, είναι ασφαλές να λεχθεί πως η το επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα έχει βελτιωθεί, ενώ η προστασία έχει γίνει πληρέστερη από άποψη προστατευτικής εμβέλειας. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έχει επιτελέσει και ο έμμεσος διάλογος που έχει αναπτυχθεί μεταξύ του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ, που εκδηλώνεται με τη μορφή της λήψης υπόψη της νομολογίας του ενός δικαστηρίου από το άλλο.

Αυτό, είναι καταρχάς φανερό στην περίπτωση της κατ' επανάληψη υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, μιας από τις σημαντικότερες παθογένειες της ελληνικής δικαιοσύνης. Πιο συγκεκριμένα, τα μέσα θεραπείας κατά αυτής είναι αφενός προληπτικά και αφετέρου κατασταλτικά και υπόκεινται όχι σε αφηρημένη αξιολόγηση αλλά σε άμεσο συσχετισμό με την αποτελεσματικότητά τους εν τοις πράγμασι στην επίλυση του προβλήματος. Προληπτικό μέτρο αποτέλεσαν οι πιλοτικές δίκες του ΕΔΔΑ, βάσει του άρθ. 46 της Σύμβασης. Η επιτήρηση που ασκείται από το ΕΔΔΑ προς τα κράτη που συστηματικά παρουσιάζουν την εν λόγω παθογένεια, ακολουθεί την υπόδειξη σε αυτά ορισμένων μέτρων, που αφορούν κυρίως οργανωτικές ή δικονομικές μεταβολές, όπως πχ. απλούστευση των διαδικασιών, πρόβλεψη προθεσμιών ή ειδικών διαδικασιών προς επιτάχυνση της ολοκλήρωσης των εκκρεμών υποθέσεων.

Από την άλλη, σε περίπτωση παραβίασης του δικαιώματος σε ταχεία απονομή δικαιοσύνης, επιδικάζεται στον προσφεύγοντα αποζημίωση για την υλική και ηθική του βλάβη, δηλαδή ως αποκαταστατικό της παραβίασης μέτρο¹⁶¹. Το ποσό της αποζημίωσης εξαρτάται από τη βαρύτητα της υπόθεσης για τον ενάγοντα καθώς και από τον συνολικό διαδραμόντα χρόνο, το βάσιμο, δε της αίτησης προς επιδίκαση αποζημίωσης, δεν

¹⁶¹ Ι. Σαρμας - Ξ. Κοντιάδης κλπ - ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σελ. 301

εξαρτάται από την έκβαση της κύριας δίκης, δηλαδή από το αν τα εθνικά δικαστήρια θα δικαιώσουν τον προσφεύγοντα.

Η στάση του Έλληνα δικαστή δεν υπήρξε πάντοτε σταθερή απέναντι στη νομολογία του ΕΔΔΑ, ωστόσο, η τάση αποδοχής και ουσιαστικής εμπέδωσης της νομολογίας του προκύπτει και από την πρόβλεψη ειδικού κονδυλίου στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Οικονομικών σχετικά με την κάλυψη των ποσών σε περίπτωση καταδίκης¹⁶². Παραμένει, όμως περιορισμένη η αυτεπάγγελτη εφαρμογή των διατάξεων της ΕΣΔΑ στην εθνική έννομη τάξη, κυρίως λόγω του ότι συχνότατα οι συνταγματικές διατάξεις καλύπτουν εννοιολογικά τις αντίστοιχες ρυθμίσεις της Σύμβασης¹⁶³.

Από την άλλη, το ενωσιακό δίκαιο καταλαμβάνει ολοένα περισσότερους τομείς της ζωής και κατ' επέκταση ολοένα περισσότερους κλάδους δικαίου. Η συνοχή της νομολογίας και η ενιαία εφαρμογή των κανόνων του ενωσιακού δικαίου σε όλα τα κράτη μέλη, συντελεί στην ασφάλεια δικαίου και καθιστά ευχερέστερο τον διάλογο με τον εθνικό δικαστή. Η προκύπτουσα εναρμόνιση της νομολογίας των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων¹⁶⁴ δρα προς όφελος της προστασίας του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη και βρίσκει εύκολα γόνιμο έδαφος στο εσωτερικό της Ελλάδας, όπου παρά τις εξαιρέσεις, λχ τυπολατρία ή τις εγγενείς δυσκολίες του δικαιοδοτικού συστήματος, ο εθνικός δικαστής είναι ιδιαίτερα πρόθυμος να προβεί στην ενσωμάτωση ερμηνειών και απόψεων που καθιστούν πληρέστερη και ευρύτερη του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, δεδομένης, μάλιστα, της νευραλγικής σημασίας του εν λόγω δικαιώματος για το κράτος δικαίου και την αποτελεσματική προστασία όλων των άλλων δικαιωμάτων που ο Χάρτης και η ΕΣΔΑ αναγνωρίζουν.

¹⁶² Ν. 1846/1989

¹⁶³ ΕΣΔΙ, Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ερμηνεία και Εφαρμογή του ελληνικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, σελ. 79

¹⁶⁴ ΕΣΔΙ, Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ερμηνεία και Εφαρμογή του ελληνικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, σελ. 83

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

Kondylis V: *The Dialogue of the Judges - National Courts and European Courts: Case Study*

ΕΣΔΙ, *Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ερμηνεία και Εφαρμογή του ελληνικού δικαίου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002

Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, Χάρης Ν. Ταγαράς, *Κατ' άρθρο Ερμηνεία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020

Ι. Σαρμάς - Ξ. Κοντιάδης κλπ - *ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021

Ι. Σαρμάς, *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998

Ιωάννης Δ. Σαρμάς, *Κράτος και Δικαιοσύνη*, τόμος 1, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003

Π. Δ. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα 2014

Πέτρος Ι. Παραράς, *Συνταγματικός Πολιτισμός και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2011

Χρήστος Νικ. Σατλάνης, *Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Σάκκουλα 2003

Χρυσόγονος Κ. Βλαχόπουλος Σπ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, ΝΒ 2017

Νομολογία

Craxi v. Ιταλίας, 05-12-2002

De Haan κατά Ολλανδίας, 26-08-1997

Franz Fischer v. Austria, 06-05-2003

Golder v. Ηνωμένου Βασιλείου, 21-02-1975

Granger v. Ηνωμένου Βασιλείου, 28-03-1990

Laidin v. France, 07-01-2003

Leoni v. Italy, 26-10-2000

Micallef v. Malta (ευρεία σύνθεση), 15-10-2009

Procola κατά Λουξεμβούργου, 28-09-1995

Ruiz – Mateos v. Spain (εν ολομелεία), 23-06-1993

Sik v. Ελλάδαs, 29-01-2015

Stubbings v. Ηνωμένου Βασιλείου, 22-10-1996

Αθανασίου κλπ v. Ελλάδαs, 21-12-2010

Απόφ. 16-12-1997

Απόφ. Airey v. Ιρλανδίας, 09-10-1979

B. Αθανασίου κλπ v. Ελλάδαs, 21-12-2010

Βαθάκος v. Ελλάδαs, 28-06-2018

Βαμβακάs v. Ελλάδαs (2), 09-04-2015

Γαρυφάλλου ΑΕΒΕ v. Ελλάδαs, 24-09-1984

Γλύκαντζη v. Ελλάδαs, 30-10-2012

Ελληνικά Δωλιστήρια και Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδος, 09-12-1994

Ευστρατίου κατά Ελλάδαs, 18-12-1996

Ιατρίδης v. Ελλάδαs, 25-03-1999

Καπετάνιος v. Ελλάδαs, 30-04-2015

Καραβελατζής v. Ελλάδαs, 16-04-2009

Ματθαίου κλπ v. Ελλάδαs, 24-10-2013

Μιχελιουδάκης v. Ελλάδαs, 03-04-2012

Παπαγεωργίου v. Ελλάδαs, 22-10-1997

Πασχαλίδης κατά Ελλάδαs, 19-03-1997

Σταμουλακάτος κατά Ελλάδαs, 26-11-1997

ΣτΕ (7μελής) 372/2005

ΣτΕ (ολ) 1780/2006

ΣτΕ (ολ) 1795/2011

ΣτΕ (ολ.) 1619/2012

ΣτΕ 1172/2017

ΣτΕ 1361/2013

ΣτΕ 819/2010

Σωτήρης και Νίκος Κούτρας ΣΤΕΕ ν. Ελλάδας, 16-11-2000

Τσιρίλα ν. Ελλάδας, 22-05-2008

Χατζηαναστασίου ν. Ελλάδας, 16-12-1992

--Χρυσανθάκης Χ. ΘΠΔΔ 2017, 402 επ.

Ηλεκτρονικές πηγές

<http://www.justina.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%B5/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5-%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%83%CE%B4%CE%B1/>

<http://www.justina.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%B5/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5-%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%83%CE%B4%CE%B1/>

<https://www.prevedourou.gr/wp-content/uploads/2018/01/prevedourou-timitikos-tomos-taktikon-dikastirion-anatipo.pdf>

<https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union.html>

Παράρτημα

Σχετικές Διατάξεις:

- Άρθρο 47 – ΧΘΔΕΕ: Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου: Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπηση του. Σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται δικαστική αρωγή, εφόσον η αρωγή αυτή είναι αναγκαία για να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη.
- Άρθρο 48 – ΧΘΔΕΕ: Τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα της υπεράσπισης: 1. Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με τον νόμο. 2. Διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο.
- Άρθρο 49 – ΧΘΔΕΕ: Αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας αξιοποιούνων πράξεων και ποινών: 1. Κανείς δεν μπορεί να καταδικασθεί για πράξη ή παράλειψη, η οποία δεν αποτελούσε, κατά τη στιγμή της τέλεσής της, αδίκημα κατά το εθνικό ή το διεθνές δίκαιο. Ούτε επιβάλλεται βαρύτερη ποινή από εκείνη η οποία ίσχυε κατά τη στιγμή της τέλεσης του αδικήματος. Εάν, μετά την τέλεση του αδικήματος, προβλεφθεί με νόμο ελαφρύτερη ποινή, επιβάλλεται αυτή η ποινή. 2. Το παρόν άρθρο δεν επηρεάζει τη δίκη και την τιμωρία ατόμου ενόχου για πράξη ή παράλειψη η οποία, κατά τη στιγμή της τέλεσής της, ήταν εγκληματική σύμφωνα με τις γενικές αρχές που αναγνωρίζονται από όλα τα έθνη. 3. Η αυστηρότητα της ποινής δεν πρέπει να είναι δυσανάλογη προς το αδίκημα.
- Άρθρο 50 ΧΘΔΕΕ - Δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη: Κανείς δεν διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικασθεί εντός της Ένωσης με οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με το νόμο.
- Άρθρο 14 ΔΣΑΔΠ: Άρθρο 14: 1. Όλοι είναι ίσοι ενώπιον των δικαστηρίων. Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα η υπόθεσή του να δικαστεί δίκαια και δημόσια από αρμόδιο, ανεξάρτητο

και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει συσταθεί με νόμο, το οποίο θα αποφασίσει για το βάσιμο κάθε κατηγορίας σχετικά με ποινικό αδίκημα, η οποία έχει απαγγελθεί εναντίον του, καθώς και για αμφισβητήσεις δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικού χαρακτήρα. Η διεξαγωγή δίκης κεκλεισμένων των θυρών μπορεί να αποφασισθεί για το σύνολο ή μέρος της, είτε για την προστασία των χρηστών ηθών, της δημόσιας τάξης ή της εθνικής ασφάλειας σε μια δημοκρατική κοινωνία είτε όταν αυτό απαιτεί η προστασία της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων είτε ακόμη στο μέτρο που το δικαστήριο κρίνει ότι κάτι τέτοιο είναι απολύτως απαραίτητο δεδομένου ότι, λόγω ειδικών συνθηκών της υπόθεσης η δημοσιότητα θα ζημίωνε την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Ωστόσο, οποιαδήποτε απόφαση που εκδίδεται σε ποινική υπόθεση ή αστική διαφορά, δημοσιοποιείται, εκτός εάν το συμφέρον των ανηλίκων απαιτεί το αντίθετο ή εάν η δίκη αφορά διαφορές συζύγων ή γονική μέριμνα ή επιτροπεία ανηλίκων.² Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εφόσον η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο.³ Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα απολαύει, σε πλήρη ισότητα τις ακόλουθες τουλάχιστον εγγυήσεις:α) να πληροφορηθεί το συντομότερο δυνατό σε γλώσσα που κατανοεί και λεπτομερώς τη φύση και τους λόγους της κατηγορίας εναντίον του·β) να διαθέτει επαρκή χρόνο και ευκολίες για την προετοιμασία της υπεράσπισης του και για την επικοινωνία με το δικηγόρο της επιλογής του·γ) να δικασθεί χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση·δ) να παρίσταται στη δίκη και να υπερασπισθεί τον εαυτό του αυτοπροσώπως ή με τη βοήθεια του συνηγόρου της επιλογής του. Εάν δεν έχει συνήγορο, να ενημερωθεί για το δικαίωμα του αυτό και να διορισθεί συνήγορος αυτεπαγγέλτως σε κάθε περίπτωση που αυτό απαιτείται για το συμφέρον της δικαιοσύνης, χωρίς ο κατηγορούμενος να βαρύνεται με την αμοιβή του, εάν δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να τον πληρώσει·ε) να εξετάσει ή να ζητήσει την εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας και να εξασφαλίσει την παρουσία και την εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης με τους ίδιους όρους που ισχύουν για τους μάρτυρες κατηγορίας·στ) να έχει την ελεύθερη συνδρομή μεταφραστή, εάν δεν μιλάει ή δεν καταλαβαίνει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο ακροατήριο·ζ) να μην εξαναγκάζεται να καταθέσει εναντίον του εαυτού του ή να ομολογήσει την ενοχή του.⁴ Για τον καθορισμό της διαδικασίας που εφαρμόζεται στους νέους ανθρώπους που δεν είναι ακόμη ενήλικες από τη σκοπιά του ποινικού νόμου λαμβάνεται υπόψη η ηλικία τους και το συμφέρον που παρουσιάζει η αναμόρφωσή τους.⁵ Κάθε πρόσωπο που κρίνεται ένοχο για παράβαση έχει δικαίωμα, η απόφαση περί της ενοχής και της καταδίκης του να εξετασθεί από ανώτερο δικαστήριο, σύμφωνα με το νόμο.⁶ Εάν μια οριστική ποινική καταδίκη ακυρωθεί από ανώτερο δικαστήριο ή αν δοθεί

χάρης διότι προέκυψε ένα νέο ή πρόσφατα αποκαλυφθέν γεγονός που αποδεικνύει την ύπαρξη δικαστικής πλάνης, το πρόσωπο στο οποίο επιβλήθηκε ποινή εξαιτίας αυτής της καταδίκης αποζημιώνεται σύμφωνα με το νόμο, εκτός εάν αποδειχθεί ότι ευθύνεται το ίδιο εξ ολοκλήρου ή εν μέρει, για τη μη έγκαιρη αποκάλυψη του αγνώστου στοιχείου.⁷ Κανείς δεν δικάζεται ούτε τιμωρείται για ένα αδίκημα για το οποίο έχει ήδη απαλλαγεί ή καταδικαστεί με οριστική απόφαση που εκδόθηκε σύμφωνα με το δίκαιο και την ποινική δικονομία κάθε χώρας.